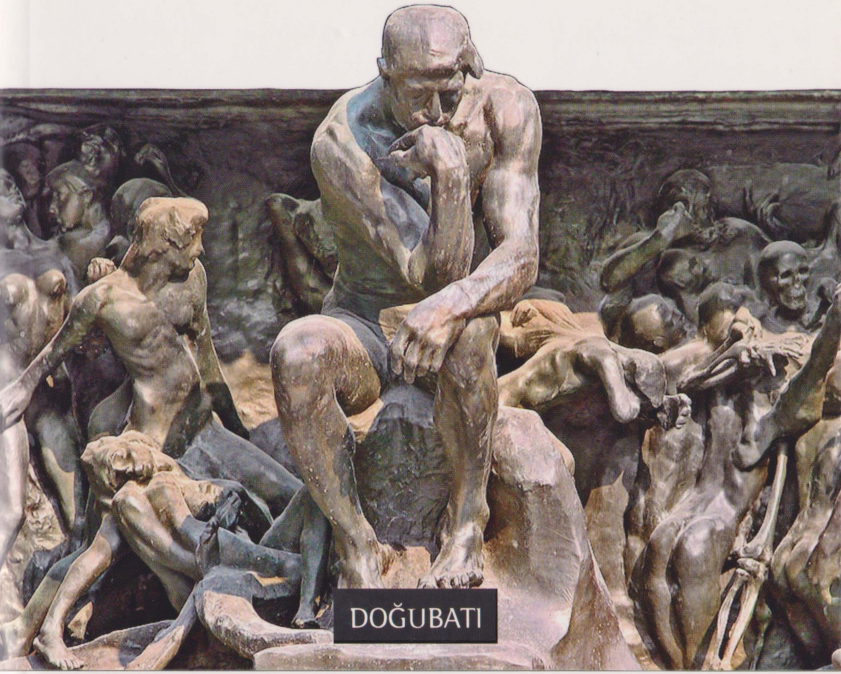
JULIEN BENDA

Aydınların İhaneti

Çeviren: Cem Soydemir



DOĞUBATI

Julien Benda

Aydınların İhaneti

Julien Benda

Aydınların İhaneti

Çeviren: Cem Soydemir

Julien Benda (1867-1956)

Fransız düşünür ve yazar. Yahudi bir ailede dünyaya gelir. 1894'te Paris Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, 1898'de Dreyfus vakası üzerine yazılar yayımladı. Benda, bu olaydan sonra muhalif duruşu ve polemikleriyle sesini duyurdu. Henri Bergson'un sezgiciliğine karşı 1912'de kaleme aldığı *Bergsonculuk* adlı yapıtında rasyonalizmi savundu. *L'ordination* romanı ile edebiyat sahasında ün kazandı. Charles Péguy'nin kurucusu olduğu dönemin faal dergilerinden *Cahiers de la Quinzaine*'de yazılar kaleme aldı. *Belphégor* adlı yapıtında dönemin edebî ve sanatsal akımlarını eleştirdi. En önemli yapıtı sayılan *Aydınların İhaneti*'nde, ırksal ve siyasal nedenlerle doğruluktan ve adaletten sapanları ahlâksal ihanetle suçladı. Bugün Benda ismi, Edward Said'den Noam Chomsky'e kadar birçok düşünürün gözünde entelektüel duyarlılığın gelişimi konusunda kurucu simgelerden biri sayılır. **Eserlerinden Bazıları:** *Les sentiments de critias* (1925) *La jeunesse d'un clerc* (1936), *Un régulier dans le siècle*, (1938), *La France byzantine* (1945).

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

© Éditions de la République des Lettres

Fransızca Özgün Metin
La Trahison des clercs

İngilizceden Çeviren
Cem Soydemir

Yayına Hazırlayan
Mirze Mehmet Zorbay

Kapak Tasarımı
Harun Ak

Baskı
Tarcan Matbaacılık
1. Baskı: Haziran 2006
3. Baskı: Ağustos 2017

Doğu Batı Yayınları
Yüksel Cad. 36/4 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 425 68 64-425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-975-2410-66-4 / Sertifika No: 15036

Doğu Batı Yayınları-19 Felsefe-4

Kapak Resmi: Auguste Rodin, *Cehennem Kapısı*.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....9
I. Siyasi İhtirasların Modern Olgunlaşması.....11
II. Bu Gelişimin Önemi - Siyasi İhtirasların Doğası.....31
III. "Aydınlar" - Büyük İhanet.....37
IV. Özet - Tahminler.....140
Notlar.....156
Dizin.....185

Dünya, aşkın bir hakikate inançsızlıktan acı çekiyor.

Renouvier

ÖNSÖZ

Tolstoy, orduya katıldığında subaylardan birinin, yürüyüşte sırayı bozduğu gerekçesiyle bir askeri dövdüğüne tanık oluşunu anlatır. Tolstoy subaya şöyle der:

"Kendin gibi bir insana bu şekilde davranmaktan utanmıyor musun? Hiç mi İncil okumadın?"

Subay şöyle karşılık verir:

"Peki, sen, hiç mi Ordu Tüzüğü okumadın?"

Bu sert yanıt, maddi olanın yönetimini ele geçirmeye çalışan tinsel insanın yüzüne bir şamar gibi inecektir daima. Bana ise, çok akıllıca bir yanıt gibi geliyor. İnsanları maddi şeyleri elde etmeye yöneltenlerin adalet ve insafa ihtiyacı yoktur.

Gene de –her ne kadar hor görülseler de– hemcinslerini maddiyatın dininden başka dinlere yönelten insanların varolmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bu rolü üstlenmesi gerekenler (ben bunlara sözcüğün Ortaçağ'daki anlamıyla "ruhban sınıfı"* adını veriyorum) bunu yapmaktan vazgeçmedik-

* Burada Benda'nın tercihine bağlı kalarak böyle dedik, zaten kelimenin tam anlamı da bu. Ama Benda bu sözcükle, "Dünya ile aşkın bir tarzda konuşanları" kastettiğini belirtiyor. Biz de bundan böyle kitabın genelinde "aydın" diyeceğiz. (ç.n.)

leri gibi, şimdi tamamen tersi bir rol üstlendiler. Avrupa'da geçtiğimiz elli yılın nüfuzlu ahlâkçılarının çoğu, özellikle de Fransa'daki yazarlar, insanlığı İncil'i küçümsemeye ve Ordu Tüzüğünü okumaya çağırıyorlar.

Bu yeni öğreti, iradesi artık şimdiye dek görülmemiş bir kesinlikle materyalizme dayanan bir insanlığa seslendiği için bana ciddi bir ilgiyi daha da fazla hak ediyor gibi görünüyor. Ben de bunun doğru olduğunu göstermekle işe başlayacağım.

I

SİYASİ İHTİRASLARIN MODERN OLGUNLAŞMASI

İnsanların diğer insanlara başkaldırmasına vesile olan ve siyasi olarak adlandırılan ihtirasları, bunların başında da öncelikle ırksal, sınıfsal ve milli olanları ele alacağız. İnsan türünün ilerlemesinin, özellikle de barışa ve sevgiye daha fazla yönelmesinin zaruretine kesin bir inanç besleyen kişiler, sözünü ettiğimiz ihtirasların geçtiğimiz yüzyılda son derece önemli birçok yönelim kazandığını, şimdiye dek tarihte rastlanmayan bir olgunluk mertebesine ulaştığını yadsıyamazlar.

Öncelikle, daha önce asla etkilemedikleri kadar çok sayıda insanı etki altına aldılar. Sözgelimi on altıncı yüzyılda Fransa'yı sarsan iç savaşları, hattâ on sekizinci yüzyıldaki savaşları incelediğimizde, bu olayların ne denli az sayıda insanı rahatsız ettiğini görünce hayrete düşeriz. Tarih, on dokuzuncu yüzyıla değin, çok fazla sayıda insanın uğradığı kendi maddi zararlar dışında büsbütün kayıtsız kaldığı uzun Avrupa savaşlarıyla dolu olsa da[1] bugün ırksal, sınıfsal veya milli bir ihtirastan ve

[1] Bkz. kitabın sonundaki Notlar bölümünde A maddesi.

çoğunlukla da üçünden birden etkilenmeyen –veya etkilendiğini düşünmeyen– tek bir kişi bile yoktur. Aynı ilerleme Yeni Dünya'da da gerçekleşmiş gibidir, oysa Uzak Doğu'da bu itkilerden kurtulmuş gibi görünen büyük insan kitleleri, diğer insanları aşağılama isteğini ima ettiği sürece toplumsal nefrete, taraf tutmaya ve milli ruha şüpheyle yaklaşıyorlar. Netice itibariyle, siyasi ihtiraslar bugün daha önce görülmedik bir *evrenselliğe* ulaşmıştır.

Bunun yanısıra bir *tutarlılık* da kazanmışlardır. İletişimin artması ve daha da önemlisi grup ruhunun yoğunlaşması sayesinde, aynı siyasi nefreti taşıyanların artık son derece ateşli bir insan kitlesi oluşturduğu açıklık kazanıyor. Üstelik bu insan kitlesinin mensubu olan her birey, kendisini sonsuz sayıda başka insanla temas halinde hissediyor; oysa yüzyıl öncesinde bu tür insanlar birbirlerinden nispeten kopuklardı, aralarında hiçbir bağlantı yoktu ve nefretleri de "kopuk" bir görüntü arz ediyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortasında bile, muhalif sınıfa ancak birbirinden kopuk bir nefret besleyen ve (bir kasabada greve gitme veya sendikalaşma gibi) bölük pörçük mücadele girişimlerinde bulunan işçi sınıfları açısından özellikle bu durum çarpıcıdır; oysa bugün aynı gruplar Avrupa'nın bir ucundan diğerine sıkı işlenmiş bir nefret dokusunu şekillendiriyorlar. En umulmadık alanlarda (örneğin düşünce alanında) bile bir ittifaklar, "birlikler" ve "gruplar" dünyası haline gelen modern dünyanın en köklü karakteristiklerinden biri de gruplaşma arzusu olduğu için, bu tutarlılığın daha da fazla yoğunlaşacağı ileri sürülebilir. Bireysel ihtirasın binlerce benzer ihtirasa bir yakınlık duygusuyla iyice pekişeceğini söylemeye gerek bile yok. Üstelik bireyin kendisini ait hissettiği birliğe mistik bir kişilik kazandırdığını ve dinsel bir tapınma sergilediğini de belirteyim. Ama aslında bu, bireyin kendi ihtirasını yüceltmesinden, bir tapınma nesnesine dönüştürmesinden başka bir şey değil ve ihtirasın yoğunluğunu artırma bakımından da azımsanamayacak bir uyaran niteliği taşıyor.

Tarif ettiğimiz bu tutarlılığın yüzeysel olduğu söylenebilir belki, ama özsel bir tutarlılık da taşımaktadır. Aynı siyasi ihtirasları paylaşanlar, tam da daha kesif ve daha ateşli bir grup oluşturdukları için, bireysel duyguları kendi bünyesinde eriten ve mensuplarının isteklerinin giderek çoğunluğun isteklerinin rengine büründüğü daha *homojen* ve daha ateşli bir grup haline gelirler. Sözgelimi Fransa'da, demokratik sistemin düşmanlarının (en tepedekileri değil, kitleleri kastediyorum), pek de farklı olmayan ve farklı kişilerde ufak tefek değişiklikler gösteren bir ihtirasa sahip olmalarına şaşmamak mümkün değil. Bu nefret kütlesi kişisel ve özgün nefret tarzlarıyla çok az zayıflar – bizatihi bu ihtirasın kendisinin de neredeyse "demokratik eşitlemenin" emrine âmâde olduğu söylenebilir! Yahudi karşıtlığı, Kilise karşıtlığı ve Sosyalizm diye bilinen duygular, muazzam bir çeşitlilik göstermelerine rağmen, bugün yüzyıl öncesine kıyasla nasıl da bir tekbiçimlilik sergilerler. Bu duygulara maruz kalan herkes bugün *aynı şeyi söyleme* eğiliminde değil midir? Siyasi ihtiraslar, tam da ihtiras olarak, bir disiplin alışkanlığı edinmiş gibidir; sanki hissedilme tarzlarında bile bir emre itaat ediyor gibidirler. Dolayısıyla, güçlerinin ne denli arttığını anlamak da kolaydır.

Bu ihtirasların bazılarında homojenlikteki artışa, *kesinlikteki* bir artış da eşlik ediyordur. Sözgelimi yüzyıl önce Sosyalizmin, sahip olduğu büyük destekçi kitlesiyle güçlü ama bir o kadar da belirsiz bir ihtiras biçimi olduğunu biliyoruz. Ama bugün Sosyalizm, ulaşmaya çalıştığı hedefi çok daha dar tanımlıyor, düşmanına saldıracağı kesin noktayı ve başarılı olmak için yaratmaya niyetlendiği hareketi açıkça belirliyor. Nefretin, daha kesin bir tutum takınılması suretiyle giderek güçlendiğini biliyoruz.

Siyasi ihtirasların başka bir olgunlaşma biçimi daha bulunuyor. Bugüne dek bu ihtirasların tarih boyunca kesintili bir şekilde işlerlik gösterdiğini, bir alevlenip bir söndüğünü düşünüyorum. Patlak veren sınıf ve ırk kaynaklı birçok korkunç

nefreti, uzun süren durgunluk ya da hiç değilse suskunluk dönemleri takip ediyor. Uluslar arasındaki savaşlar yıllarca sürüyor belki ama nefret –bir şekilde varlığını korusa da– sürmüyor. Bugün siyasi nefretlerin tek bir günde son bulmadığını görebilmek için sabahları herhangi bir günlük gazeteye göz atmamız yeterli. En iyi durumda, bu nefretlerin bazıları bir an sessiz kalıyor; âniden öznenin bütün gücünü kendisine yöneltmesini talep eden bir nefret uğruna yapıyorlar bunu. Bir "ulusal birlikler" döneminde yaşıyoruz, ama bunlar en ufak şekilde bir sevgi devrinin habercisi değiller; olsa olsa halihazırda kısmi nefretleri belirleyen genel bir düşmanlık devrini işaret ediyorlar. Bugün siyasi ihtiraslar bir *süreklilik* kazanmış durumda, sonuçta bütün duyguların sahip olamadığı bir nitelik bu.

Kısa bir süre için, söz konusu kısmi nefretlerin kendilerini, taşıdığı genellik hissi sayesinde kendisinden yeni bir din ve dolayısıyla yeni bir güç türeten daha genel bir nefret uğruna geri plana çekmelerine yol açan itkiyi ele alacağım. Bu tür bir itkinin on dokuzuncu yüzyılın temel karakteristiklerinden biri olduğu yeterince fark edilmemiş olabilir pekâlâ. Küçük Devletlerin asırlık nefretleri, on dokuzuncu yüzyıl boyunca biri Almanya'da ve diğeri de İtalya'da olmak üzere yalnızca iki kez yerlerini büyük bir milli ihtirasa bırakarak kaybolmuştur. Aynı dönemde (tam olarak on dokuzuncu yüzyılın sonunda), Fransa'da Saray soyluları ile taşra soylularının karşılıklı nefreti, her iki tarafın da soylu olmayanlara yönelik daha büyük ortak nefretinde kaybolmuştur; subay kökenli soylular ile hukukçu soylular arasındaki nefret de aynı itkide kaybolmuştur; ruhban sınıfının üst ve alt kesimleri arasındaki nefret, laikliğe yönelik ortak nefretlerinde kaybolmuştur; ruhban sınıfı ve soylular arasındaki nefret, halka yönelik ortak nefretlerinde sona ermiştir. Zamanımızda üç düzen arasındaki nefret tek bir nefret kapsamında, yönetici sınıfların işçi sınıfına yönelik ortak nefretinde erimiştir. Siyasi ihtirasların insan kalbinin derinliklerine kök

salmış az sayıda basit nefret halinde yoğunlaşması modern dönemlere ait bir gelişmedir.[2]

Bugün siyasi ihtirasların aynı kişide başka ihtiraslarla ilişkilerinde de büyük bir ilerleme kaydettiğine inanıyorum. Siyasi ihtiraslar, genellikle varsayılanın tersine eski Fransız burjuvazisinin ilgisini daha çok çekiyordu kuşkusuz; ama para ve zevk tutkusu, aileye bağlılık ve gösteriş merakı daha çok ilgilerini çekiyordu. Sözgelimi Fabliaux'da, Ortaçağ piyeslerinde, Scarron'un, Furetière'in ve Charles Sorel'in romanlarında[3] gördüğümüz Fransız burjuvasını, Balzac, Stendhal, Anatole France, Abel Hermant ve Paul Bourget'nin tasvir ettiği burjuva ile karşılaştırdığımızda siyasi ihtirasların ne kadar önemsiz bir yer tuttuğunu açıkça görürüz (Siyasi ihtirasların temas ettiği her bireyi sarıp sarmaladığı Ligue ve Fronde* gibi kriz dönemlerinden söz etmiyorum elbette). Günümüzde siyasi ihtiraslar, burjuvazide diğer ihtirasların çoğunu kendi bünyesine katar ve kendi menfaati doğrultusunda zayıflatır. Dolayısıyla günümüzde siyasi ihtirasların ailevî çekişmeleri, ticarî düşmanlıkları, hırsları ve şan şöhret çekişmelerini etkisi altına alıp bozduğu hepimizin malûmudur. Bir modern düşünce havarisi "Önce siyaset!" diye haykırır. Günümüzde siyasetin her yeri kapladığı, her zaman ve her yerde siyaset olduğu ve siyasetten başka hiçbir şey olmadığı gözleminin dile getirilişidir bu belki de.[4] Siyasi bir ihtirasın, bu denli çok sayıda, bu denli kalıcı ve

---

[2] Yüzyıl kadar önce farklı bölgelerden Fransız işçilerinin birbirleriyle sık sık korkunç çatışmalara girdikleri unutulmamalıdır (Bkz. Martin Nadaud, *Mémoires de Léonard*, s. 93.

[3] Bkz. Petit de Julleville, *La Comédie et les moeurs en France au moyen âge* ve André Le Breton, *Le Roman au XVII^e siècle.*

* Fransızca "sapan"; Fransa'da 1648-53 arasında patlak veren ayaklanmalar dizisi. (ç.n.)

[4] Büyük yenilik, günümüz insanlarının her şeyin siyasi olması gerektiği görüşünü kabul etmeleri, bunu açıklamaları ve bundan gurur duymaları gerektiğine inanmalarıdır. Aksi takdirde, insanların, es-

bu denli güçlü başka ihtiraslarla birleştiğinde nasıl bir güç artışı sağlandığını görmek için gözümüzü açık tutmamız yetecektir. Halk insanına gelince, Stendhal'in ortaya koyduğu gibi, tüm ihtirasının nasıl da uzun bir süre boyunca (a) öldürülmemeyi isteme ve (b) kendisini üşütmeyecek sağlam bir paltoya sahip olma arzusu ile sınırlı kalmış olduğunu görerek, modern dönemlerde siyasi ihtiraslarının diğer tüm ihtiraslarına kıyasla ne denli güçlendiğini tartabiliriz. Böylece, çektiği sefaletin bir nebze azalması sonucu az da olsa birkaç genel fikre sahip olma fırsatı eline geçtiğinde, toplumsal değişikliklere yönelik muğlâk arzusunun bir ihtirasa dönüşmesinden önce, yani bir ihtirasın sabit bir fikir ve bu fikrin eyleme geçirilmesi ihtiyacı biçimindeki[5] iki temel karakteristiğini taşımasından önce ne kadar uzun zaman geçtiğini hatırlayabiliriz. Sanırım bugün siyasi ihtiraslar bütün sınıflarda, etkilenen insanlar bakımından *tüm diğer ihtiraslar karşısında* şimdiye dek görülmemiş *bir üstünlük* kazanmıştır.

Okuyucu, tanımlamakta olduğum itkilerde barınan çok önemli bir etkeni çoktan algılamış olsa gerek. Siyasi ihtiraslar evrensel, tutarlı, homojen, kalıcı ve üstün hale geldi ki, bunun da büyük ölçüde ucuz günlük siyasi gazetelerin işi olduğu herkesin malûmu. İnsanların daha yeni icat ettikleri ya da en azından daha önce görülmedik bir güç kazandırdıkları, her sabah uyanır uyanmaz gönül rahatlığıyla kendilerini kollarına teslim ettikleri ve kendi ihtiraslarını geliştirmeye yarayan bu araç akla

---

nafların veya şairlerin bir rakipten siyasi araçlarla kurtulmaya çalışmak için bugünü beklemedikleri kesinlikle açıklık kazanacaktır. La Fontaine'in hasımlarının onu on yıl boyunca Académie'den nasıl uzak tuttuklarını hatırlayın.

[5] De Tocqueville'in kapsamlı bir şekilde açıkladığı gibi, bunlar halk insanının içinde bulunduğu koşullardaki ilk iyileşmenin onu daha fazlasını talep etmeye cesaretlendirdiği bir dönemde, yani on sekizinci yüzyılın sonuna doğru gerçekleşmiştir ancak.

geldiğinde, insanlar-arası savaşlar, yoksa daha yeni mi başlıyor diye düşünüp kaygılanmaktan kendimizi alamayız.

Siyasi ihtirasların şöyle ya da böyle dışsal yönlerindeki yüzeysel olgunlaşmalarına dikkat çektim. Ama bu olgunlaşmayı daha derinlerde, içsel güçlerinde de bulabiliriz.

Öncelikle bilinçli olma bakımından muazzam bir gelişme kaydetmişlerdir. Günümüzde siyasi nefretten etkilenen bir kişinin, gene büyük ölçüde gazetenin etkisiyle, elli yıl öncesinde rastlanmayan bir kesinlikle kendi ihtirasının bilincinde olduğu, onu formülleştirdiği ve kavradığı açıktır. İhtirasın bu şekilde nasıl yoğunluk kazandığını söylemeye bile gerek yok. Hazır bu konuya değinmişken, kesinlikle zamanımıza ait olmayan ama son derece bilinçli, özgüvenli ve kibirli iki ihtirasa daha dikkat çekmek istiyorum.

Birincisi, *Yahudi milliyetçiliği* olarak adlandırdığım belli bir ihtiras biçimidir. Yahudiler geçmişte birçok ülkede değersiz bir ırk veya hiçbir şekilde asimile edilemeyen özgün bir halk olmakla suçlandıklarında, özgünlüklerini yadsıyarak, her türlü özgünlük görüntüsünü üzerlerinden atmaya çalışarak ve ırk olgusunu reddederek buna karşılık vermişlerdi. Ama birkaç yıldır, bazı Yahudilerin bu özgünlüğe sahip olduklarını iddia ettiklerini ve bundan gurur duyarak –sahip olduklarını düşündükleri– karakteristikleri tanımlamaya ve hasımlarının her türlü asimilasyon girişimine şiddetle karşı çıkmaya çalıştığını görüyoruz (bkz. Israel Zangwill ve André Spire'ın çalışmaları ve *Revue Juive*). Burada söz konusu Yahudilerin, kökenlerinden ötürü af dilemeye çalışan diğer birçok Yahudiden daha asil bir itkiye sahip olup olmadığını saptamaya çalışmıyorum; ama dünya barışının gelişimine katkıda bulunmaya çalışanların dikkatlerini çekmek istediğim bir nokta var: Çağımız, insanları birbirine düşürenlerde gurur duydukları bilinçli bir kendini beğenmişliğe yol açar.[6] Dikkat çekmeyi istediğim diğer itki ise

[6] Burada Batılı burjuva sınıfı Yahudilerinden söz ediyorum. Yahudi

"*burjuvazicilik*"; bununla, burjuva sınıfının kendisine tehlike arz eden sınıfa karşı kendini koruma ihtirasını kastediyorum. Kendisinden gurur duyan bilinçli bir nefret olarak "sınıfsal nefret", bugüne dek öncelikle işçinin burjuvaya duyduğu nefret olmuştur. Karşılıklı nefret nadiren açıkça itiraf edilmiştir. Kendi sınıfına özgü olduğunu düşündüğü bencillikten rahatsızlık duyan burjuvazi, bu bencillikle uzlaşacak, varolduğunu kendisine bile itiraf etmeyecek, kendisini ve başkalarını bunun kamu yararına bir çıkar biçimi olduğuna inandırmaya çalışacaktır.[7] Burjuvazi, sınıf savaşı dogmasına sınıfların varlığını yadsıyarak karşılık verir ve böylelikle, karşıt tarafa mutlak bir muhalefet besliyor olsa da bunu kabul etmeye yanaşmaz. Bugün İtalyan "Faşizmi"ni, "*Eloge du Bourgeois Français*"i [Fransız Burjuvazisine düzülen övgüler] ve bunun aynı türden birçok başka tezahürünü düşünmemiz gerekiyor.[8] Böylece, burjuvazinin kendi özgül bencilliğinin bilincinde olduğunu, bu bencilliği övdüğünü ve sanki tüm insanlığın çıkarınaymış gibi yücelttiğini, üstelik bundan büyük bir onur duyduğunu ve onu burjuvaziyi yok etmeye çalışanların karşısına gurur duyarak çıkardığını görebileceğiz. Zamanımızda diğer sınıfların ihtiraslarına karşıt olarak bir burjuvazi ihtirası "mistisizmi" yaratılmıştır.[9] Çağımız burada bir kez daha, insanlığın bilançosuna başka bir bilinçli ihtiras daha katar.

---

proletarya, ırksal özgünlük hissine kapılmak için çağımızı beklememiştir kesinlikle. Ama bunu provokasyona kalkışmadan yapar.

[7] XV. Benedictus'un yoksullara "yüce insanların esenliğinden kıvanç duymalarını ve onlara yardımcı olmayı ummalarını özgüvenle" söylediğinde dile getirdiği bir görüştür bu.

[8] Örneğin Paul Bourget'nin *La Barricade*'i; Georges Sorel'in müridi olan yazar bu çalışmasında, burjuvaziyi sınıf ihtirasını ve şiddeti proletaryaya bırakmamaya özendirir. Ayrıca bkz. André Beaunier, *Les Devoirs de la Violence* (alıntı, Halperine-Kaminski'nin Tolstoy'un *The Law of Love and the Law of Violence* kitabına yazdığı önsözden).

[9] "Yirmi yıl önce herkesi güldürecek olan *yüce burjuvazi* deyişi, en

Geçtiğimiz yüzyıl boyunca derinlik kazanan siyasi ihtiraslar arasında en kayda değer olanların milli ihtiraslar olduğunu düşünüyorum.

Öncelikle, milli ihtiraslar bugün büyük kitleler tarafından deneyimlendikleri için *çok daha katışıksız bir ihtiras* niteliğine bürünmüşlerdir. Milliyetçilik duygusu, pratik olarak sadece Krallarla veya onların Papazlarıyla sınırlı olduğunda, her şeyden önce bir *çıkarla* (bölgesel genişleme arzusu, ticarî fayda arayışları veya kazançlı ittifaklar gibi bir çıkarla) ilintili olmak zorundaydı; oysa bugün sıradan insanlar tarafından sürekli deneyimlenmekte olan aynı duygu, öncelikle *onur*a dayanıyor. Modern yurttaş için milliyetçilik ihtirasının pek o kadar da milli çıkarların bilincinde olmayı gerektirmediği herkesin malûmudur (modern yurttaş, milli çıkarları tam olarak algılayamaz, bunun için gerekli bilgiden yoksundur ve buna ulaşmaya da çalışmaz, çünkü dış siyaset sorunlarına kayıtsızdır); onun için önemli olan milli onurdur, kendisini milletiyle bütünleşmiş hissetmek ister, milletine yönelik aşağılamalara ve milli onurunun zedelenmesine tepki vermekten başka bir arzusu yoktur. Milletinin kendi topraklarına sahip, müreffeh ve güçlü müttefiklere sahip bir millet olmasını ister; oysa tüm bunları, milletine sağlayacağı milli onur ve prestijden ziyade, maddi sonuçlardan ötürü istiyordur (ama bu maddi sonuçların bilincinde olup olmadığı pek belli değildir). Millet duygusu yaygınlaşarak milli onur, milli hassasiyet haline gelmiştir.[10]

---

yüksek toplumsal ve milli değerlerle iç içe geçmesinden ötürü artık Fransız burjuvazisine mistik bir bütünlük kazandırmaktadır." (*Eloge du Bourgeois Français*, s. 284.)

[10] Buradaki yeniliği daha açık tanımlayayım. On yedinci yüzyılda yurttaş zaten milli bir onur anlayışına sahipti; Racine'in Mektupları bunu kanıtlamaya yeter de artar (De Pontis'in *Anılar*'ının XIV. Kitabındaki önemli bir sayfaya bakınız); ama yurttaş bu onurun neleri gerektirdiğine karar vermeyi Kral'a bırakmıştır; Vauban'ın Ryswick'in barışından duyduğu öfke gibi "Kral'ı ve tüm milleti onursuzlaştıran"

Milliyetçiliğin ne denli katışıksız bir ihtiras haline geldiğini, nasıl da kesin bir irrasyonelliğe büründüğünü (ve dolayısıyla daha da güçlü hale geldiğini) görmek için, demokrasilerin özgül icadı olan bir vatanperverlik biçimi konumundaki aşırı Milliyetçiliğe bakmamız yeterlidir. Halihazırda geçerli olan görüşe uygun olarak onurun bencillikten daha zayıf bir ihtiras olduğunu düşünüyorsanız, bunun aksine ikna olmanız için insanların onurları zedelendi diye çıkarlarını ne kadar çok hiçe sayarak ölmeye razı olduğunu görmeniz yeterlidir.

Millet duygusunun yaygınlaşmasıyla birlikte gelişen milli hassasiyet, savaş olasılığını bugün geçmişte olduğundan çok daha fazla artırmıştır. Sonuçta Krallar ve Papazlar çok daha pratik ve çok daha soğukkanlı insanlardı ve kendilerinin güçlü taraf olmadıklarını düşündüklerinde onurlarının kırılmasını sineye çekmeye hazırdılar;[11] dolayısıyla barış geçmişte yalnızca Krallara ve Papazlara bağlı olduğunda şimdiki kadar büyük bir

---

bir öfke eski Fransız rejimi için çok istisnai bir duygudur. Modern yurttaş ise kendisi için milli onurun neleri gerektirdiğine karar verme hakkını kendisinde bulur ve anlayışları çatışıyorsa liderlerine karşı gelmekten geri durmaz. Bu yeni gelişme, yalnızca demokratik sistemi benimseyen milletlere özgü değildir; 1911'de Alman monarşisi döneminde yurttaşlar, Almanya'nın Fas için çekimser kalması koşuluyla Fransa'nın ülkelerine tanıdığı imtiyazların yetersiz olduğunu düşünüyorlardı ve kendileri için Almanya'nın onurunu zedeleyen bu koşulları Kral'ın kabul etmesine öfke duyuyorlardı. Yeniden bir monarşi haline gelinecek olsa ve Kral milli onuru tebaalarına ters düşen bir tarzda yorumlama hakkını kendinde bulsa, aynısının Fransa için de geçerli olacağı ileri sürülebilir. Üstelik bu Louis-Philippe döneminde gerçekten yaşanmıştır.

[11] Sözgelimi 1805'te Olmütz'ün küçük düşürülmesi. En azından Prusya Kralı ve hükümetinin sergilediği felsefeyle, hiçbir demokrasinin buna katlanamayacağı ileri sürülebilir. Peki Krallar devrinde var olan, barışa yönelik diğer tehlikeleri vurgulamaya gerek var mıdır? Bu bakımdan Montesquieu'nün şu sözlerini anımsamak yeterli olacak: "Monarşinin ruhu, savaşa ve büyümeye dayanır."

tehlike altında değildi; oysa bugün halklar ve onurlarının kırıldığını düşündükleri anda bu kadar çabuk celâllenen bir öfkeye kapılmaya eğilimli yeni "hükümdarlar" devrinde çok daha fazla risk altında bulunuyor. Dünya geçtiğimiz yüzyıl boyunca, sırf bir ulus onurunun kırıldığını düşündü diye, savaşlarda birçok kez yanıp kül olmuyor muydu neredeyse?[12] Bu milli hassasiyetin, milletlerin liderlerine gerek yurt içinde gerekse yurtdışında kullanılacak yeni ve en etkili savaş başlatma yöntemini vermesi de cabasıdır. Liderler bunu gözden kaçırmazlar; Bismarck örneği ve onun Avusturya ve Fransa'ya savaş açmasını sağlayan araçlar bunu açıkça gösterir. Bu bakış açısından, demokrasi ile kitlelerin milli hassasiyete ulaşmasını kastediyor olmamız ve hükümet sistemindeki hiçbir değişikliğin bu fenomeni yok etmemesi koşuluyla, Fransız monarşistlerle birlikte "demokrasi bir savaştır" demek bana son derece doğru geliyor.[13]

---

[12] Buna birçok örnek verebiliriz: 1866'da yaşanan Schnœbele olayı; 1890'da Paris'te Uhlans Albayı üniforması giymiş İspanya Kralı'yla alay edilmesi; 1891'de Almanya İmparatoriçesinin Paris'i ziyaret etmesi; 1897'de Fransa ve Büyük Britanya arasında yaşanan Fashoda olayı; 1904'te İngiliz balıkçı teknelerinin Rus Filosu tarafından batırılması vb. Her ne kadar bu tür savaşlarda, "kırılan onur" iddiası çok sık başvurulan bir vesile olsa da, Kralların sadece pratik savaşlara girdiğini iddia etmiyorum elbette. XIV. Louis, Hollandalılar kendisine onur kırıcı bir madalya verdikleri için Hollanda'ya savaş açmış değildi. Üstelik Kralların bazen, demokrasiler için giderek daha az kışkırtıcı bir zarafet tipi olan askerî istilalara kendilerini kaptırdıklarını teslim etmeliyim; artık dünya barışının, VIII. Charles'ın İtalya ziyareti veya XII. Charles'ın Ukrayna ziyareti gibi olaylarla gölgelenmesi düşünülemez.

[13] Halkın ihtirasının hükümetin iradesine karşı başlattığı savaşların, genellikle monarşilerde gerçekleştiğine dikkat çekmeye gerek var mı? Üstelik yalnızca anayasal monarşilerde değil, 1823'te Fransa'nın İspanya'ya karşı başlattığı savaş ve 1826'da Türkiye ile girdiği savaş örneklerinden de görüldüğü gibi, mutlak monarşilerde de bu yaşanmıştır. Buna başka örnekler verebiliriz: Bir halk ayaklanmasının Fleury'e

Milli ihtirasların derinlik kazanmasının kayda değer diğer bir nedeni de, milletlerin artık sadece maddi varoluşlarının, askerî güçlerinin, toprak zenginliklerinin ve ekonomik refahlarının farkında olmakla kalmayıp, aynı farkındalığa *ahlâki* varoluşları bakımından da sahip olmalarıdır. Artık her millet, şimdiye dek rastlanmayan (ve yazarların fazlasıyla körüklediği) bir bilinçlilikle kendisini kucaklıyor ve dil, sanat, edebiyat, felsefe, medeniyet, "kültür" alanında diğer bütün milletlerden üstün olduğunu düşünüyor. Bugün vatanperverlik, bir zihniyet biçiminin başka zihniyet biçimlerine karşı ileri sürülmesine dayanıyor.[14] Bu ihtirasın, yani vatanperverliğin, bu yolla iç gücünü ne denli artırdığı ve yol açtığı savaşların, sadece biraz

---

uyguladığı baskı sonucu patlak veren Avusturya Veraset Savaşı; XVI. Louis döneminde yaşanan Amerikan Bağımsızlık Savaşı; 1806'a Napoléon'a karşı başlayan Prusya savaşı. 1813'te Saksonya savaşı. 1914'te savaş, muhtemelen II. Nicholas ve II. Wilhelm gibi mutlak hükümdarlara bir dayatma sonucu patlak vermişti; bu hükümdarlar yıllarca kendilerini heyecanlandıran yaygınlaşmış ihtiraslara sonunda tamamen kapıldıkları bir noktaya gelmişlerdi.

[14] "Ama maddi gerçeklerden çok daha önemli olan bir şey vardır: Milletlerin ruhu. Bütün ırklarda varolan belli bir galeyana gelme biçimine dikkat çekilmesi gerekir: Bazı insanlar bazı ilkeleri savunur, diğerleri de bunlara karşıt ilkeleri savunur. Farklı halklar, bir Milletler Birliği'nin üyesi oldular diye *milli ahlâklarından* vazgeçmezler." (Almanya Dışişleri Bakanı'nın Almanya'nın 1926'da Milletler Cemiyetine kabul edilmesi vesilesiyle 10 Eylül 1926'da yaptığı konuşmadan.) Konuşma şöyle devam ediyor: "Gene de bu, milletlerin birbirine düşmesine yol açmamalıdır." Dışişleri Bakanının sözüne "Tam tersine" diye başlamaması insanı şaşırtıyor. Treitschke'nin dili, nasıl da daha soylu ve aynı zamanda daha saygındır: "Milletlerin kazanmış olduğu ve sadece kültür ile güçlenebilecek bu özbilinç, çıkarların birbiriyle daha da bağlantılı olmasına ve göreneklerin ve yabancı hayat tarzlarının giderek bir tekbiçimlilik kazanmasına rağmen, savaşın yeryüzünden asla silinmeyeceği anlamına gelir." (Alıntı Charles Andler, *Les Origines du Pangermanisme*, s. 223'ten).

daha fazla toprak peşinde olan Kralların başlattığı savaşlardan çok daha korkunç olduğu hepimizin malûmu. Eski Saksonyalı ozanın kehâneti büsbütün gerçekleşmiştir: "O günlerde ülkeler daha olmadıkları bir şeye dönüşecekler –kişileşecekler. Nefret hissedecekler ve bu nefretler de, şimdiye dek gördüklerimizden çok daha korkunç savaşlara yol açacak."[15]

Tarihte ortaya çıkan bu yeni vatanperverlik biçiminin yeniliğini ne kadar istesek de yeterince vurgulayamayız. Bu, söz konusu ihtirasın kitleler tarafından benimsenmesiyle ilintilidir açıkça ve göründüğü kadarıyla doğuşuna, 1813'te Almanya önayak olmuştur; eğer vatanperverlik sözcüğü ile, bir milletin en temel karakteristikleri adına diğer milletlere karşı koyma kararlılığını kastediyorsak, Almanya 1813'te demokratik vatanperverlik konusunda gerçek bir insanlık dersi vermiştir.[16] (Devrim Fransa'sı ve İmparatorluk, dili ve edebiyatı adına diğer milletlere karşı çıkmayı düşlememişti asla.) Bu vatanperverlik biçimi, önceki çağlarda öyle az biliniyordu ki diğer milletlerin, hattâ savaştıkları milletlerin kültürünü benimseyen, hattâ benimsedikleri kültürlere büyük saygı duyan ve hayranlık besleyen milletlerin birçok örneği vardır. Siyasi anlamda kendisini Yunanistan'ı yok etmeye zorunlu hissetse de, Yunan dehasına çok büyük bir saygı duyan Roma'dan mı söz etsem, yoksa Roma'yı fetheden ama Roma'nın dehasına büyük saygı duyan Ataulf ve Theoderich gibilerinden mi söz etsem? Bize daha yakın tarihli örnekleri de vardır: Sözgelimi Alsace'ı ele geçirdi-

---

[15] Mirabeau'nun Milli Meclis'e "özgür ülkelerin" savaşlarının Kralların savaşlarını arattıracağını söylediğinde öngörmüş olduğu şeydir bu.

[16] "Milli ruh" dini, mantıken popüler ruhun yayılmasıdır açıkça. Üstelik onu öven, son derece demokratik bir literatür bile vardır: Romantizm. Romantizmin ve Demokrasinin en kötü düşmanlarının dahi onu benimsediği unutulmamalıdır; *Action Française*'de de sürekli rastlanmaktadır. Dolayısıyla, demokratik ihtirasları övmeden, vatanperver olmak artık bir noktaya kadar mümkün değildir.

ğinde Alman dilini yasaklamayı bir an bile aklından geçirmeyen XIV. Louis'yi gösterebiliriz.[17] Geçmişte milletler, savaştıkları milletlerin kültürlerine sempati duyarlardı veya onları kendi kültürlerini benimsemeye davet ederlerdi. Mesela Alba Dükü, ordusunu üzerlerine saldığı Hollanda kasabalarındaki eğitimli insanları korumak için önlemler almıştı; on sekizinci yüzyılda Fransızlara karşı Büyük Frederick'le ittifak kuran küçük Alman Devletleri, Fransız fikirlerini, Fransız âdetlerini ve Fransız edebiyatını[18] bile daha özgürce benimsemişlerdi; İngiltere ile mücadelenin tam ortasında, Kongre, İngilizleri Fransız ölçü sistemini kabul etmeye ikna etmek için bir delege göndermişti.[19] Siyasi mücadelenin bir kültürler savaşına dayandığı görüşü, bütünüyle modern dönemlerin icadıdır ve insanlığın ahlâk tarihinde bu savaşı belirgin bir yere yerleştirir.

Milli ihtirasların güçlenmesinin bir diğer koşulu da, halkların *kendi geçmişlerinin* bilincinde olma konusundaki kararlılığıdır; daha doğrusu, halklar ihtiraslarını geçmişlerinden, atalarından devraldıklarını idrak edip bu "asırlık" özlemlerle heyecanlandıklarında ve "tarihsel" haklarına derin bir bağlılık duyduklarında milli ihtiraslar güçlenir. Bu Romantik vatanperverlik biçimi, popüler kişilerde rastlanan vatanperverlik biçiminin temel özelliğidir (burada "popüler" ile imgelemin yönetimindeki herkesi kastediyorum, yani öncelikle cemiyet insanlarını ve yazarları). Hugues de Lionne, ülkesinin Felemenk'i fethetmesini istediğinde veya Sieyès Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un fethedilmesini istediğinde, eski Galya ruhunu taşıdıklarını, bu ruhu canlandırma peşinde olduklarını düşünüyorlardı belki; ama onların bu arzusu, Bismarck'ın Danimarka Dükalıklarına

[17] Bkz. Kitabın sonunda yer alan Notlar kısmında B maddesi.

[18] Bkz. Brunot, *Histoire de la Langue Français*, t. v, liv. iii.

[19] Bu konuda bkz. Auguste Comte'un bazı mükemmel açıklamaları, *Cours de Philosophie Positive*, 57[e] leçon.

göz diktiğinde taşıdığı Töton Şövalyelerini diriltme arzusundan daha aşırı değildi.[20]

Milli ihtirasın barındırdığı arzuların yüceltilmesine bağlı olarak şiddetin artması hakkında fikir edinmek isteyenlerin, bu duygunun Yüce Roma İmparatorluğu'nun ruhunu taşıdıklarını iddia eden Almanlar'da ve özlemlerini Roma İmparatorluğu'nun özlemlerinin dirilmesi olarak gören İtalyanlar'da nasıl bir şekle şemale büründüğünü gözlemlemeleri yeterlidir.[21] Devlet liderleri halkın duygularında bir kez daha pratik tasarılarını gerçekleştirmek için yeni ve kusursuz bir araç bulurlar; üstelik bu, nasıl kullanacaklarını çok iyi bildikleri bir araçtır. Yakın tarihli tek bir örnek vermem yeterli olacak: İtalyan hükümeti, yurttaşlarının güzel bir sabah uyanıp Fiume davasının aslında "asırlardır" varolan bir dava olduğunu keşfetme konusundaki şaşırtıcı becerilerinden nasıl da sonuç almıştır.

Genel bir şekilde ifade edecek olursak, milli ihtirasların, artık sıradan insanların elinde bir *mistisizm* niteliğine büründüğünü, soyluların pratik düşüncelerinde neredeyse hiç rastlanmayan türde bir dinsel tapınma haline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu durumun, söz konusu ihtiraslara derinlik kazandırıp daha da güçlü kıldığını söylemeye bile gerek yok. Bu ihtirası bilfiil benimseyen herkes, hattâ düşünce aristokrasisinin en yaygaracı savunucuları bile, sıradan halka özgü bu vatanperverlik biçimine kapılmaktadır. Maurras da, tıpkı Victor

---

[20] Halklar ihtiraslarının atalarından miras kaldığına inanmayabilirler; tarihten bihaber olabilirler ve öyle olsa da bunun doğru olduğuna inanmazlar; sadece inandıkları şeye inanırlar ya da daha doğrusu, inandıkları şeye inanmayı isterler. Ama bu durum, bunun doğruluğuna inandıklarında olacağından çok daha yırtıcı olmalarını sağlamaya yeter de artar bile.

[21] Fransa bu bakımdan komşularından geride kalır. Bazı yazarların karşıt açıklamalarına rağmen modern Fransızlar Charlemagne'ın, hattâ XIV. Louis'nin ihtiraslarını dirilttiklerini iddia etmeye pek hevesli değildirler.

Hugo gibi, milletinden "tanrıça Fransa" diye söz eder. Ama millete bu mistik tapınmayı, yalnızca tapınanların doğası ile açıklayamayız; bunun yanısıra, tapınılan nesnede gerçekleşen değişiklikleri de göz önünde bulundurmamız gerekir. Her şeyden önce, modern Devletlerin askerî gücü ve örgütlenmesi eskisinden çok daha gösterişli bir hal almıştır; adeta bir temaşayı andırırlar. Devletlerin geride tek bir insan kalmadıktan sonra bile sonsuza dek savaşmayı sürdürdüğünü, tek bir kuruşları kalmadıktan sonra bile uzun yıllar hayatta kalmaya devam ettiğini düşündüğümüzde, aklının bir köşesinde dindar olmayı sürdüren bir insanın niçin bu Devletlerin sıradan doğal varlıklarınkinden farklı bir özü olduğuna inandığını anlamak zor değildir.

Şimdi geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca milli hassasiyetin yoğunlaşmasına yol açan önemli bir değişime daha dikkat çekmek istiyorum. Burada vurgulamaya çalıştığım nokta şu: Başlangıçta milliyetçilik duygusundan bağımsız olan, birçok güçlü siyasi ihtiras artık onunla iç içe geçmiştir ve onunla bütünleşerek daha da güçlenmesini sağlamıştır. Bu ihtiraslar şunlardır: (a) Yahudi karşıtlığı; (b) yönetici sınıfların proletarya karşıtlığı; (c) otorite yandaşlarının demokrasi karşıtlığı. Bugün bu ihtirasların her biri, milliyetçilik duygusuyla özdeşleşmiştir ve hasımlarının milliyetçiliği yadsıdığını iddia eder. Bu ihtirasların birinden etkilenen kişi, genellikle aynı anda üçünden birden etkilenmiş olur; dolayısıyla milliyetçilik genellikle üçünün birleşmesiyle yoğunluk kazanan bir ihtirastır. Üstelik bu yoğunluk kazanma karşılıklıdır; bugün kapitalizmin, Yahudi-karşıtlığının ve otorite savunuculuğunun milliyetçilikle bütünleşerek yeni bir güç kazandıklarını da söyleyebiliriz (Bu bütünleşmenin gücüne dair fazladan bilgi için bkz. kitabın sonundaki notlar kısmında C maddesi).

Siyasi ihtirasların modern olgunlaşması konusunu son bir özellikten söz etmeden noktalamak istemiyorum: Bütün milletlerde, güçlü bir milletin parçası olmanın doğrudan doğru-

ya kendi çıkarlarına olduğunu düşünen kişilerin sayısı, bugün geçmiştekiyle kıyaslanamayacak kadar çoktur. Günümüzde bütün büyük Devletlerde yalnızca endüstri ve büyük iş dünyasının değil, ayrıca çok sayıda küçük esnafın, küçük burjuvanın, doktorun, avukatın, hattâ yazarın ve sanatçının ve işçinin de, korkutucu olabilecek güçlü bir grubun parçası olmanın kendi mesleklerinin esenliği açısından son derece önemli olduğunu hissettiklerini gözlemliyorum. Bu tür bir değişiklik konusunda fikir beyan edebilecek bir konumda bulunanlar, bu hissin otuz yıl önce örneğin Fransa'da küçük esnaf arasında var olmadığını ya da en azından bugünkü gibi bir kesinlikle tanımlanmadığını kabul ederler. Bu his, liberal olarak adlandırılan mesleklere sahip insanlar arasında bile daha yeni bir şeymiş gibi görünüyor; sanatçıların "milletimize sanatımızı yabancılara tanıtacak kadar bile saygı duymuyorsunuz" türünden eleştirilerle ülkelerinin hükümetini sürekli tefe tuttuklarını görmek bile kesinlikle yeni bir şey. Meslekî bakış açısından güçlü bir milletin parçası olmanın kendi çıkarına olduğu hissi, işçi sınıfı için de son derece yeni bir şey. Göründüğü kadarıyla Fransa dışında her yerde varolan "Milliyetçi Sosyalist" parti, gerçekten de modern siyasi bir gelişimdir. Endüstrinin efendileri açısından yenilik ise, milletlerinin güçlü olmasının kendilerinin çıkarına olduğunu hissetmeleri değil, bilakis bu hissin bugün fiiliyata dökülerek, hükümetleri üzerinde biçimsel bir baskıya dönüşmüş olmasıdır.[22] Vatanperverliğin çıkara dayalı yaygınlaşması, (yukarıda

[22] Sözgelimi "Almanya'nın altı büyük endüstri ve ziraat derneği"nin Mayıs 1914'te Herr von Bethmann-Hollweg ile yaptığı karşılıklı görüşme, 1815'te Prusyalı metal bilimcilerin endüstrilerinin çıkarları için ne tür ilhakların gerektiğine hükümetin dikkatini çekmek için yaptıkları görüşmeden çok farklı değildi (Bkz. Vidal de La Blanche, *La France de l'Est*, XIX. Bölüm). Üstelik, bazı Almanlar milliyetçiliklerinin ekonomi ile ilintili niteliğini güçlü bir şekilde dile getirme konusunda ısrarcıdır. Ünlü bir Pangermenist şöyle der: "Yurtdışında genellikle büsbütün askerî bir Devlet olarak bilinen Alman İmpara-

belirttiğim gibi) vatanperverliğin onura dayalı yaygınlaşması kadar yoğunluklu değildir;[23] ama gene de milliyetçi ihtirasların farklı açılardan güçlenmesini sağlar.

Son olarak, –ırk, sınıf, parti veya millet kökenli– tüm siyasi ihtirasların önemli bir olgunlaşmasına daha dikkat çekmek istiyorum. Geçmişe baktığımda bu ihtirasların doğal içgüdü patlamalarından, tamamen ihtirasa dayalı itkilerden kaynaklandığını görüyorum; en azından çoğunluk açısından fikirlerle ve sistemlerle hiçbir ilgileri yok. Sözgelimi on beşinci yüzyılda işçilerin yönetici sınıflara karşı ayaklanmasına, mülkiyetin kökenine veya sermayenin doğasına dair bir öğreti eşlik etmiyordu. Azınlık mahallelerinde insanları katledenler, eylemlerinin felsefi yönüne dair herhangi bir görüşe sahip değillerdi. V. Charles'ın birlikleri Mezières'yi savunanlara saldırdığında, bu saldırı Germen ırkının yazgısına ve Latin dünyasının ahlâki alçaklığına dair bir teori ile hayat bulmuş değildi. Oysa bugün her siyasi ihtiras, girift bir doktrinler ağı ile kaplanmış durumda ve tek amacı da, kendi eylemini bütün bakış açılarından yüce göstermek ama bir ihtiras olarak gücüne güç katmaktan başka bir şeyin peşinde değil. Alman milliyetçiliğinin "Pangermenizm" diye bilinen ideoloji sistemine ve Fransız Monarşistlerinin benzer ideolojisine bakacak olursak, çağımızın bu sistemleri

---

torluğunun kökeninde (Zollverein) öncelikle ekonominin yattığını unutmayalım." Ve konuşmasını şöyle sürdürür: "Bizim için barış zamanındaki ticari faaliyetimizi başka araçlarla ama aynı yöntemlerle sürdürmemizin tek yolu savaştır" (Naumann, *L'Europe Centrale*, s. 112, 247; bkz. Kitabın tamamı). Almanya aslında ticari vatanperverliği icra eden tek ülke değildir (İngiltere de aynısını aynı ölçüde ve hattâ çok daha uzun bir süre yapmıştır) ama bununla övünen tek ülke olduğu kesindir...

[23] Ayrıca daha az ihtiraslı bir vatanperverlik biçimidir. Sözgelimi yabancılarla yapılan anlaşmalarda, (Fransız-Alman demir karteli gibi) onura dayalı vatanperverliğin çıkara dayalı vatanperverliğin onayladığı anlaşmalara nasıl şiddetle karşı çıktığını düşünün.

taşıdığı olgunluk noktasını doğru kavrayabiliriz; her ihtirasın kendisini tatmin edebilecek teorileri büyük bir azimle inşa ettiğini görebiliriz; bu teorilerin şaşmaz bir kesinlikle bu tatmine uyarlandığını ve muazzam bir araştırma zenginliğiyle, büyük bir gayretle ve kapsamlı bir sorgulamayla her yönde sürdürüldüğünü görebiliriz. Çağımız gerçekten de *siyasi nefretlerin düşünsel örgütlenme* çağı. Başlıca iddialarından biri de insanlığın ahlâki tarihinde önemsenmektir.

Bu sistemler varolduklarından beri, kendi ihtirasları bakımından dünyada iyiliğin faili oldukları ve düşmanlarının da kötülüğün kaynağı olduğu anlayışını yerleşikleştirmeye çalışıyorlar. Ama bugün bu ihtiraslar, bunu sadece siyasi olarak yerleşikleştirme peşinde değiller; ayrıca ahlâki olarak, düşünsel olarak ve estetik olarak da bunu yapmayı istiyorlar. Yahudikarşıtlığı, Pangermenizm, Fransız Monarşizmi ve Sosyalizm yalnızca siyasi tezahürler değildir; belirli bir ahlâk biçimini, belirli bir düşünüş biçimini, belirli bir hassasiyeti, belirli bir edebiyat, felsefe ve sanatsal anlayış biçimini de savunurlar. Çağımız siyasi ihtirasların teorileşmesine iki yenilik katmıştır; bunlar, siyasi ihtirasların kayda değer ölçüde yoğunlaşmasını mümkün kılmıştır. Birincisi, bugün herkesin kendi hareketinin "evrimin gelişimi" ve "tarihin kapsamlı açılımı" ile aynı çizgide yer aldığını iddia etmesine dayanır. Kökenleri ne olursa olsun, günümüzde bu ihtirasların tümü –ister Marx'ın fikirlerinden, ister Maurras'tan ister Houston Chamberlain'den türemiş olsunlar, hiç fark etmez– kendi hareketlerinin sadece tarihin tinini taşıdığını, bu nedenle zaferin kendileri için kaçınılmaz olduğunu, muhalif tarafın ise bu tine karşı çıktığını ve bu yüzden kazanacağı zaferin en iyi ihtimalle geçici olabileceğini öngören bir "tarihsel yasa" keşfetmişlerdir. İnsanın Şansın kendisinden yana olduğunu istemesi eski bir arzudur, ama şimdi bilimsel bir şekle sokulmuştur. İkinci yenilik de işte budur: Bugün tüm siyasi ideolojiler bilim üzerinde temellendiklerini iddia ederler; "olgulara dair kesin bir gözlem"in sonucu olduklarını ileri

sürerler. Bugün bu iddianın söz konusu ihtiraslara nasıl bir özgüven aşıladığı, nasıl bir katılık kazandırdığı ve gayri insani bir şekle büründürdüğü malûmumuz (siyasi ihtirasların tarihinde görece yeni özelliklerdir bunlar ve modern Fransız monarşizmi de bunun iyi bir örneğidir).

Özetleyecek olursak: Günümüzde siyasi ihtiraslar, diğer ihtiraslara kıyasla şimdiye dek görülmemiş bir evrensellik, tutarlılık, türdeşlik, kesinlik, süreklilik ve üstünlük kazanmıştır. Kendilerinin bilincindedirler ve bu da, daha önce hiçbir zaman görülmemiş bir şeydir. Şimdiye dek neredeyse hiç ifade edilmemiş olan bazı siyasi ihtiraslar, bilinç düzeyine çıkmış ve eski ihtiraslara katılmıştır. Bazıları daha önce görülmedik bir biçimde yoğunluk kazanmış, daha da ihtiraslı bir niteliğe bürünerek daha önce erişemedikleri ahlâki bölgelere uzanıp insanların kalplerini fethetmişlerdir ve böylece yüzyıllardır rastlanmayan bir mistik nitelik kazanmışlardır. Hepsi de eylemlerinin bilim adına yüce bir değer taşıdığını ve tarihsel bir zorunluluğun parçası olduğunu iddia etmelerini sağlayan bir ideoloji aygıtıyla donatılmıştır. Günümüzde siyasal ihtiraslar, hem yüzeyde hem de derinlerde, hem uzamsal değerler bakımından hem de içsel güç bakımından, daha önce tarihte hiçbir zaman rastlanmamış bir olgunluk noktasına ulaşmıştır. İçinde bulunduğumuz çağ özünde bir siyaset çağıdır.

II

BU GELİŞİMİN ÖNEMİ-
SİYASİ İHTİRASLARIN DOĞASI

Bu gelişim neden önemlidir? Kaydettiği ilerleme ve kazandığı başarı, insanlık açısından nasıl bir eğilim sergiler: basit mi yoksa kapsamlı mı? Bu sorular bizi, siyasi ihtirasların doğasının sorgulanmasına, nasıl daha genel ve daha özsel zihin halleri ifade ettiklerinin araştırılmasına ve –muhtelif okulların da ortaya koyduğu gibi– psikolojik temellerinin incelenmesine yöneltecektir.

Sonuçta bu ihtirasları iki temel arzuya indirgeyebiliriz: (a) Bir grup insanın *maddi* avantajlardan –örneğin toprak, refah, siyasi güç ve bu gücün sağladığı tüm maddi avantajlar gibi– yararlanma (veya bunları elinde tutma) arzusu; ve (b) bir grup insanın, kendilerini diğer insanlardan *farklı* görerek *birey* olduklarını hissetme arzusu. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak, bu ihtirasların, *çıkar* sağlama ve *onuru* veya haysiyeti koruma arzusu biçiminde iki temel arzuya indirgenebileceği de söylenebilir. Siyasi ihtiraslarda bu iki arzu farklı oranlarda bulunur; bunu belirleyen de ihtirasın niteliğidir. Sözgelimi kendisine milli bir ihtiras eşlik etmediği sürece ırksal bir ihtiras, öncelik-

le bir grup insanın kendilerini başka insanlardan farklı kılma arzusuna dayanır; eğer katışıksız haliyle düşünürsek aynısını dinsel ihtiras için de söyleyebiliriz. Öte yandan sınıfsal bir ihtiras, en azından işçi sınıfında gördüğümüz biçimiyle, sadece maddi avantajlar sağlama arzusuna dayanıyordur. George Sand ve 1848'in önderlerinin işçilere aşılamaya çalıştığı "kendini farklı hissetme arzusu"nu, Sand terk etmiş gibi görünüyor; en azından ifadelerinden öyle anlaşılıyor. Milli ihtiras ise, her iki etkeni de kendisinde barındırır. Mesela vatanperver, maddi avantajlar sağlamak ister ama aynı zamanda kendisini başkalarından farklı kılmayı da ister. Bu ihtirasın gücünün, diğer tüm ihtiraslar karşısındaki, özellikle de Sosyalizm karşısındaki aşikâr üstünlüğün sırrı budur (ama gerçekten bir ihtiras olduğu sürece elbette). Tek dürtüsü çıkar sağlamak olan bir ihtiras, çıkarı ve onuru kendi bünyesinde birleştiren bir ihtiras ile rekabet edemez; onun karşısında aşırı güçsüzdür. Örneğin burjuvazinin sınıfsal ihtirasıyla kıyasladığımızda Sosyalizmin bu tür bir zayıflığı vardır; çünkü burjuva hem maddi avantaj sağlamayı hem de kendisini başkalarından farklı hissetmeyi ister. Bu iki ihtirasın (biri çıkara dayalı, diğeri ise onura veya haysiyete dayalı olan bu ihtirasların) göreli güçlerinin eşit olmadığını da belirteyim; daha güçlü olanın, çıkara dayalı ihtiras olmadığı açık olsa gerek.

Peki siyasi ihtirasların bu temel arzulara dayanıyor olması ne ifade eder? Bana öyle geliyor ki bu arzular, insanın kendisini *gerçek hayatta* bir yere konumlandırma arzusunun iki temel bileşenidir. Gerçek hayatı arzulamak şu anlama gelir: (a) bazı maddi avantajlara sahip olmayı isteme; ve (b) kişinin kendisini bir birey olarak duyumsamayı istemesi. Bu iki arzuyu hor gören her türlü hayat, sadece tinsel avantaj arayışında olan her türlü hayat veya evrensel olma iddiasındaki her türlü hayat, kendisini *gerçeğin dışına* yerleştiriyordur. Siyasi ihtiraslar, özellikle de milli ihtiraslar, ancak bu iki arzuyu kendilerinde birleştirdiklerinde, bana *gerçekçi* ihtiraslarmış gibi görünüyorlar.

Bu noktada birçok kişinin itiraz ettiğini duyar gibiyim: "Evet", diyorlar, "siyasi ihtirasları oluşturan arzular, gerçekçi arzulardır; ama birey sahip olduğu bu arzuları ait olduğu gruba taşır. İşçi kendi sınıfı için maddi avantaj sağlamayı ister, yoksa bu kendi sınırlı benliği için değil. Vatanperver, kendisi için değil milleti için toprak ister; aynısı farklılık özlemi için de geçerlidir; milletinden dolayı farklı olmayı ister. Peki bireyden ziyade ait olunan grubu öne çıkaran ve bireysel olandan kolektif olana bu tür bir geçişi gerektiren ihtiraslara 'gerçekçi' terimini yakıştırabilir miyiz?" Böyle bir itirazı, bireyin bu arzuları parçası olduğu bütüne aktardığında o bütünün doğasını değiştirmez diye yanıtlamamıza gerek var mı? Bireyin yaptığı şey sadece ait olduğu grubun boyutunu sınırsız ölçüde artırmak değil midir? *Kişinin milleti için* maddi avantajlar istemesi, kendisini *milletinden dolayı* başka insanlardan farklı hissetmeyi istemesi, neticede hâlâ maddi avantaj sağlama arzusudur, hâlâ kendini başkalarından farklı hissetme arzusudur. Bu ise sadece şu anlama gelebilir: Eğer Fransız iseniz Bretanya'ya, Provence'e, Guyenne'e, Cezayir'e, Hindiçin'e sahip olmak istersiniz ve milletinize mâl olmuş Jeanne d'Arc, XIV. Louis, Napoléon, Racine, Voltaire, Victor Hugo, Pasteur gibi kişilerden dolayı kendinizi başka insanlardan farklı hissetmeyi istersiniz. Aynı zamanda bu arzuları geçici ve kuşkulu arzular olarak görmezsiniz, bilakis onları "ebedi" addederek öyle duyumsarsınız. Milli bencillik, milli bir ihtirasa dayandığı için bencillik olmaktan çıkmakla kalmaz, bunun yanısıra, "kutsal" bir bencillik haline de gelir.[1] Yaptığım tanımlamayı şöyle bitirmek istiyorum: Siyasi ihtiraslar, belirli bir nitelikten ötürü gerçekçidirler ve bu da sahip oldukları gücün önemli bir ögesini oluşturur: Siyasi ihtirasların gerçekçiliği kutsallaşmıştır.[2]

[1] "Ülke sevgisi, kişinin kendisine duyduğu gerçek sevgidir" (Saint-Evremond).

[2] Vatanperverliğin özellikle dayandığı bir durum olan gerçekçiliğin kutsallaşması, "Alman Halkına Sesleniş"te tüm arzu edilen samimi-

Tanımlamış olduğum bu siyasi ihtirasların olgunlaşmasını daha kapsamlı ve özsel bir düzeyde ifade edecek olursak, günümüzde insanların kendilerini *yansız* veya *metafizik* bir varoluş tarzından ziyade, *gerçek* veya pratik bir varoluş tarzına konumlandırma arzusu gösterdiklerini ve bunu da şimdiye dek görülmemiş bir bilgi ve bilinçlilikle yaptıklarını söyleyebiliriz. Üstelik günümüzde siyasi ihtirasların giderek daha da açık bir biçimde bu gerçekçilikten türüyor olması, hattâ sadece gerçekçilikten kaynaklandıkları iddiasını taşımaları da kayda değer bir husustur. Bir yandan, sürekli olarak evrensel insanla hiçbir ilgisi olmadığını, onun için veya başka herhangi bir "metafizik hayalet" için adalet sağlamaktan hiçbir çıkarı bulunmadığını ve sadece kendi sınıfı için maddi avantajlar sağlamayı istediğini beyan eden bir Sosyalizm vardır elimizde. Diğer taraftan, tamamen gerçekçi olmaktan her daim gururlanan bir milliyetçi zihniyet vardır. Geçmişte diğer milletlerin mutluluğunu sağlayacağına inandığı bir doktrini onlara kazandırma mücadelesi veren Fransız halkı (halkı diyorum, çünkü yöneticileri bu safça inancı hiçbir zaman paylaşmamıştır), artık "ilkeler" için savaştıklarından kuşku duymaktan bile utanç duyuyordur.[3] Eski

---

yetiyle dile getirilir (Sekizinci Sesleniş): Fichte, yüce hayatı dünyevi konulara yönelik her türlü çıkarın dışına yerleştirdiği için dini eleştirir: "Hıristiyanların sıkça yaptığı gibi, gerçek dindarlık gereği dinin Devletin işlerine karışmamayı ve milletten büsbütün kopuk olmayı özendirmesine zorlanması dinin istismar edilmesidir." "İnsanlar", diye devam eder Fichte, "cenneti yeryüzünde aramaya ve dünyevi işlerini kalıcı bir şeyle doldurmaya kararlıdır." Fichte böylelikle büyük bir içtenlikle, bu arzunun vatanperverliğin özü olduğunu gösterir; Fichte için dünyevi işlerin ancak kalıcı olma suretiyle kutsal olabileceği açıktır. Gerçekten de bu, insanların kurumlarını kutsallaştırmak için keşfettiği yegâne araçtır.

[3] ABD'nin son savaşa "ilkeleri savunmak" adına girmediğini, bilakis üç gemisinin Almanlar tarafından batırılmış olması yüzünden kaybettiği itibarını kazanma derdinde olduğunu anımsatmaya gerek var

savaşları düşündüğümüzde, artık insanlığı etkileyemeyen yegâne savaşların, bir noktaya kadar biraz daha yansız ihtirasları harekete geçiren savaşlar –yani, din savaşları– olduğunu görmek düşündürücü değil midir?[4] Örneğin Haçlı Seferleri gibi son derece idealistçe ayaklanmalar (ki bunlar en azından alt tabakadan insanlar için idealistçedir), artık modern insanın tıpkı oyun oynayan çocukları izleyen birisinin yapacağı gibi, gülümsemesine yol açan şeyler değil midir? Peki ya tüm siyasi ihtiraslar arasında her bakımdan en gerçekçi olanı olduğunu gösterdiğim milliyetçi ihtirasların diğer bütün ihtirasları en fazla kendisinde barındıran olması da mı önemli değildir?[5] Bir

---

mı? Gene de bu olayda tamamen idealistçe bir tavır takınma arzuları kayda değerdir.

[4] Dinsel ihtirasların, en azından Batı'da, milli ihtirasların takviyesinden başka bir şey olmadığı söylenebilir; sözgelimi bir insan Fransa'da "daha fazla Fransız" gibi görünebilmek için kendisine Katolik süsü verir ya da Almanya'da "daha fazla Alman" görünebilmek için kendisine Protestan süsü verir.

[5] Geçmişte milli ihtirasa başarılı bir şekilde direnebilmiş ama artık ona boyun eğmiş, kayda değer iki idealist ihtiras örneğine değineceğim: (a) Fransa'da 1792'de birçok insan için milli duygudan daha yoğun olan ama 1914'te milli duygunun tamamen bastırdığı monarşik ihtiras (Belli bir yönetim biçimine bağlılığın, yani temelde belli bir metafizik anlayışa bağlılığın milliyetçi ihtirastan son derece daha idealistçe bir ihtiras olduğunu herkes kabul edecektir.); ve (b) Almanya'da sadece elli yıl önce bile Almanların yüzde ellisinden fazlasını etkisi altına alarak milli duygudan daha güçlü olduğunu kanıtlamış olan, ama bugün bütünüyle milli duyguya tâbi olan dinsel ihtiras (1866'da Alman Katolikler, Almanya'nın yenilgisini arzuluyordu; 1914'te ise hararetle zafere kavuşmasını istiyorlardı). Günümüz Avrupası, geçmişin Avrupası ile karşılaştırıldığında, iç savaştan ziyade milli savaş ihtimalini daha fazla barındırıyor gibi; Avrupa'nın idealizm yüzünden ne kadar çok şey kaybettiğini hiçbir şey daha iyi gösteremez (Milliyetçiliklerine karşıt olduğunda, modern Katoliklerin Katolikliğe yönelik tutumları konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz.

grup insanın kendilerine başkalarından farklı olma süsü verme arzusuna dayandıkları sürece bu ihtirasların şimdiye dek görülmemiş bir bilinçlilik düzeyine ulaştıklarını da belirteyim.[6] Son olarak, siyasi ihtiraslarda ortaya çıkardığımız yücelik niteliğinin, yani gerçekçiliklerinin kutsallaşmasının da artık daha önce görülmedik bir açıklıkla ifade edilmekte olduğunu söyleyeyim. Devlet, Ülke ve Sınıf artık açıkça tanrısallaşmıştır; birçok insan için (ve bazıları bundan gurur duyar) tek başlarına tanrısallaştıklarını bile söyleyebiliriz.[7] Böylelikle insanlık, halihazırdaki siyasi ihtiras pratiği sayesinde, daha gerçekçi hale geldiğini, geçmişte olduğundan daha özel ve daha dinsel anlamda gerçekçi hale geldiğini ilân etmektedir.

---

kitabın sonundaki Notlar bölümünde D maddesi).

[6] Sözgelimi 11 Aralık 1926'da İtalyan Eğitim ve Güzel Sanatlar Bakanının Venedik'te yaptığı bir konuşmada duyduğumuz gibi: "Sanatçılar kendilerini yeni emperyalist işleve hazırlamalıdırlar; sanatımızın yerine getirmekle yükümlü olduğu işlevdir bu. Her şeyden önce, kesinlikle bir *İtalyan tarzı* ilkesi yaratmalıyız. Bir yabancıyı taklit eden herkes, tıpkı bir devlet sırrını düşmana veren bir casus gibi *milletini aşağılayıcı* bir suç işler." "*Bütünlüklü* milliyetçiliğin" her erbabı bu sözleri onaylayacaktır. Üstelik Fransa'da bazı Romantizm yandaşlarından da tamamen aynısını duyabiliriz.

[7] "En alttan en üste disiplin özsel olmalıdır; hattâ dinsel bir disiplin olmalıdır." (Mussolini, 25 Ekim 1925.) Bu, bir devlet adamında ilk kez rastlanan yeni bir dildir, üstelik son derece gerçekçidir de; ne Richelieu'nün ne de Bismarck'ın, ereği tamamen materyalistçe olan bir faaliyete "dinsel" sıfatını yakıştırmayacağı bile iddia edilebilir.

III

"AYDINLAR" – BÜYÜK İHANET

"Teninde tinsel olacak biçimde yarattım onu;
ama şimdi tininde bile tensel oldu."
–(Bossuet, *Élévations*, VII, 3.)

Buraya kadar söylediklerimde yalnızca kitleleri ele aldım; ister burjuva ister proleter, ister krallar ister papazlar ister siyasi liderler olsun, yalnızca kitleler hakkında söyledim söyleyeceklerimi; yani, tek işi temelde maddi çıkar arayışı olan ve giderek sistematik bir şekilde tamamen gerçekçi hale gelerek aslında kendilerinden beklenenden başka bir şey yapmayan insan grubu üzerinde odaklandım. Bu insan grubuna "eğitimsiz insanlar" adını veriyorum.

Şairin bir dizesinde "O curvae in terram animae et celestium inanes" diye tanımladığı bu insan grubuyla yan yana varolan ve yüzyılın son yarısında ortadan kaybolan, ama özünde ondan farklı başka bir grup daha vardır ve bir noktaya kadar onu frenleme işlevi görmüştür. Bunlar "aydın" veya "okumuş, eğitimli kimseler" olarak adlandırdığım insan sınıfıdır. Bu terimle, faaliyetleri temelde pratik amaçların yerine getirilmesine *dayanmayan*; sanat, bilim veya metafizik düşünceden zevk alan; kısacası maddi-olmayan avantajlar sağlama peşinde olan ve do-

layısıyla belli bir anlamda "Benim yurdum bu dünya değildir!" diyen herkesi kastettiğimi söyleyeyim. Gerçekten de tarih boyunca modern dönemlere değin iki bin yıldan daha uzun bir süre (hattâ bu sürenin tamamında) ardı arkası kesilmeyen, bir felsefeci, din adamı, edebiyat insanı, sanatçı, ilim irfan insanı akışı olagelmiştir; bu insanların etkileri ve hayatları, yığınların gerçekçiliğine doğrudan doğruya tezattır. Konuyu özgül olarak siyasi ihtiraslara getirecek olursak –"aydınlar"ın bu ihtiraslara iki bakımdan ters düştüğünü söyleyebiliriz: Ya bu ihtiraslara tamamen kayıtsızdırlar ve tıpkı Leonardo da Vinci, Malebranche, Goethe gibi, siyasi ihtiraslardan tamamen kopuk bir zihin faaliyetine bağlılık gösterir ve bu varoluş biçiminin yüce bir değer teşkil ettiği inancını yaratırlar; ya da insan bencilliklerinin çatışmasına ahlâkçı gözüyle bakıp, Erasmus, Kant ve Renan gibi, insanlık veya doğruluk adına, bu ihtiraslardan daha üstün ve onlara doğrudan doğruya karşıt olduğunu düşündükleri soyut bir ilkeyi insanlara benimsetmeye çalışırlar. Bu "aydınlar", her ne kadar bireysel bencilliklerin hâkimiyet altına alınacağı ölçüde modern Devletin temelini atmış olsalar da hiç kuşku yok ki faaliyetleri öncelikle teoriktir ve eğitimsiz insanların, tüm tarihi nefretlerle ve katliamlarla doldurmasını engelleyememişlerdir *ama hiç değilse bu eğitimsiz insanların faaliyetlerinden bir din yaratmalarını önlemiş ve faaliyetlerini sürdürürken kendilerini büyük insanlar gibi göstermelerine engel olmuşlardır*. İnsanlık iki bin yıl boyunca kötülüğü yeşertmesine rağmen, "aydınlar" sayesinde iyiliği yüceltmeyi de başarmıştır. Bu çelişki, insan türünün iftihar kaynağıdır ve medeniyetin dünyaya süzüldüğü gediği biçimlendirir.

Şimdi, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, temel bir değişim yaşandı: *"Aydınlar", siyasi ihtiras oyununu oynamaya başladılar*. İnsanların gerçekçiliğini frenleme işlevi görmüş olan kişiler, artık bu gerçekçiliğin uyarıcıları görevini görmeye başladılar. İnsanlığın ahlâki davranışındaki bu önemli değişiklik muhtelif biçimlerde işlerlik göstermektedir.

Bir: "Aydınlar" Siyasi İhtirasları Benimsediler.

"Aydınlar" öncelikle siyasi ihtirasları benimsediler. Bugün tüm Avrupa'da muazzam bir yazar ve sanatçı çoğunluğunun, çok fazla sayıda âlimin, edebiyatçının, felsefecinin ve "din adamının", hep birlikte ırklar ve siyasi hizipler arasındaki nefreti paylaştığını yadsıyacak hiç kimse çıkmaz. Hele milli ihtirasları benimsedikleri hiç yadsınamaz. Kuşkusuz, Dante, Petrarca, d'Aubigné gibi isimler, Caboche'nin bazı yandaşları veya Ligue'nin vaizleri, bazı "aydınların" var güçleriyle bu ihtiraslara kendilerini adamak için çağımızı beklemediklerini kanıtlamaya yeter de artar bile. Ama genel olarak, bu "aydınlar" istisnadır, en azından en büyükleri arasında yer alırlar. Yukarıda adı geçen büyük ustalara ilaveten, Aquinolu Thomas'ı, Roger Bacon'ı, Galilei'yi, Rabelais'yi, Montaigne'i, Descartes'ı, Racine'i, Pascal'ı, Leibniz'i, Kepler'i, Huyghens'i, Newton'u ve hattâ Voltaire'i, Buffon'u ve Montesquieu'yü (aralarından yalnızca birkaçı olarak) zikredersem, bugüne dek düşünce insanlarının veya dürüst insanların siyasi ihtiraslara yabancı kaldığını ve Goethe ile birlikte "Gelin siyaseti diplomatlara ve askerlere bırakalım." dediklerini yineleyebilirim sanırım. Voltaire gibi bu ihtirasları hesaba kattılarsa, onlara karşı eleştirel bir tutum takınmış ve onları ihtiras olarak kabul etmemişlerdir. Ya da Rousseau, Maistre, Chateaubriand, Lamartine, hattâ Michelet gibi bu ihtirasları ciddiye aldılarsa, bunu genel bir kanıyla yapmış ve dolaysız sonuçlarını küçük görmüşlerdir ki, bu da aslında "ihtiras" sözcüğünü geçersiz kılmaktadır. Bugün Mommsen, Treitschke, Ostwald, Brunetière, Barrès, Lemaître, Péguy, Maurras, d'Annunzio ve Kipling'in adını anıyorsak, "aydınların" artık siyasi ihtiraslara, bir ihtirasın barındırdığı tüm özelliklerle sahip olduklarını kabul etmemiz gerekir; bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz: eyleme geçme eğilimi, doğrudan sonuç alma beklentisi, sadece arzulanan amacı dert edinme, tartışmayı küçümseme, aşırılık, nefret, sabit fikirler.

Eğitimsiz insan beş paralık olurken, "modern" aydın onu yalnız bırakmaz. Modern "aydın" bir vatandaşın ruhuna sahip olmaya ve ondan en iyi şekilde yararlanmaya kararlıdır; bu ruhtan gurur duyar; "modern" aydının edebiyatı, kendisini sadece sanatın veya bilimin içine hapseden ve Devlet'in ihtiraslarına hiç ilgi duymayan insana küçümsemeyle doludur.[1] Modern aydın, Floransa'nın başına gelen felâketlere kayıtsızlığından ötürü Leonardo da Vinci'yi yerin dibine geçiren Michelangelo'nun tarafını şiddetle tutar ve aslında "kalbini fethedenin güzelliğin incelenmesi" olduğu yanıtını veren *Son Yemek*'in ustasına verir veriştirir. Platon, felsefecinin Devlet'e ilgi duyması için zincire vurulması gerektiğini söylediğinden beri epey uzun zaman geçti. Temel işlevinin ebedi şeylerin arayışı olması ama gene de kendisini Devlet meselelerine vererek daha da güçleneceğine inanması –modern "aydın"ın bakışı tam da böyledir. "Aydınların" eğitimsiz kişilerin ihtiraslarını bu şekilde tasvip etmesinin, bu ihtirasların eğitimsiz kişilerin kalbinde daha da güçlenmesini sağlaması aşikâr olduğu kadar doğal bir durumdur da. Öncelikle asıl dertleri pratik dünyanın dışında olan bir insan neslinin (yukarıda sözünü ettiğim) fikir verici temaşasını geçersiz kılar. "Aydın" tam da bu yolla siyasi ihtirasları benimseyerek, aslında onlara, eğer bir sanatçıysa, duyarlılığının muazzam etkisini, eğer bir düşünürse ikna kabiliyetinin gücünü katıyordur ama her iki durumda da aslında katmış olduğu şey ahlâki itibarıdır.[2] Daha fazla ilerlemeden önce, bazı hususlara açıklık getirmeliyim:

(a) İçinde bulunduğumuz çağın ilerisindeki *bütün* düşünce insanlarından söz ediyorum. Geçmişte "aydınlar" eğitimsiz insanların gerçekçiliğine karşı çıkıyorlardı ama bugünün "aydın-

[1] Özellikle Renan'a ve "spekülatif ahlâk-karşıtlığı"na karşı küçümsemeyle doludur. (H. Massis, *Judgements*, I).

[2] Bu itibar konusunda ve tarihte ne tür bir yenilik yarattığı konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. kitabın sonundaki Notlar bölümünde E maddesi.

ları" bu gerçekçiliğin hizmetindedir dediğimde, her iki grubu bir bütün addediyorum ve genel bir karakteristiği bir diğeriyle karşılaştırıyorum. Dolayısıyla birinci grupta falanca gerçekçiydi, ikincisinde falanca gerçekçi değildir deme zahmetine giren okuyucu, grupların her ikisinin de bir bütün olarak benim işaret ettiğim karakteristikleri sergilediğini kabul etme lütfunu gösterirse söylediklerimi yalanladığı hissine kapılmayacağım. Gelgelelim tek bir "aydın"dan söz ettiğimde, çalışmalarını ana karakteristiği bakımından, yani öğretisinin geri kalanına baskın kısmını dikkate alıyorum; bazen çalışmalarının bu geri kalan kısmı, daha büyük olan baskın öğretisiyle çelişiyor olsa da, bu önemli bir fark yaratmıyor. Sözgelimi Malebranche'a, "Morale"inin birkaç satırı köleliği onaylıyor görünüyor diye liberal düşüncenin üstadı gözüyle bakmaktan vazgeçmem gerektiğini düşünmüyorum ya da "Zerdüşt"ün sonu, İncillerden daha iyi bir kardeşlik manifestosu içeriyor diye, Nietzsche'yi bir savaş ahlâkçısı olarak görmemem gerekmiyor. Bunun için en ufak bir sebep görmüyorum, çünkü Malebranche bir kölelik savunucu olarak ve Nietzsche de bir insansever olarak hiçbir etkiye sahip olmamıştır sonuçta; benim üzerinde durduğum konu daha ziyade "aydınların" dünya üzerindeki etkileri, yoksa tek başlarına ne oldukları değil.

(b) Bazıları bana karşı çıkacak ve "Barrès ve Péguy gibi insanlara nasıl 'aydın' muamelesi yapabilirsin ve onları, alenen eylem insanı oldukları halde, nasıl gerçek 'aydın' ruhuna sahip olmamakla suçlayabilirsin? Onlar için siyasi düşünce sadece içinde bulunulan anın gerektirdikleriyle ilgilidir, sadece günlük olaylarla harekete geçer, üstelik Barrès gazete makaleleri dışında siyasi düşüncesini dile getirmez bile." diyeceklerdir. Ben de onlara şöyle yanıt veriyorum: Aslında pratik açıdan âni bir eylem biçiminden başka bir şey olmayan bu düşünce, kendi yaratıcıları tarafından son derece spekülatif bir düşünsel faaliyetin ürünü olarak, en sahici felsefi tefekkürün sonucu olarak ilân edilir. Barrès ve Péguy, polemik yapıtlarında bile polemikçi ya-

zarlar olarak görülmeyi istemezlerdi.[3] Aslında "aydın" olmayan bu kişiler kendilerini "aydın" ilân ettiler ve öyle kabul edildiler (Barrès kendisini arenaya inmiş bir düşünür olarak görüyordu) ve tam da bu yolla, eylem insanları arasında belirli bir etki sahibi oldular. Bu çalışmamda üzerinde durduğum konu, Barrès gibi bir "aydın" değil kesinlikle, ama onun kendisini addettiği tarzda bir "aydın" ve kendisine yakıştırdığı bu sıfatla dünyayı nasıl etkilediği. Eylem insanı olarak adlandırmanın çok daha doğru olacağı, ama "aydın" olarak anmanın hiçbir savunulur tarafı bulunmadığı Maurras ve diğer *Action Française* hocaları için de aynısı geçerli benim için. Bu kişiler eylemlerini, tamamen nesnel bir tarih incelemesinden, sahip oldukları saf bir bilimsel tinden türettikleri bir doktrin aracılığıyla gerçekleştirdiklerini iddia ederler. Eylem insanları tarafından ciddiye alınmalarını, dikkatle dinlenmelerini, tam da bu *ilim irfan insanı* olma, laboratuar ortamında keşfedilmiş bir hakikat uğruna mücadele eden insanlar olma iddialarına borçludurlar. Başka bir deyişle, savaşçı "aydın" kisvesine bürünmelerine, ama öncelikle de "aydın" kisvesine bürünmelerine borçludurlar.

(c) Son olarak, başka bir noktaya ilişkin görüşlerimi açıklamayı istiyorum. Pazara düşen "aydın" hakkında beni ilgilendiren tek bir konu var; yukarıda açıkladığım gibi, işlevlerini yerine getirirken sadece gerçekçi bir ihtirasın (bu ister sınıfsal, ister ırksal, ister milli bir ihtiras olsun hiç fark etmez) başarılı olmasına hizmet ettiğinde, "aydın" olarak işlevlerini yerine getirmede başarısız olmaktadır. Örneğin Gerson, Orléans dükü Louis'nin katillerini açıklamak için Notre Dame'ın vaiz

[3] 1891'de Barrès *La Plume*'ün editörüne şöyle yazmıştı: "Eğer bu kitapların herhangi bir değeri varsa, onlara beş yıl boyunca kattığım mantıktan, düşünce tutarlılığından kaynaklanıyor bu." ("Bu kitaplar" Barrès'in Boulangiste kampanyasını içeriyordu). Barrès "Scènes et Documents du nationalisme" başlıklı derlemesine yazdığı önsözde şöyle der: "Bana öyle geliyor ki, Doumic bunu daha uzak bir mesafeden incelerse, yapıtımda çelişkiler değil, bir gelişme bulacaktır."

kürsüsüne çıktığında; Spinoza, de Witts'i öldürmüş olanların kapısına gidip hayatı pahasına "Ultimi barbarorum" dediğinde; Voltaire, Calas ailesi için savaştığında; Zola ve Duclaux, ünlü bir davaya (Dreyfus olayı) katılmak için öne çıktığında; bu "aydınların" hepsi de, "aydın" olarak işlevlerini eksiksizce ve en asil anlamıyla yerine getiriyorlardı. Soyut bir adalete hizmet ediyorlardı ve dünyevi bir konuya yönelik bir ihtirasla lekelenmiş değillerdi.[4] Üstelik kamusal eyleme katılan "aydın"ın bunu asıl işlevleriyle uyumlu bir şekilde yapıp yapmadığını söyleyebileceğimiz belli bir kriter de vardır; yani "aydın", çıkarlarına karşı çıktığı eğitimsiz insanlar tarafından tam da bu kritere göre hemen yerden yere vurulur (Sokrates ve İsa'yı buna örnek gösterebiliriz). Eğitimsiz insanlar tarafından övülen "aydın"ın, görevine ihanet eden bir hain olduğunu da söyleyebiliriz hiç düşünmeden.

Ama şimdi modern "aydının" siyasi ihtiraslara bağlanımı konusuna dönelim.

Bu bağlanımın bizatihi sonuçları bakımından bana özellikle yeni ve önemli görünüyor olması, milli ihtiraslarla ilgilidir. İnsanlık, "aydınların" bu ihtirasa kul-köle oluşuna tanık olmak için zamanımıza kadar beklemek zorunda kalmamıştır elbette. Hassas kalpleri her daim "Nescio qua natale dulcedine solum cunctos Ducit" diye sızlayan şairlerden söz etmesek ve hepsi de, Stoacılardan önce, ateşli vatanperverler olan ve antikiteye dek uzanan felsefecileri hesaba katmasak bile, (günümüzden uzun zaman önce, Hıristiyanlığın doğuşundan itibaren) tarihte bağlı oldukları gruba şöyle ya da böyle açıkça bağlanım gösteren birçok yazar, ilim irfan insanı, sanatçı, ahlâkçı ve hattâ "Evrensel"

[4] Karşıt bir fikir öne sürmek amacıyla, görünüşte hiçbir nitelik kaybına uğramadan, şu ya da bu zaman bir ırkın veya bir milletin, hattâ kendi ırkının veya milletinin tarafını tutmuş olan "aydınlar" olduğu söylenebilir. Bunun nedeni söz konusu ırkın veya milletin davasının söz konusu dönemde soyut bir adaletin davasıyla kesiştiğine inanıyor olmalarıdır.

Kilise'nin üst düzey din adamları olduğunu gözlemleyebiliriz. Ama bu insanların bağlanımı, sevgileri akla dayanıyordu; bizatihi bağlandığı şeyi yargılamaya, hatalar işlendiğine inandığında bu hataları yerden yere vurmaya muktedir bir bağlanım olduğunu kanıtlamıştı. Söylemeye bile gerek yok ama örneğin Fénelon ve Massillon, XIV. Louis'nin girdiği bazı savaşları kınamamışlar mıydı? Voltaire, Palatinate'in yok edilmesini eleştirmemiş miydi? Renan, Napoléon'un uyguladığı şiddeti nasıl da yerden yere vurmuştu? Ya Buckle... İngiltere'nin Fransız Devrimi'ne karşı hoşgörüsüzlüğünü kınamadı mı? Ve bizim çağımızda da Nietzsche ve Almanya'nın Fransa'ya karşı zalimlikleri?[5] Düşünce insanlarının veya kendilerini böyle adlandıranların, yargılarının vatanperverliklerini engellemesine izin vermediklerini açıkça ifade ettiklerine ve (Barrès gibi) "ülke haksız bile olsa, onun haklı olduğunu düşünmemiz gerekir." dediklerine, düşünce özgürlüklerini ya da en azından ülkeleri ile ilgili olarak konuşma özgürlüğünü savunan yurttaşlarını "millete ihanet edenler" olarak yerden yere vurduklarına tanık olmak için ise çağımızı beklememiz gerekmiştir. Örneğin Fransa'da son savaşta bu denli çok "düşünür"ün, ülkesinin tarihine dair yargılarının özgürlüğünden ötürü Renan'a nasıl saldırdığını unutmadık.[6] Bundan kısa bir süre önce, (tinsel bir

[5] Antiklerde de benzer olaylar gözlemlenebilir. Sözgelimi Cicero'nun sırf elçilerine düzenlenen bir suikastın öcünü almak için Korint'i yakıp yıkmaları nedeniyle yurttaşlarını suçlaması (De off., I, xi.).

[6] 1911'de bir yazar, "İnsanlığın, Ortaçağ'da bu dünyanın meselelerinin başındaki dar kafalı, bağnaz, cahil, bencil yaratıkların evlilikleri, savaşları ve anlaşmaları yüzünden yüzyıllar boyunca mahkûm kalmak zorunda olduğu durumu kabul etmek imkânsızdır." cümlesini aktardığında, şu eklemeyi yapma ihtiyacını hissediyordu: "Neyse ki bu satırları Renan yazmıştır; bugün bu satırları yazacak kimsenin Fransızlığından ve vatanperverliğinden kuşku duyulurdu." (G. Guy Grand, *La Philosophie Nationaliste*, s. 165) Bu kuşkuyu duyacak olanlar da *düşünce insanları* olacaktır elbette –en ilginç kısmı da budur.

hayatı paylaştıklarını iddia eden) bir grup genç insanın, eleştiri hakkını hepten dışlamayan bir vatanperverliği kendilerine öğretmeye çalışan ustalarından birine (Jacob) ayaklandıklarını da unutmadık. Belçika'nın işgal edilmesinin ve Almanların diğer aşırılıklarının ardından 1914 Ekim'inde bir öğretmen şöyle demişti: "Suçlamamızı gerektiren hiçbir şey yok."[7] Şimdi, kendi ülkeleri benzer bir durumda kalsaydı, aynı şeyi o dönemin manevi liderlerinin çoğu da söylerdi; örneğin Fransa'da Barrès, İtalya'da d'Annunzio; eğer milletinin Boers'a saldırısı süresince takındığı tutumu yargılayabilirsek aynısını İngiltere'de Kipling de söyleyebilirdi veya yurttaşları Küba'yı işgal ettiğinde takındığı tutumunu anımsarsak, ABD'de William James de söyleyebilirdi.[8] Sonuçta güçlü milletleri oluşturan vatanperverliğin bu tür kör bir vatanperverlik olduğunu veya Fénelon'un ve Renan'ın vatanperverliğinin imparatorlukları ayakta tutan türde olmadığını kabul etmeye bir itirazım yok. Bu durumda şimdi "aydınlar"ın işlevinin imparatorlukları ayakta tutmak olup olmadığını saptamamız gerekiyor.

"Aydınların" milli ihtirasa bağlanımı, özellikle "seçkin aydın" olarak adlandırdıklarım açısından kayda değerdir; bu terimle din adamlarını kastediyorum. Geçtiğimiz elli yıl boyunca bütün Avrupa ülkelerinde bu insanların çok büyük bir çoğunluğu, milli duyguya bağlılıklarını göstermekle kalmadılar;[9] dünyayı, sadece Tanrıyla dolu kalpleriyle donatmaktan vazgeçtiler –ama şimdi bu duyguyu, tam da ilim irfan insanlarında gözlemlediğimiz ihtirasın aynısıyla benimsemiş görünüyorlar ve en rezil haksızlıklarda bile ülkelerini desteklemeye hazır gibiler. Son savaş boyunca bunu en açık Alman ruhban sınıfında

---

[7] Aktaran Mgr. Chapon, enfes incelemesi "La France et l'Allemagne devant la doctrine chrétienne." (*Correspondant*, 15 Ağustos 1915 tarihli sayısı.)

[8] Bkz. *Mektuplar*'ı, ii, s. 31.

[9] Şimdi askerlik hizmetini kabul etmeye nasıl istekli olduklarını düşünün. Bkz. kitabın sonundaki Notlar kısmında F maddesi.

gözlemledik; milletlerinin aşırılıklarına azıcık da olsa ses çıkarmadılar, üstelik sessizlikleri ihtiyatlarından kaynaklanmış gibi de değildi.[10] Okuyucunun dikkatini bunun tamamen tersi tutuma, Bartholomew de las Casas ve Vittoria gibi Amerika'nın fethinde yurttaşlarının uyguladığı vahşeti ciddi bir biçimde kınayan on altıncı yüzyıl İspanyol teologlarının tutumuna çekeceğim. O zamanlarda benzer bir davranışın, din adamları arasında bir kaide olduğunu iddia etmiyorum; ama bugün din adamlarının benzer biçimde davranacağı, hattâ böyle davranılmasına rıza gösterilmesini isteyeceği tek bir ülke olup olmadığını sormak istiyorum?[11]

---

[10] Kendi dininden olanların bu tutumuna bir Alman Katoliğinin getirdiği açıklamalar şunlardır: "(a) Savaş halindeki ülkeler ve tarafsız ülkelerde gerçeklere ve kanaatlere dair yetersiz bilgiye sahip olmaları; (b) Alman halkını birleştiren birlik ve bütünlükten ayrı düşünülemeyen vatanperverlikleri; (c) Alman Katoliklerin Fransa'da Almanya'nın savaş yöntemlerine karşı sürdürülen kampanyayı onaylaması durumunda, iki misli tehlikeli olacak olan ikinci bir Kulturkampf'a beslenen korku." İkinci gerekçe, yani davasının ahlâki boyutu ne olursa olsun milletle birlik olma arzusu, gerçekten dikkat çekicidir. XIV. Louis'nin zulümlerini örtbas ettiğinde Bossuet'nin hiç değilse ileri sürmediği bir mazerettir bu. 1914'te Alman şansölyesi Bethmann-Hollweg Reichstag'da (Parlamento) Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edilmesi için bir tür savunuya yeltendiğinde, Hıristiyan ilahiyatçı ve tarihçi von Harnack tarafından "bahane edilmesi gerekmeyen bir şeyi bahane etmeye çalıştığı" için şiddetle azarlandığını anımsatmak istiyorum (Bkz. A. Loisy, *Guerre et Religion*, s. 14).

[11] Müttefiklerin ruhban sınıfı, 1914'te haksızlıkla birlik olduğunu Alman ruhban sınıfının yüzüne vurmaya can atar. Davası âdil olan milletlere bağlılık göstermeyerek şanslarını kötüye kullanmışlardır. İtalya, 1923'te Corfu olayı sırasında Yunanistan'a karşı, Avusturya'nın 1914'te Sırbistan'a karşı takındığı tutum kadar haksız bir tutum takındığında, İtalyan ruhban sınıfının bir kızgınlık dile getirdiğinden emin değilim. Bir Avrupa ordusunun Çin'in iç meselelerine müdahale ettiği 1900'de (Boxer olayı) ve askerler aşırılıklar sergilediğinde

Şimdi modern "aydın"ın bir diğer vatanperverlik özelliğine dikkat çekeceğim: yabancı düşmanlığı. İnsanın "yabancılara" duyduğu nefret (*horsain*), "kendi yurduna ait" olmayan her şeyi reddetmesi ve küçümsemesi... İnsanlar arasında böylesine değişmez olan ve göründüğü kadarıyla insanların varoluşu bakımından zorunlu olan bu itkiler, günümüzde düşünce adamı denilen kimseler tarafından da benimsenmektedir; üstelik büyük bir gayretkeşlikle ve *hiç de cahilce olmayan bir tutumla* ki bu, söz konusu benimseyişi daha da ilgiye değer kılıyor. Alman öğretmenlerin geçtiğimiz elli yılda sistematik olarak kendi ırkları dışındaki bütün medeniyetlerin çöküşünü ilân etmeleri hepimizin malûmu; ayrıca Fransa'da Nietzsche ve Wagner hayranlarının, hattâ Kant ve Goethe hayranlarının, tinsel bir hayatı paylaştığını iddia eden Fransızlar tarafından nasıl muamele gördüğü de öyle.[12] Ele aldığımız çağın hemen öncesi dönemdeki vatanperver "aydınlar"ın adını zikreder ve Lamartine, Victor Hugo, Michelet, Proudhon ve Renan'ı düşünecek olursak sadece, bu vatanperverlik biçiminin Fransa'da düşünce adamları arasında ne kadar da yeni bir gelişme olduğunu tahmin edebiliriz. "Aydınların" yabancı düşmanlığını taşıyarak sıradan insanların ihtirasını ne de güçlü teşvik ettiğini bir kez daha söylememize gerek var mı?

Geçtiğimiz elli yıl boyunca, özellikle de savaştan önceki yirmi yıl boyunca, yabancıların Fransa'ya yönelik tutumu yüzünden en şiddetli milliyetçilik müptelâlığının milletini korumak isteyen tüm Fransızlara zorla dayatıldığı ve tek gerçek vatanperverlerin de bu fanatizme rıza gösterenler oldukları ileri sürülerek söylediklerime itiraz edilebilir. Bunun tersini söylemiyorum; ben sadece, bu fanatizme kapılmış "aydınların"

---

ilgili ulusların ruhban sınıflarının herhangi güçlü bir itirazda bulunduğunu da hatırlamıyorum.

[12] Felsefeci Boutroux'nunki özellikle kayda değer bir tutumdu. Enfes bir kınamayı Charles Andler'in kaleminden okuyabilirsiniz: Andler, *Les Origines du Pangermanisme*, s. VIII.

görevlerine ihanet ettiklerini ve bu görevin de aslında halklara ve yeryüzündeki dinlerinin onları mahkûm ettiği haksızlığa karşıt bir adalet ve hakikat anlayışına dayalı bir dayanışma tesis etmek olduğunu söylüyorum. Gerçekten de bu yeni "aydınlar" adalet, hakikat, doğruluk ve diğer "metafizik sisler" ile neyin kastedildiğini bilmediklerini ve kendileri için doğruyu faydalı olanın belirlediğini, âdil olanı da koşulların belirlediğini söylerler. Tüm bu şeyleri Callicles öğretmiştir, ama bir farkla: O, döneminin bütün önemli düşünürlerine karşı çıkmıştır.

Modern "aydın"ın vatanperver fanatizmine bağlanımında yolu açanın Alman "aydınları" olduğunu kabul etmemiz gerekir. Lessing, Schlegel, Fichte ve Goerres kalplerinde "Alman olan her şeye" şiddetle tapınırken ve Alman olmayan her şeyi aşağılarken, Fransız "aydınları" yabancı kültürlere karşı kusursuz bir adalet anlayışıyla hareket ediyorlardı ve bunu uzun süre korumayı başardılar (mesela Romantiklerin kozmopolitliğini düşünün!). Milliyetçi "aydın" esasen bir Alman icadıdır. Bu kitapta bu temayı sıkça yineleyeceğiz; başka bir şekilde ifade edecek olursak, geçtiğimiz elli yıl boyunca Avrupalı "aydınların" benimsediği ahlâki ve siyasi tutumların çoğu Alman kökenlidir ve Almanya'nın tinsel alandaki zaferi artık açıktır.

Almanya'nın kendisi için milliyetçi "aydını" yaratarak ve bu yolla elde ettiğini bildiğimiz fazladan bir güç kazanarak bu "aydın" türünü tüm diğer ülkeler için zaruri hale getirdiğini söyleyebiliriz. Almanya'nın Mommsen'e sahip olduğu andan itibaren, Fransa'nın da kendisini milliyetçi fanatizm bakımından çok düşük bir konumunda bularak varlığının ciddi bir tehditle karşı karşıya kalacağı endişesiyle özellikle bir Barrès'e sahip olmaya mecbur kaldığı yadsınamaz. Milletinin bekasını isteyen her Fransız, Fransa'nın geçtiğimiz yarım yüzyılda fanatik bir milliyetçi edebiyata sahip olmasına sevinmek zorundadır. Gene de insan, bu Fransız'ın bir anlığına kendi çıkarlarını umursamamasını, bu bakımdan ırkının onuruna sadakat gös-

termesini ve dünyadaki olayların gidişatı onu bu tür bir şeye sevinmeye zorladığı için bundan üzüntü duymasını ister.

Daha genel bir ifadeyle, gerçekçi bir tutumun modern "aydınlara", öncelikle de Fransız "aydınlarına", milletlerinin içinde bulunduğu iç ve dış siyasi koşullar tarafından dayatılmış olduğu kabul edilmelidir. Bu ne denli önemli olursa olsun, "aydınlar" bu tür bir dayatmaya boyun eğerken aslında buna üzüldüklerini belli etselerdi, bu yüzden ne kadar değer kaybettiklerini, medeniyetin bu yüzden ne denli fazla tehdit altında kaldığını, evrenin ne ölçüde kirlendiğini hissetselerdi, o zaman bu çok daha önemsiz olurdu. Ama onlarda göremediğimiz şey tam da budur. Bilakis bu gerçekçiliğe mutlulukla sarıldıklarını görürüz; milliyetçilikten kaynaklanan öfkelerinin kendilerini daha büyük kıldığına, bunun medeniyete bir hizmet olduğuna, insanlığı zenginleştiren bir şey olduğuna inandıklarına tanık oluruz. İşte o zaman, günün olaylarının engellediği bir görevden farklı bir şeyle karşı karşıya olduğumuz hissine kapılırız ve dünyayı eğitenlerde ciddi bir ahlâki anlayış bozulması yaşandığını duyumsarız.

Modern "aydınların" vatanperverliğinin yeni olduğunu düşündüğüm iki özelliğine daha dikkat çekmek istiyorum; bunların ikincisi, insanları bu ihtirasa kapılmaya daha fazla teşvik etmede hiç de başarısız olmamıştır.

Birinci özelliği açıklamak için on beşinci yüzyıl yazarlarından birinin yazdığı satırları ele alacağım, çünkü bu özelliği en iyi böyle kavrayabileceğimizi düşünüyorum; bu satırların yazarı, gerçekleştirdiği eylemlerle ülkesine sevgisinin ne denli derin olduğunu kanıtlamış olduğundan açıklamaları konumuz açısından büyük önem taşıyor. Yazarımız Guicciardini şöyle diyor: "Tüm şehirler, tüm Devletler, tüm Krallıklar fânidir; her şey ya tesadüfen ya da doğanın akışıyla son bulur. Ülkesinin mahvoluşuna tanık olan bir yurttaşın, ülkesinin başına gelenlere üzülmek için, kendi yok oluşuna kıyasla, yeterince çok sebep bulamamasının nedeni budur. Sonuçta ülkesi, her bakımdan

mahkûm olduğu yazgıyla karşılaşmıştır; yurttaşın talihsizliği ise, kişisel yazgısının onu böyle bir felâketin gerçekleşeceği zamanda doğmuş olmaya mecbur bırakmasıyla ilgilidir." Acaba ülkesine bu satırların yazarı gibi bağlı olan tek bir modern düşünür var mıdır? O, ifade etmede biraz yetersiz kalsa da, derin acısında ülkesine dair bir yargıyı böylesine olağandışı bir özgürlükle dillendirmeye cüret edebilmiştir. Aslında bu bizi bir kez daha, modernlerin vahim bir kâfirliğiyle karşı karşıya bırakır: Milletlerinden daha yüce bir gelişmenin varlığını yadsıma; onlar bunu tüm diğer şeyler gibi bir kenara iteceklerdir. Devletlerini tapınırcasına seven antikler, onu gene de Yazgının altına bir yere yerleştirirlerdi. Antik Şehir tanrısal koruma altındaydı, ama şehir kesinlikle kendisinin tanrısal olduğuna ve kaçınılmaz olarak sonsuz olduğuna inanmıyordu. Antiklerin bütün edebiyatının da bize gösterdiği üzere, antikler kurumlarının ömrünün belirsiz olduğuna ve sadece Tanrıların lütfuna bağlı olduğuna inanıyorlardı ve bu lütuf Tanrılar ne zaman isterse onlardan esirgenebiliyordu.[13] Mesela, Atinalıların varlığının son bulması gerektiğini öngören bir dünya resmi tahayyül eden bir Thukydides vardır önümüzde; bize Kartaca fatihinin yanıp kül olan şehir üzerine düşüncelere daldığını gösteren bir Polybios vardır: "Ve Roma da ölüm anıyla yüzleşecek." "Res romanae et peritura regna"nın kendisi için hiçbir değer taşımadığı tarlaların köylüsünü öven Vergilius vardır.

Şehirlerini gökyüzüne meydan okuyan bir kuleye çevirmek ve bunu da "aydınlarının" yardımıyla başarmak ise modernlere kalmıştır.

---

[13] Bu özellikle Thebai'ye karşı Yedi Kişi korosunda gözlenebilir: "Şehrimizin Tanrıları, evlerimiz ve kalplerimizle onun yıkılmasına izin vermez... Burada bu kadar uzun yaşamış olan sen, bu vatana ihanet edecek misin?" Bunu altı yüzyıl sonra "Aeneis"te bulabiliriz; bu destana göre, denizlerin ötesindeki Troya Şehri'nin ömrü açıkça Juno'nun korumasına bağlıdır sadece ve kesinlikle Troya kanının şehre sonsuz bir ömür güvencesi verdiğine dair bir iç inanç yoktu.

Modern "aydınların" vatanperverliğinin ikinci özelliği de, "aydınların" kendi düşünce biçimlerini *milli* bir düşünce biçimi ile ilişkilendirme arzusudur ve bunu da doğal olarak diğer milli düşünce biçimlerine karşı öne sürerler. Geçtiğimiz elli yıl boyunca, Ren'in her iki yakasında da bu kadar çok ilim irfan insanın görüşlerini ya *Fransız* bilimi ya da *Alman* bilimi adına ileri sürmüş olduklarını hepimiz biliyoruz. Aynı dönemde birçok yazarımızın nasıl da haşin bir şekilde *Fransız* duyarlılığını, *Fransız* zekâsını, *Fransız* felsefesini heyecanlandırdığını da biliyoruz. Bazıları Arî ırkın düşüncesinin, resminin, müziğinin temsil ettiklerini ilân ederken, diğerleri onlara, belli bir üstadın Yahudi bir büyükannesi olduğu, dolayısıyla son derece saygın bir Yahudi dehası taşıdığı karşılığını veriyor. Bir âlimin veya bir sanatçının düşünce biçiminin, milliyetinin veya ırkının damgasını taşıyıp taşımadığını ve bunun ne ölçüde doğru olduğunu sorgulamak gibi bir derdimiz yok; biz daha ziyade, modern "aydınların" böyle bir şeyin doğru olduğuna inanmak istemelerine ve bunun ne denli yeni bir durum olduğuna dikkat çekme derdindeyiz. Racine ve La Bruyère, yapıtlarını ne kendi önlerine ne de dünyanın önüne Fransız düşüncesinin manifestosu olarak koymayı düşlemişlerdi; Goethe ve Wincklemann da kendi yapıtlarını hiçbir zaman Alman dehasıyla ilişkilendirmemişti.[14] Tam da bu noktada, öncelikle sanatçılar arasında

[14] Almanlar, benim şiddetle eleştirdiğim ihtirasın mucitleriymiş gibi görünseler de, Fransız edebiyatının evrenselliğine öfkelenerek milli ruhu dışavurdukları için şairleri eleştiren ilk kişiler gene birer Alman olan Lessing ve Schlegel'di. Görüşüme karşı çıkmak için öne sürülebilecek Fransız Pléïade'ının şairleri de duyarlılıklarına milli bir ifade tarzı, milli bir dil kazandırmayı istiyorlardı; ama asla bu duyarlılığa milli bir nitelik kazandırma, onu diğer milli duyarlılıkların karşısına çıkarma iddiasında değildiler. Düşüncenin sistematik millileştirilmesi hiç şüphesiz modern dönemlerin bir icadıdır. İlim irfan insanları söz konusu olduğunda ise, bu millileştirmenin, bilimsel dil olarak Latincenin yok olmasıyla birlikte geliştiğini söyleyebiliriz ama

son derece kayda değer bir olgu göze batmaktadır. Faaliyetleri, profesyonel denebilecek şekilde, bireyselliğin öne çıkarılmasına dayanan ve yüzyıl önce Romantik hareketle birlikte bu gerçeğin farkına varan insanların, şimdi bu tür bir bilinci reddettiklerine ve kendilerini sanki genel bir varoluşun dışavurumuymuş gibi, kolektif bir düşüncenin tezahürüymüş gibi hissetmeye çalıştıklarına tanık olmak son derece ilginç. Doğrusu, "hiç de bireysel olmayan sonsuz bir Bütün" adına bireysel olandan bu vazgeçiş tam da başka türde bir Romantizmi karşılamaktadır. Sanatçının bu itkisinin (Barrès'in hiç de gizlemediği) kendisinin beğenilmesini artırma arzusuyla açıklanabileceği de doğrudur, çünkü bireysel benlik bilinci, milli benlik bilinciyle iki misli derinlik kazanır ve sanatçı aynı zamanda milli benlik bilincinde yeni lirik temalar bulur. Sanatçının kendisine milletinin dehası ifadesini yakıştırması ve dolayısıyla milleti ortaya koyduğu yapıtta kendini övmeye çağırması bakımından kendi çıkarlarına kör olmadığı da kabul edilmelidir.[15] Dürtüleri ne olursa olsun, büyük dehalar veya öyle nam salanlar, sahip oldukları değerleri yaygara koparark milletleriyle ilişkilendirmek suretiyle, kendilerinden beklenenin tersi yönde hareket etmektedirler; milletlerin kendini beğenmişliğine övgüler yağdırmakta ve her milletin komşularına üstünlüğünü haykırmasına yol açan kibri beslemektedirler.[16] "Aydın"ın bu tutumunun

---

Latincenin yok olmasının medeniyetin ilerlemesini ne denli engellediğini hiç kimse söyleyemez.

[15] Nietzsche'ye göre Wagner için de aynısı söz konusuydu; Wagner kendisini yurttaşlarına Alman sanatının Mesihi ilân ettiğinde, "doldurabileceği iyi bir boş yer" bulunduğunu görmüştü; sanatsal formasyonu kadar engin felsefesi de özünde evrenselciydi. (Bkz. *Ecce Homo*, s. 58. "Wagner'i asla bağışlayamamamın sebebi, Almanya'yı küçümsemesidir.") Acaba aynısı, "Lorrain dehası" veya "Provans dehası"nın belli bir önderi için de söylenebilir mi?

[16] Dehanın millileştirilmesi bazen tatsız sonuçlar doğurur. Goethe ve Shakespeare'in, Latin olmadıkları için 1904'te Petrarca'nın yüzüncü

yeniliğini Renan'ın, Sokrates'ten günümüze bütün düşünce insanlarının hiç düşünmeden altına imzasını atacağı bir açıklamasını aktarmaktan daha iyi dile getiremeyeceğim: "İnsan ne diline ne de ırkına aittir; sadece kendisine aittir, çünkü özgür bir varlıktır, yani ahlâki bir varlıktır." Barrès buna, arkadaşlarının alkışları eşliğinde, şöyle yanıt verir: "Ahlâki olmak, *insanın ırkından özgür olmayı istemesini gerektirmez.*" Bu satırlarda, milletlerin daha önce tinin rahiplerinden pek işitmediği, bir sürü ruhunun yüceltilmesine rastlarız.

Modern "aydınlar" gene de daha iyisini yaparlar. İyi düşünceler üretebilmek için, düşüncelerinin iyi ürünler verebilmesi için vatanlarına bağlı kalmaları ve "köklerinden, doğdukları yerlerden kopmamaları" ("*déracinés*") gerektiğini söylerler. Memleketi orası ise A şahsı Bearn'de kalıp çalışmalı, B şahsı Berry'de, C şahsı Bretanya'da çalışmalıdır; onların övüp yücelttiği budur. Üstelik bunu yalnızca şairler için talep etmezler; bunun eleştirmenler, ahlâkçılar, felsefeciler için... kısacası bütün entelektüel faaliyet hizmetkârları için bir kural olması gerektiğini söylerler. Bir düşüncenin kendisini yeryüzünden özgürleştirmeyi reddedeceği ölçüde iyi olduğunun ileri sürülmesi, modern "aydınların" tinsel hayatın tarih kayıtlarında göze batan bir yere sahip olmalarını kesinleştirecek bir şeydir. Hiç şüphesiz bu insan sınıfının hisleri, "İnsan kımıldamadan olduğu yerde kalmak ve kökleri doğduğu toprakta gömülü kalmak üzere yaratılmış bir bitki değildir." dersini veren Plutarkhos'tan beri değişmiştir. Ayrıca doğdukları toprağın yerlisi olmakla övünen meslektaşlarına, "bu onuru sümüklü böcekler ve çekirgelerle paylaşıyorsunuz." yanıtını veren Antisthenes'ten beri de değişmiştir.

Karşı çıktığım şeyin sadece "aydın"ın kendisini ırkı tarafından belirlenmiş hissetme ve doğduğu topraklara siyasi bir tu-

---

yıl kutlamalarına milletleri davet edilmemişti; ama Romanyalılar davet edilmişti. Uruguay'ın davet edilip edilmediğini ise bilmiyoruz.

tum, milliyetçi bir provokasyon olacak boyutta bağlı kalma arzusunu kınadığımı söylememe gerek var mı? Benim için bunu tanımlamanın en iyi yolu, modern bir "aydın"ın "toprağına ve ölülerine" siyasi ihtirastan büsbütün yoksun bir methiyesini aktarmak olacak:

"Ve altında oturduğum yaşlı meşe, sıra kendisine gelince benimle konuşmaya başlar:

"Gölgemde o Gotik şiirleri oku; oku geçmişte işittiğim, yapraklarımın hışırtısına karışmış o mısraları. Atalarının ruhu benden daha yaşlı onlarda. Alçakgönüllü atalarını tanımayı öğren, geçmişteki sevinçlerini ve üzüntülerini paylaş. Böyle işte ey fani, birkaç yılda çağları yaşa. Dindar ol, yurdunun toprağına saygı duy. Bir an bile anmadan kutsallığını, bir parçasına dahi dokunma asla. Yeryüzüne karışmış külleri asırlarca beni beslemiş olan, düşünceleri sana, güzel günlerin çocuğu Yakup'un küçük oğlu olan sana aktarılmış olan tüm o uzak akrabalarını sev. Atalarını bilgisizliklerinden ötürü küçümseme; ne de onları bazen acımasız kılan korku dolu yanılsamalarından ötürü hor gör. Bir çocuk olduğun için kendini küçümse, küçümseyeceksen. Emek harcadıklarını, acı çektiklerini, senin için umut beslediklerini ve her şeyi onlara borçlu olduğunu asla unutma!"[17]

---

[17] Anatole France, *La Vie Littéraire*, cilt II s. 274. Değindiğim Fransız yazarların milliyetçi arzularının siyasi olmayan sonuçları olmuştur; geçtiğimiz elli yılda aralarından ne kadar çoğunun "Fransız tarzında hissetme" girişimiyle yeteneklerini yalancı çıkardığını, gerçek becerilerini kötüye kullandığını kimse söyleyemeyecektir. Bunun en iyi örneklerinden biri de *Voyage de Sparte*'dir; yazar kendisini kahramanı Lorrain'in ruhunu bir Yunan atmosferinde hissetmeye *zorlamış* olmasaydı, ne de güzel bir yapıt olurdu bu. Burada bu dönemin yazarlarının en tuhaf özelliklerinden biriyle karşılaşırız: *kendileri için* düşünce özgürlüğünün reddedilmesi, "bir disiplin" özlemi (Maurras ve Maritain tam da bu nedenle talihlidir); bu, çoğunda temel bir düşünsel nihilizmin ürünüdür. (Barrès'te bu nihilizm konusunda

İki: "Aydın" Olarak Sürdürdükleri Faaliyetlerine Siyasi İhtiraslarını Kattılar.

Bununla "aydınlar"ın "aydın" olarak sürdürmeye yükümlü oldukları faaliyetlerin yanında siyasi ihtiraslar için bir yer açtıkları kastediliyorsa, bu ihtirasları rahatlıkla benimsemeye razı olmadıklarını söyleyebiliriz. Bu ihtirasları faaliyetlerine katmış olabilirler. Sanatçı olarak, ilim irfan insanı olarak, felsefeci olarak bu ihtirasları yapıtlarıyla harmanlamaya yanaşabilirler; bunu yapmayı arzulayabilirler; bu ihtirasların yapıtlarının özüne bir renk katmasını ve tüm üretimlerine damgasını vurmasını isteyebilirler. Gerçekten de tarafsız zekânın aynası olması gereken kişiler daha önce hiçbir zaman bu kadar çok siyasi yapıt vermemiştir.

Şiir söz konusu olduğunda bu sizi pek şaşırtmayabilir. Şairlerin ihtiraslarını yapıtlarından ayırmasını beklememeliyiz. İhtirasları yapıtlarının özüdür ve sorulması gereken tek soru, şiirlerini ihtiraslarını ifade etmek için mi yazdıkları yoksa şiir yazmak için mi ihtirasların peşine düştükleridir. Ama her iki durumda da coşkulu yapıtlarından milli ihtirasları veya taraf ruhunu çıkarmaları için bir sebep olup olmadığını anlayamayız. Sayıca çok olmasalar da, siyasi şairlerimiz, Vergilius, Claudian, Lucan, Dante, d'Aubigné, Ronsard ve Hugo'nun izinden gitmişlerdir sadece.. Gene de Claudel veya d'Annunzio'nun ifade ettiği biçimiyle, *her türlü basitlikten yoksun* bilinçli ve örgütlü bir ihtiras olan ve hasmına mesafeli bir küçümseme duyan siyasi ihtirasın, bu şairlerin ikincisinde kendisini son derece siyasi bir biçimde açığa vuran, şairin yandaşlarının sınırsız hırsına

---

bkz. Curtius, "Barrès ve Fransız milliyetçiliğinin düşünsel temelleri", alıntılar *Union pour la Vérité* içinde, Mayıs 1925; Maurras'ta nihilizm konusunda bkz. GuyGrand, *a.g.e.*, s. 19; ve L. Dimier, *Vingt Ans d'Action Française*, s. 330: "Onunkinden daha mutsuz bir ruh görmedim asla"). Ama çağdaş yazarların psikolojisi, tek başına ve siyasi eyleminden ayrı olarak burada benim için bir önem taşımıyor.

son derece ustaca uyarlanmış, yabancılarda ise tam bir zayıflık noktası olarak tezahür eden bir ihtiras olduğunu yadsıyamayız –yani demeye çalıştığım şey şu: Bu siyasi ihtirasın "Tragiques of the Année Terrible"ın zarif ve etkili genellemelerinden farklı bir şey olduğunu yadsıyamayız. Lirik becerinin tam da sözünü edeceğimiz pratik niteliği övmek için kullanıldığı Bismarck'ınki kadar kusursuz ve pratik bir milli plana sahip olan *La Nave* gibi bir yapıt, bana şiir tarihinde, hatta siyasi şiir tarihinde bile yeni bir şeymiş gibi geliyor. Bu yeni kopuşun sıradan insanların zihinleri üzerindeki etkisini, İtalyan halkının halihazırdaki zihin haline bakarak da değerlendirebiliriz.[18] Ama günümüzde şairlerin sanatlarını siyasi ihtirasın hizmetine sokmalarının en kayda değer örneği, "lirik felsefe" olarak adlandırılabilecek edebî biçimdir ve en parlak simgesi de Barrès'in çalışmalarıdır. Barrès'in yapıtları insanların duygularını etkilemek için yüce bir kuşkucu entellektüalizm biçimi olan panteizm gibi bazı sahici felsefi zihin hallerinden yola çıkar ve daha sonra, tamamen ırksal ihtirasa ve milli duyguya hizmet etmeye başlar. Burada lirik tinin etkinliği, soyut düşüncenin tini itibarıyla ikiye katlanır (ki Barrès bu tinin havasını takdire şayan bir şekilde yakalamıştır –bir felsefecinin onun hakkında söylediği gibi, aleti çalmıştır) ve böylelikle "aydınlar", başka yerlerde olduğu kadar Fransa'da da sıradan insanlar üzerinde, en azından okuyan ve düşündüğüne inanan insanlar üzerinde –ki bunlar çok önemli bir kesimi oluştururlar– siyasi ihtirasları uyarıcı bir etkiye sahip olmuşlardır. Üstelik şairler için, özellikle de adını zikrettiğim

[18] Bir şairin, *La Nave*'nin yayımlanmasından sonra Venedik Deniz Kuvvetleri'nin d'Annunzio'ya hitaben yaptığı teşekkür konuşması kadar pratik bir övgüye mazhar olması ölçüsünde yeni bir şey olduğunu düşünüyorum. "Venedik Deniz Kuvvetleri, dehanızın Pola'ya karşı silâhsızlanmış olan 'denizlerimizin' eski hükümranı Venedik'i yeni bir ihtişamla ışıldattığı bugün, üçüncü İtalya'nın sonunda pruvayı silâhlandırabileceği ve dünyaya yelken açabileceği umuduyla, size en içten teşekkürlerini sunar."

şair için lirik itkinin, sahici ve önceden var olan bir siyasi ihtirasa yardımcı olup olmadığını veya tersine, bu ihtirasın ilham arayışındaki bir lirik itkinin hizmetine girip girmediğini anlamak zordur. Alius judex erit.

Ama siyasi ihtirası son derece bilinçli bir şekilde yapıtlarına katan "aydınlar" da vardır; onların bu zaafı şairlerinkinden çok daha kayda değerdir. Romancıları ve oyun yazarlarını kastediyorum; yani görevleri, insan ruhunun duygularını ve çatışmalarını olabildiğince nesnel bir şekilde tasvir etmek olan "aydınları" –bu, Shakespeare, Molière ve Balzac'ın da göstermiş olduğu gibi, burada ona yakıştırdığım saflıkla yerine getirilebilen bir görevdir. Birçok çağdaş romancının bu görevi siyasi amaçlara tâbi kılarak şimdiye dek olduğundan çok daha fazla saptırmakta olduğu söylenebilir; ama bunun nedeni yapıtlarına "yanlı" düşünceler serpiştirmeleri değildir (ki Balzac bunu sürekli yapar), bilakis kahramanlarının duygularını ve davranışlarını insan doğasına ilişkin gerçek bir gözleme dayandırmak yerine, kendi ihtiraslarına uydurmalarıdır. Gelenekçilerin, düştükleri hata ne olursa olsun, sonunda daima soylu bir ruh sergilediği ve dinsiz karakterin tüm çabasına rağmen kaçınılmaz olarak kötü eylemlerde bulunmaya yazgılı olduğu romanları zikretmeme gerek var mı?[19] Peki ya, her türlü erdeme ve kötülüğe sahip halk insanını, burjuvazinin dışlanan kesimi olarak yansıtan romanları zikretmeme gerek var mı?[20] Ya da yazarın yabancılarla ilişki halindeki yurttaşlarını anlattığı ve bir tür içtenlikle, kendi

---

[19] Kendisi muhafazakâr olsa da, Muhafazakâr kahramanlarını, özellikle de Katolik kahramanlarını, doğru olduğunu düşündüğü her yerde, olumsuz olarak göstermekten asla kaçınmayan Balzac ile karşılaştırın. Bkz. Balzac'ı küçümseyen E. Seillière'nin aktardığı örnekler (*Balzac et la morale romantique*, s. 27 ve devamı ve s. 84 ve devamı.

[20] "*Resurrection*" ve "*Jean-Cristophe*" (Bunlar bu bakımdan George Sand'ın yaklaşımından türemiş romanlardır). Ama gene de, son derece "yanlı" bir roman olan *Sefiller*'de burjuvazinin adalet temasına çok daha fazla dayandığını düşünüyorum.

insanlarını ahlâki açıdan üstün gördüğü romanları?[21] Bu yaklaşımda iki türlü kötülük vardır; okuyucunun gönlünde siyasi ihtirası had safhada alevlendirmekle kalmaz, bunun yanısıra okuyucuyu tüm sanat yapıtlarının en önemli medenileştirici etkilerinden birinden de yoksun bırakır; yani her okuyucu, doğru olduğunu hissettiği ve sadece hakikatle dolu olduğunu düşündüğü bir insan temsili ile bir iç hesaplaşmaya sürüklenir.[22] Bu yanlılık hem sanatçının bakışı açısından hem de sürdürdüğü faaliyetin değeri açısından önemli bir nitelik kaybını işaret ediyordur. Sanatçının değeri, yani onu dünyanın medarı iftiharı yapan şey, insani ihtirasları yaşamaktansa onlarla oynamasından ve bu "oyun"da sıradan insanların gerçek şeylerde bulduğu aynı arzuları, sevinçleri, zevkleri ve acıları bulmasından kaynaklanır. Sanatçının sürdürdüğü bu coşkulu faaliyet, bir milletin veya bir sınıfın hizmetine girerse, bu zarif tarafsızlık çiçeği faydacı hale gelirse, *Siegfried*'in yazarı son nefesini verirken ben de "Vierge aux Rochers"in şairiyle birlikte şunu derim: "Dünya tüm önemini yitirdi."

Bazı "aydınların" "aydın" olarak sürdürdükleri faaliyetlerini siyasi ihtirasların hizmetine soktuğuna dikkat çekmiştim. Bunlar şairler, romancılar, oyun yazarları ve sanatçılardır; yani yapıtlarında ihtirasa önemli bir yer vermeleri gayet normal olan kişilerdir; üstelik bunu kasıtlı olarak yapmaları beklenir. Ama bazı "aydınlar" vardır ki tarafsız zihinsel faaliyetin nitelik kaybı onlarda çok daha şaşırtıcı bir düzeye ulaşır; hele bunların sıradan insanlar üzerindeki etkileri, kendilerine atfedilen itibar yüzünden çok daha büyük olduğu için durumun vahameti açıktır. Bu "aydınlar" tarihçilerdir. Ulaşmış olduğu olgunluk mertebesi sebebiyle, tıpkı şairler için söz konusu olduğu gibi, tarihçiler açısından da yeni bir fenomenle karşılaşırız. İnsanlık,

[21] Sözgelimi Alsace-Lorraine'deki Fransızları tasvir eden savaş öncesi Fransız romanları. 1918'den beri Almanların bunun tam karşıtı romanlar yazmış olduklarından kesinlikle emin olabiliriz.

[22] Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde G maddesi.

tarihin tarafgir ruhuna veya milli ihtirasın hizmetine girişine tanık olmak için bugünü beklemek zorunda kalmamıştır elbette. Ama bu, daha önce hiçbir zaman, geçtiğimiz yarım yüzyılın Alman tarihçilerinde ve geçtiğimiz yirmi yılın Fransız Monarşistlerinde gözlemlediğimize benzer bir sistematiklikle, ona benzer bir bilinçlilikle yapılmamıştır sanırım. Fransız Monarşistler konumuz açısından daha da kayda değer bir vakadır, zira pragmatik tarihi alenen suçlayarak ve Beaufort, Fréret, Voltaire, Thierry, Renan ve Fustel de Coulanges'in yapıtlarıyla adeta tarafsız bir tarih yönetmeliği formülleştirerek düşünce tarihinde ebedi ün kazanmış bir milletin evladıdırlar.[23] Gene de buradaki asıl yenilik, bu taraflılık ruhunun kabul edilmesi ve meşru bir yöntem olarak kullanma niyetinin açıkça ifade edilmesidir. "Gerçek bir Alman tarihçinin", der bir Alman üstat, "Almanya'nın büyüklüğünü destekleyen olguları anlatması gerekir öncelikle." Aynı üstat, "Romalı adları kullanarak aslında bir Alman tarihi haline gelen" bir Roma tarihi yazmış olduğu için kendisiyle gurur duyan Mommsen'e övgüler yağdırır. Bir diğeri (Treitschke), "tarih duygusuna karşıt olan o donuk nesnellikten" yoksun olduğu için kendisiyle gurur duyar. Bir diğeri (Guisebrecht), "Bilim sınırların ötesine geçmemeli, milli olmalı, Alman olmalı." Dersini verir. Bizim Monarşistlerimiz de onlardan geri kalmaz. Yakın tarihte, aralarından biri, Clovis'ten itibaren Fransız Krallarının 1914 savaşını önlemeye çalıştığını kanıtlamaya didinen bir *Fransa Tarihi* yazarı, geçmişi

[23] Örneğin bkz. Fustel de Coulanges'in çalışması *De la manière d'écrire l'histoire en France et en Allemagne.* Bu yazarın Alman tarihçilere yönelik suçlamasının, geçtiğimiz yıllardaki bazı Fransız tarihçiler için de tamamen geçerli olduğu açıktır, ama bir farkla: Alman, milletini övmek için tarihi değiştirir, Fransız ise siyasi bir sistemi övmek için bunu yapar. Genelde Almanların "yanlı" felsefelerinin milli savaşa yol açtığı söylenebilir, Fransızlarınkinin ise iç savaşa. Birçok kişinin yaptığı gibi, bunun Fransızların ahlâki üstünlüğünü ne denli kanıtladığını söylemeye gerek var mı?

kendi döneminin ihtiraslarının bakış açısından sunan tarihçiyi savunmuştur.[24] "Aydın"ın yerine getirmekle yükümlü olduğu işlev, aydın olmayanların ihtiraslarını dizginlemektir dememiz yanlış olmayacaksa, bu taraflılığı tarihsel anlatıya katma kararlılığından vazgeçmeyen modern "aydın"ın böylelikle niteliği yitirerek asıl işlevine ihanet ettiğini söyleyebiliriz. Sıradan insanların ihtiraslarını şimdiye dek olduğundan daha coşkulu bir şekilde alevlendirmekle ve onları sadece hakikate ulaşma arzusuyla yanıp tutuşan bir insanın aydınlatıcı fikirlerinden yoksun bırakmakla kalmaz yalnızca, bunun yanısıra genel geçer olanlardan farklı konuşmaları duymasını da engeller (Renan'ınki belki de bunun en iyi örneğidir); karşıt ihtirasların da eşit ölçüde haklı olabileceğini, Devlet için aynı ölçüde zaruri olabileceğini ve dolayısıyla kendi kendisinden uzaklaşma becerisiyle kendi ihtirasının şiddetini gevşetebilen her okuyucuyu bir anlığına da olsa heyecanlandırabilecek bir konuşmayı duymasını da engellemiş olur.

Ama şunu da belirteyim: Treitschke ve onun Fransız muadilleri gibi kişiler aslında tarihçi değildirler; tarihi, zaferle sonuçlanmasını istedikleri bir davayı desteklemek için kullanan birer siyaset insanıdırlar. Tam da bu nedenle yöntemlerinin ustası, Lenain de Tillemont değil, XIV. Louis olmak zorundadır doğal olarak; tarihçi Mezeray'e, eski monarşinin suiistimallerine dikkat çekmede ısrar ederse cezasını kaldırmayacağı tehdidinde bulunan da XIV. Louis'dir nitekim; ya da Napoléon; O da benzer bir anlayışla, Fransa'nın tarihinin kendi saltanatını öven bir biçimde yazılması için emniyet müdürüne önlemler alması emrini vermiştir. Ama gene de, gerçekten kurnaz olanlar bir tarafsızlık maskesine bürünürler.[25]

---

[24] *Revue Universelle*, 15 Nisan 1924. Modernlerin öznelliğe ulaşmaya yönelik tuhaf arzularının bir örneğidir bu; halbuki kendi büyükleri bununla mücadele etme bakımından her türlü çabayı göstermiştir.

[25] Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde H maddesi.

Burada ruhban sınıfa ihanet etmekle suçladığım kişilerin çoğu, eğer bunu itiraf etmeleri etkilerini yok etmeyecek olsaydı, sırf tarihçi, psikolog ve ahlâkçı oldukları için bir tarafsızlık kisvesiyle sürdürdükleri faaliyetlerini savunmak için bana şöyle karşılık verirlerdi: "Kesinlikle tinsel şeylerin hizmetinde değiliz; biz maddi şeylerin, siyasi bir partinin, bir milletin hizmetindeyiz. Bir farkla; biz kılıçla hizmet etmek yerine, kalemle hizmet ediyoruz. Biz *maddi olanın tinsel askerleriyiz.*"

Dünyaya tarafsız bir düşünsel faaliyet örneği göstermesi gereken ama bununla birlikte, işlevlerini pratik amaçlara yönelten kişiler arasında eleştirmenleri de saymam gerekir. Bugün birçok eleştirmenin, bir kitabı ancak kendilerini yakın hissettikleri tarafa hizmet ettiği sürece veya "milletin dehasını" sergilediği veya kendi siyasi sistemleriyle uyumlu bir siyasi öğretiyi aydınlattığı sürece veya bunun gibi aynı saflıkta başka gerekçelerle iyi bir kitap olarak kabul ettiği hepimizin malumudur. Daha önce de belirttiğim gibi, modern "aydınlar" âdil olanın faydalı olan tarafından belirlendiğinde ısrar ederler. Ayrıca faydalı olanın güzel olanı da belirlemesini isterler ki bu da tarihteki en önemsiz özgünlüklerinden biri değildir. Gene de bu tür bir eleştiri biçimini benimseyenlerin, sahici eleştirmenler olmadığını, siyaset insanı olduklarını ve eleştiriyi de kendi pratik tasarıları için kullandıklarını bir kez daha belirteyim. Aslında bu, siyasi ihtirasın olgunlaşmasından başka bir şey değildir ve bundan da düpedüz modernler sorumludur. Bildiğimiz kadarıyla ne XIV. Pius ne de Napoléon inandıkları toplumsal sistemin desteklenmesi için edebiyat eleştirisini kullanmayı düşünmüştür.[26] Bu yeni kopuş sonuçta ürünlerini vermiştir. Sözgelimi Fransız Monarşistlerle birlikte demokrasi idealinin kaçınılmaz olarak kötü bir edebiyatla dolu olduğunu ileri sürerseniz, en azından Victor Hugo ve Lamartine'in sa-

[26] Gene de Cizvitler Jansenistler ile mücadelelerinde bunu düşünmüşlerdir (Bkz. Racine, *Port-Royal*, pt. İ).

dece basit yazarlar olduğuna inanmaya meyilli kişiler arasında edebiyata gerçekten değer verilen Fransa gibi bir ülkede bu ideale gerçek bir darbe indirmiş olursunuz.[27]

Ne var ki siyasi ihtirası yapıtına katma arzusu bakımından modern "aydın"a dair en kayda değer şey, bunu felsefede, daha doğrusu metafizikte yapıyor olmasıdır. On dokuzuncu yüzyıla değin metafiziğin tarafsız düşüncenin bozulmamış kalesi olduğu söylenebilir. Tüm tinsel çalışma biçimleri arasında metafizik, övgüyü en çok hak edenidir; bir matematikçinin sayı teorisini matematiğin tüm dallarının üzerine yerleştirirken yaptığı şu açıklamada bunu açıkça göstermektedir: "Bilimimizin gerçekten en saf dalıdır bu; yani pratik uygulama ile herhangi bir temasa girerek bozulmamıştır." Gerçekten de Plotinos, Aquinolu Thomas, Descartes ve Kant gibi her türlü dünyevi tercihten arınmış düşünürler, hattâ (Platon ve Aristoteles gibi) sınıflarının veya milletlerinin üstünlüğüne güçlü bir inanç besleyen düşünürler, aşkın düşüncelerini bu üstünlüğü kanıtlamak veya bunun bütün dünya tarafından benimsenmesi gerektiğini kanıtlamak için kullanmayı asla akıllarına bile getirmemişlerdir. Yunanlıların ahlâkının milli olduğu, ama metafiziklerinin evrensel olduğu söylenmektedir. Benimsediği ahlâkta sınıf çıkarlarına veya milli çıkarlara ekseriyetle önemli bir yer veren Kilise bile, metafiziğine sadece Tanrıyı ve İnsanı konu eder. Ünlü metafizikçilerin düşüncelerini kendi ülkelerini övmek ve diğer ülkeleri küçük düşürmek için kullanmalarına ve böylelikle yurttaşlarının güç istemini soyut dehalarının gücüyle pekiştirmelerine ise ancak bizim zamanımızda rastlanır. Fichte ve Hegel, Alman dünyasının zaferini Varlığın gelişiminin yüce ve zorunlu ereği haline getirmiştir ve tarih de, bu "aydınların" faaliyetlerinin aydın olmayan yurttaşlar üzerinde güçlü bir etkiye

[27] Erbapları arasında bu siyasi eleştiriye eşlik eden edebiyat duyarlılığının eksikliği konusunda bkz. L. Dimier'in bir paragrafı, *Vingt Ans d'Action Française*, s. 334.

sahip olup olmadığını kanıtlamıştır. Hazır yeri gelmişken, bu vatanperver metafizik gösterisinin sadece Almanya ile sınırlı kaldığını da belirteyim. İçinde yaşadığımız milliyetçi "aydın" çağında bile, Fransa'da Fransa'nın zaferi için metafizik bir sistem inşa etme çabasına giren tek bir felsefeciye bile rastlamadık henüz (en azından ciddiye alınabilecek biri çıkmadı). Ne Auguste Comte ne Renouvier ne de Bergson, bir Fransız hegemonyasını dünyanın gelişmesinin zorunlu sonucu haline getirmeyi düşünmedi hiçbir zaman. Bunun sanat için olduğu gibi aslında metafizik için de vahim bir nitelik kaybı olduğunu söylememe bile gerek yok. Tanrıları onurlandıran asil bakireyi çocuklarının zaferini haykırmakla meşgul bir canavara dönüştürmek, Alman felsefecilerin ezeli ve ebedi utancı olacaktır.

Üç: "Aydınlar" Doktrinleriyle Siyasi İhtiras Oyunu Oynuyorlar.

"Aydınların" geleneklerine en şiddetli karşı geldikleri ve kendilerini gerçeğe yerleştirme hevesiyle hiç vazgeçmeden aydın değilmiş havası takındıkları yer ise tam da dünya için yarattıkları değerler ölçeği diyebileceğimiz doktrinleridir. Yirmi yüzyıl boyunca, aşkın bir şey adına gerçekçi ihtirasları yermiş olan bu insanlar, şimdi (tarihi afallatacak bir bilim ve bilinçle) kendilerini bu ihtirasları –itkileriyle birlikte– erdemlerin en yücesi yapma görevine adadılar; ama kendisini hiçbir şekilde maddi olandan koparamayan varoluşu da çok fazla küçümseyemiyorlar. Şimdi bu fenomenin temel yönlerini tanımlayacağım.

A. "Aydınlar" tikele bağlılığı över, evrensellik hissini yererler.

Öncelikle "aydınlar", insanların kendilerini bilinçli olarak başkalarından farklı hissetme arzusunu övmeye ve her türlü evrenselleşme eğilimini küçümsenecek bir şey olarak göstermeye çalışırlar. Tolstoy ve öğretisini, meslektaşlarının çoğunun küçümsediği Anatole France gibi bazı yazarları saymazsak, geç-

tiğimiz elli yıl süresince Avrupa'nın tüm önemli ahlâkçıları, Bourget, Barrès, Maurras, Péguy, d'Annunzio, Kipling ve Alman düşünürlerin çok büyük bir bölümü, insanların milletleri ve sınıfları bakımından onları başkalarından farklı kılacak ve başkalarının karşısına koyacak ölçüde kendilerinin bilincinde olma çabalarını övmüş ama kendilerinin genel anlamda ve etnik amaçların üzerine yükselme anlamında insan olarak bilincine varma isteklerini utanılacak bir şey olarak görmelerine neden olmuşlardır. Stoacılardan beri faaliyetleri, insanlara soyut ve ebedi bir varlık adına milli bencilliğin yok edilmesini öğretmek olmuş kişiler, artık bu tür her hissi kınamaya ve yüce bir milli bencillik ahlâkını yüceltmeye koyulmuştur. Çağımızda Erasmus'un, Montaigne'in, Voltaire'in torunları hümaniteryenizmi ahlâki bir yozlaşma olarak kınamaktadır; üstelik sadece ahlâki bir yozlaşma olarak değil, entelektüel bir yozlaşma olarak da kınamaktadırlar ki, bununla "pratik sağduyu eksikliği"ni ima ediyordurlar; çünkü pratik sağduyu, bu tuhaf "aydınlar" ile birlikte tam da entelektüel değerlerin ölçütü haline gelmiştir.

Burada kastettiğim biçimiyle, insani olanın soyut niteliğine, Montaigne'in "insan koşulu biçimi"ne hassasiyet olarak hümaniteyenizmi ile genellikle hümaniteryenizmi diye adlandırılan ve somut olarak varolan insanlara duyulan sevginin kastedildiği his arasında bir ayırım yapmam gerekir. Birinci itki (ki bunu aslında hümanizm olarak adlandırmak daha doğru olacak) bir kavrama bağlanımdır. Hiçbir dünyevi sevgi içerimlemeyen, zekânın saf ihtirasıdır. Bir insanı görmeyi bile istemeden, insani olan şeyin kavramına bağlanan kişiyi anlamak kolaydır. Göründüğü kadarıyla, komşularının kollarına atılmaya pek de hevesli olmayan Erasmus, Malebranche, Spinoza ve Goethe gibi büyük düşünce aristokratlarında rastladığımız bir insanlık sevgisi biçimidir bu. İkinci hümaniteryenizm biçimi ise yalın bir sevgi halidir ve bu nedenle avam ruhlarda rastlanan bir durumdur. Yüce düşünsel disiplinin kaybolup, yerini duygusal yüceltmeye bıraktığı dönemlerde ahlâkçılar arasında ortaya

çıkar; örneğin on sekizinci yüzyılda (öncelikle Diderot'da) ve her şeyden önce de on dokuzuncu yüzyılda Michelet, Quintet, Proudhon, Romain Rolland ve Georges Duhamel'de rastlarız. Siyasi ideoloji cephaneliğinde aynı ölçüde rahatsız edici iki klişe keşfeden bu kadar çok üstün düşünüre sahip olmasına rağmen bu doktrinin yaygınlaşamamasının başlıca nedeni, tam da büründüğü bu duygusal hümaniteryenizm biçimi ve onun kavramsal biçiminin unutuluşudur. Sözünü ettiğim bu iki klişe ise, "vatanperver dalga" ve "evrensel kucaklama"dır.[28] Bizim *bütün* insanları sevmemizi sağlayan tek şey, insani olan şeyin soyut niteliğinden gurur duyan insancıllıktır. İnsanlara somut olarak baktığımızda, kaçınılmaz olarak bu niteliğin farklı niceliklere dağıldığını görürüz; bu durumda Renan'ın şu açıklamasına katılmamak elde değil: "Gerçekte biri *öyle ya da böyle* insandır, *öyle ya da böyle* Tanrının çocuğudur... Bir Yeni Ginelinin ölümsüz olması için hiçbir sebep göremiyorum." Modern eşitlikçiler, soyut olmadıkça hiçbir eşitliğin varolamayacağını ve eşitsizliğin somut olanın özü olduğunu anlamada başarısız olmuş ve son derece kaba düşüncelere ve insanı hayrete düşürücü bir siyasi beceriksizliğe sahip olduklarını göstermişlerdir.[29]

---

[28] Bu iki hümaniteryenizm biçimi arasındaki ayırım, kendisinin ve arkadaşlarının kayıtsızlığını 1789 olaylarıyla ilişkilendirdiğinde (Dichtung und Wahrheit) Goethe tarafından çok iyi ifade edilmiştir. "Küçük çevremizde, haberlerle ve gazetelerle hiç ilgilenmiyorduk; amacımız İnsanı tanımaktı; insanlara gelince, onların ne yaptıklarına aldırmıyorduk." "Beşerî bilimler"in, Cizvitlerin on yedinci yüzyılda kurmuş olduğu haliyle "studia humanitatis"in, kesinlikle özgeci uygulamalar değil ama "temelde insani olanın incelenmesi" olduğunu hatırlatmama gerek var mı? Antiklerden birinden ilginç bir alıntı için bu kitabın sonundaki Notlar bölümünde I maddesine bakınız.

[29] Kilise bunu da çok iyi kavramış ve şu sonuca varmıştır: İnsanlar arasındaki sevgi, ancak insanlarda soyut insana bir hassasiyet geliştirilerek ve somut insana duyulan ilgi ile savaşılarak yaratılabilir; insanların metafizik düşünceye yöneltilmesi ve tarihin incelenmesin-

Benim tanımladığım şekliyle hümanizmin enternasyonalizmle hiçbir ilgisi yoktur. Enternasyonalizm, milli bencilliğe bir karşı çıkıştır, ama tinsel bir ihtiras adına değil, bilakis başka bir bencillik adına, başka bir dünyevi ihtiras adına. Belli bir insan kategorisinin –emekçiler, bankacılar, sanayiciler– itkisidir; bu insanlar, özel ve pratik çıkarlar adına belli cephelerde birleşirler ve sadece bu çıkarların önünde bir engel teşkil ettiği için milli ruha karşı çıkarlar.[30]

Bu tür itkilerle karşılaştırdığımızda, milli ihtiras idealist ve yansız bir itki gibi görünür. Kısacası hümanizm, basitçe tüm milletlerin sahip oldukları avantajlardan ve kültürlerinden faydalanma arzusu olarak tanımlayabileceğimiz ve genelde tüm ahlâki dogmatizmlerden dışlanmış olan kozmopolitizmden tamamen farklı bir şeydir.[31] Şimdi insanları başkalarından ayıran özellikler bakımından farklı hissetmeye özendiren "aydınların" bu hareketine geri dönelim.

Tarihe baktığımızda, "aydınların" bu hareketinde bizi özellikle afallatan şey, bunun olgunlaşmış bir hareket olmasıdır.

---

den kaçınılması gerekir (bkz. Malebranche). Bu, modern "aydınlara" kesinlikle ters gelir, ama modern "aydınlar" insanlar arasında sevgi doğurmaya hiçbir istek duymazlar.

[30] Dolayısıyla milli ruhu, ancak çıkarlarına hizmet etmesi koşuluyla benimserler; "nasyonalist sosyalist" partiyi buna örnek gösterebiliriz.

[31] Kendi algılayabildikleri öneminden ötürü kozmopolitizmi onurlandırmaya can atan ama gene de bu uğurda milliyetçiliği feda etmek istemeyen bazı milliyetçiler, kozmopolitizmin "aydınlanmış milliyetçiliği" temsil ettiğini ilan ederler. Bu tanımı yapan Paul Bourget (*Paris-Times*, Haziran 1924) Goethe ve Stendhal'i örnek gösterir, "sonuna kadar Alman olmayı sürdüren birincisi, gene de Fransız düşüncesi akımını anlamaya çalışmıştır; sonuna kadar Fransız kalan ikincisi ise, kendisini İtalya'yı anlamaya adamıştır." Bu iki ustanın, nasıl olup da, sonuna kadar Alman ve sonuna kadar Fransız kalarak, en ufak bir şekilde "milliyetçilik", hattâ aydınlanmış bir milliyetçilik bile sergilememesi çok ilginçtir. Açıktır ki Bourget milli ile milliyetçiyi birbirine karıştırmaktadır.

Halkları başkalarından *en fazla* ayıran özellikler bakımından kendilerinin bilincinde olmaya özendirmişlerdir; yani, bilim adamlarından ziyade şairleri bakımından, felsefelerinden ziyade efsaneleri bakımından. Çünkü şiir, çok iyi farkında oldukları üzere, çok daha fazla millidir ve katışıksız düşünce ürünlerinden daha fazla farklılaştırıcıdır.[32] Halkları evrensel değil ama kendilerine özgü olduğu sürece şairlerinin özelliklerini yüceltmeye özendirirler. Yakın geçmişte, genç bir İtalyan yazar, sadece İtalya'da kullanıldığı için kendi dilini övüyor, Fransızcayı ise evrensel olarak kullanıldığı için küçümsüyordu.[33] Halkları kendilerini başkalarından ayıran *her şey* bakımından kendilerinin bilincinde olmaya özendirirler; yalnızca dilleri, sanatları ve edebiyatları bakımından değil, giyim kuşamları, evleri, mobilyaları ve yiyecekleri bakımından da. Geçtiğimiz yarım yüzyılda, ciddi yazarların yurttaşlarını Fransız modasına, Fransız saç kesimine, Fransız yemek odası takımlarına, Fransız mutfağına, Fransız arabalarına sadık kalmaya özendirmesi son derece yaygın bir durumdu. Halkları kötü yaşam tarzları ve alışkanlıkları bakımından bile kendilerini farklı duyumsamaya özendirirler. Fustel de Coulanges'in dediği gibi, Alman tarihçiler milletlerinin kişiliğiyle, hattâ barbarlığıyla kendinden geçmesini isterler. Bu arada Fransız ahlâkçı da onlardan geride kalmaz ve yurttaşlarının, milletlerinin bilgeliği kadar haksızlıklarıyla, aydınlanması kadar fanatizmiyle ve büyüklüğü kadar küçüklüğüyle de tam bir "bölünmez bütünlük" içinde "milli belirlenimciliği" kabul etmesini arzular. Bir diğeri (Maurras) şöyle der: "İyisiyle kötüsüyle, tüm beğenilerimiz bizimdir ve hayat

---

[32] Küçük Doğu Avrupa milletleri arasında milli propagandanın neredeyse tüm yapıtları, şiir antolojileridir. Çok azı düşünce yapıtıdır. E. Boutroux'nun Ağustos 1915'te Entente Cordiale Komitesine yaptığı konuşmada, zekâya gereğinden fazla önem atfeden insanlara karşı söylediklerine bakınız: "Bu zekânın kendisi, bilgiye kadir tüm varlıklar için tek ve ortak olmaya meyleder."

[33] *Les Nouvelles Littéraires*, 25 Eylül 1926.

tarzımızı sadece bizim yargılamamız ve hayat tarzımız için sadece kendimizi örnek almamız son derece normaldir." Burada ilginç olan, bu tür şeylerin söylenmek zorunda olması değil, ama "aydınlar" tarafından söylenmek zorunda olmasıdır; şimdiye dek amaçları yurttaşlarını tüm insanlar için ortak olan şey bakımından kendilerinin bilincinde olmaya özendirmek olmuş olan bir insan sınıfı tarafından söylenmek zorunda olmasıdır; Fransa'da Montaigne'in, Pascal'ın, Voltaire'in ve Renan'ın torunları tarafından söylenmek zorunda olmasıdır.

Milli partikülarizmin bu şekilde yüceltilmesi, tüm "aydınlar" arasında, özellikle de "seçkin aydın" olarak tanımladığım din adamları arasında umulmadık ölçüde yaygındır. Yüzyıllardır tüm insanların kutsal bir özle birbirine bağlı olduğunu ve böyle bir bağla bağlı oldukları için de birbirlerine değer vermeleri ve kendilerini başkalarından farklı hissetmemeleri gerektiğini savunan kişiler, şimdi tam aksini savunuyorlar ve vaazlarında "Fransız ruhuna sadakatleri"nden ötürü, "sahip oldukları Alman bilincinin taklit edilemezliğinden" ötürü veya "sahip oldukları İtalyan kalbinin coşkusundan" ötürü insanların gurur duymalarını istiyorlar.[34] Gerçekten de şaşırtıcı ve kayda değer bir manzaradır bu! Havarisinin ağzından "ne Yunanlı ne Yahudi ne de barbardır, yalnızca İsa'dır her şeyde olan" açıklamasını duyduğumuz kişi, bugün kiliselerinden birine girip, din kardeşlerinin bir elinde kılıç bir elinde bayrak sallayan milli bir

[34] Bu vaizlerin, Hıristiyan öğretisini milli partikülarizm vaazıyla bağdaştırma amacıyla yapmak zorunda kaldıkları cambazlığa bir örnek vereyim: "Evrenselcilik ideali ile milli bir biçime bürünmüş olan çağdaş gerçeklik arasında –ki bizce tüm hayatlar, hattâ Hıristiyanlık bile böyle bir biçime bürünmüş durumda– olumlu bir ilişki kurmayı istiyoruz." (Pastor Witte, alıntı A. Loisy, *Guerre et Religion*, s. 18). Olmayacak duaya amin demenin kendileri için alenen basit bir çocuk oyunu olduğunu savunan kişilerin görüşüdür bu.

kadın kahramana tapınmalarının vaaz edildiğini görseydi ne düşünürdü acaba?[35]

Milli partikülarizmin bu şekilde yüceltilmesi, en azından bugün gözlemlediğimiz kesinlikle yüceltilmesi, hiç şüphesiz Kilise tarihinde tamamen yeni bir şeydir. Bunun için "Tanrının Şehri"ni kucaklarken bütün vatanperverliklerden vazgeçilmesini vaaz eden Aziz Augustinus kadar eskiye gitmeye de gerek yoktur; hattâ "aramızda sırf birkaç nehir veya dağ var diye birbirimizden ayrı düştüğümüz için hepimizin de aynı doğadan olduğunu unuttuk" gözleminde bulunarak bize İsa'nın öfkesini gösteren Bossuet'ye kadar gitmeye de gerek yoktur. 1849 kadar yakın bir tarihte, yüce bir piskoposlar meclisi şu görüşü öne sürmüştür: "Bu milliyetçilikler akımı putperestliğin yadigârıdır, dil farklılıkları günahın ve insanın çöküşünün bir sonucudur." Bu açıklama kuşkusuz ilginçti, çünkü koyu bir Katolik olan Franz Joseph tarafından İmparatorluğunun egemenliğindeki halklar arasında bölücülüğü engellemek amacıyla gündeme getirilmişti. Ama her şeye rağmen Kilisenin artık menfaat dürtüsüyle bile bu tür açıklamalarda bulunmayacağını iddia edeceğim. Kilisenin bunu ancak ruhban sınıfının kendi halkları karşısında itibarını yitirme korkusuyla yapmayı istemiş olabileceği öne sürülerek görüşüme karşı çıkılabilir. Sanki "aydının" işlevi aydın olmayanlara onları rahatsız edecek doğruları söylemek ve kendi huzuru pahasına bunun bedelini ödemek değilmiş gibi!

Çok şey istemiyorum. Avrupa'nın herhangi bir vaiz kürsüsünde, şimdi şu açıklamada bulunmaya cesaret edebilecek tek bir papaz bulayım yeter: "Hıristiyan hem kozmopolit hem de vatanperverdir. Bu iki nitelik birbiriyle çelişiyor değildir. Dünya gerçekten de tek bir ortak anavatandır; daha Hıristiyanca bir

---

[35] Kilisenin geçtiğimiz yirmi yıl içinde "Adam öldürmeyeceksin, bunu istemeyeceksin" emrinin yerine "Haksızca ya da isteyerek adam öldürme" emrini geçirmiş olması da bize bir fikir vermiyor mu?

ifadeyle, tek bir ortak sürgündür." (Pastoral Mektup "Modern dinsizlerin sözde felsefesi üstüne", Le Franc de Pompignon, Puy Piskoposu, 1763. Burada "dinsizler", Kilisenin kozmopolitlik hakkını reddedenlerdir).

Bazı "aydınlar" daha iyisini yapar ve milli partikülarizmleri göklere çıkararak, Kilisenin temel ruhuyla, özellikle de Ortaçağ'ın büyük Sağaltıcılarının öğretisiyle tam bir uyum içinde olduklarını ileri sürerler (Bu, Katolikliğe ve Hıristiyanlığa karşıt bir tezdir). Bu Sağaltıcıların en milli olanlarının, milli partikülarizmleri dünyevi ve aşağı bir dünyanın kaçınılmaz koşulu olarak kabul etmekle kalıp Tanrının isteği olan diğer her şey gibi saygı duyulması gerektiğine inandıklarını hatırlatmama gerek var mı? İnsanları bu hissi kendi içlerinde daha da büyütmeye asla özendirmediklerini, hele bunu insanın kendi ahlâki olgunlaşmasının koşulu olarak görmediklerini söylememe de gerek yok.

Kilise geçmiş dönemlerde vatanperverlik ile ilgili herhangi bir şeyi onayladığında, bu genellikle insanın diğer insanlara karşı olması değil, ama onları sevmesi gibi vatandaşlar arasındaki kardeşlik olurdu. Vatanperverliği, insan sevgisinin bir uzantısı olarak onaylıyordu ve bu sevginin kısıtlanması olarak görmüyordu.[36]

---

[36] Sözgelimi Bossuet şu paragrafta şöyle der: "Bütün insanları sevmeye mecbur olduğumuz için ve gerçekte hiçbir insan bir Hıristiyana yabancı olmadığı için, kendi vatandaşlarımızı sevmek için elimizde her türlü sebep var. Bir insanın kendisine, ailesine ve dostlarına duyduğu sevginin tümü, ülkesine duyduğu sevgide toplanır..." (*Politique tirée de l'Ecriture Sainte*, I, VI. Şu ifadeye dikkat edin "Bir insanın kendisine duyduğu sevginin tümü..." Bu, Saint Evremond'un şu açıklamasıyla tam bir uyum içindedir: "Ülke sevgisi, gerçekte kişinin kendisine duyduğu sevgidir.") Öyle görünüyor ki Kilise vatanperverliği sevginin sadece bu boyutuyla görmeye devam etmeyi tercih ederdi (bkz. "les Lettres"in Kilise ve milliyetçiliğe dair sorgulaması, 1922-23), bu Kilisenin bu tutkuyu Hıristiyanlığın ilkelerini çiğne-

Ama tüm bunların en kayda değer boyutu, son zamanlarda – tam olarak XV. Benedictus'un Alman milliyetçiliğinin kendini beğenmişliğini kınamadığı için son savaş boyunca eleştirildiği dönemden beri– Kilisenin göbeğinde bir okul doğmaktaydı ve bu okul Papa'nın bu şekilde davranarak aslında sadece İsa'nın bir insanın kendi milletini sevmesinin açıkça vaaz edildiği düşünülen öğretisine itaat ettiğini kanıtlamaya çalışıyordu. Modern "aydınların" itibarlarını ve faaliyetlerini sıradan tutkuların hizmetine sokma kararlılığını, bu Kilise adamlarının İsa'yı milliyetçiliğin havarisi haline getirmelerinden daha iyi sembolize eden bir şey olabilir mi?

Bu tuhaf Hıristiyanlar, kendilerini şöyle ifade ederler: "İsa kendi ülkesinin sınırlarının ötesine, diğer milletlere iyilik etme düşüncesiyle bakmaz. Kendi isteğine rağmen kızını iyileştirdiği Kenanlı kadına, "Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim." (Matta 15:24) der. İlk müritlerini İsraillilere gönderdi. Başka bir yere gitmemeleri konusunda nasıl ısrar ettiğinde dikkat edin. 'Öteki milletlerin arasına girmeyin. Samiriyelilerin kentlerine de uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının yitik koyunlarına gidin.' (Matta 10:6). Daha sonra yabancılara da iyi haberler vermeye yeterli zaman olacaktır, ama bunu öncelikle kendi halkımıza vermeliyiz. Fazlasıyla vatanperverlik yüklü bir anlam ve sevgiyle dolu şu sözlerle kastettiği tam da budur: 'İsrail halkı'. Aynı kanı taşıyan, aynı dile, aynı dine, aynı geleneğe sahip bir grup insan 'bir halk' oluşturur. Bu özellikleri bölen duvarlardır."[37]

Bir de şöyle derler:

---

meden (popülerliğinin gerektirdiği gibi) övmesini mümkün kılacaktı. Maalesef Kilise için, pozitif insanlar ortaya çıktı ve ona vatanperverliğin sevgiden daha fazla bir şey olduğunu ve "yabancılardan nefret etmeyi" gerektirdiğini hatırlattı (Maurras, *Dileme de Marc Sangnier*). Bizi hakikat tellâllarından kim kurtaracak?

[37] A. Lugan, *La grande loi sociale de l'amour des hommes*, liv. II, bölüm III.

"İsa'ya ilişkin en çarpıcı şey şudur: Sezar'a saygı göstermeye karar verdiğinde ve insanların çölde kendisine sunduğu tacı geri çevirdiğinde, bu davranışının altında yatan neden basiret veya umursamazlıktan çok vatanperverliğidir... İsa'nın öğretisinin en önemli karakteristiklerinden biri de, kesinlikle barındırdığı milli niteliktir..."[38]

Okuyucu isterse, bu vaizlerin tezlerini temellendirdikleri ispatların sağlamlığını kendisi keşfedebilir (bu ispatlardan biri, İsa'nın kendi milletinin kurumlarına ne denli güçlü bir sadakatle bağlı olduğuydu, nitekim doğumundan sekiz gün sonra sünnet olmayı kabul ederek bunu göstermiştir). Israrla üzerinde durduğum nokta ise, bu Hıristiyanların Efendilerini en azından hayatının bir döneminde milli benliğin destekçisi yapma hevesleridir.

Papalık makamının belli bir Fransız milliyetçiliği tipi ile ilgili yakın tarihli açıklamaları, bana Kilisenin milliyetçiliğe yönelik tutumuna ilişkin bu görüşlerin hâlâ değişmediğini gösteriyor. Zira bu açıklamalar açıkça sadece Hıristiyan karşıtı olan bir milliyetçiliği (dolayısıyla çok istisnai bir milliyetçilik biçimini) kınıyor ve insanların kendilerini başkalarından ayırma ve evrenselciliği reddetme arzularını suçlayıcı tek bir ima bile içermiyor. Bir evrenselcinin belli ölçüde Papalığa özgü görüşlerin resmî organı olan bir yayın tarafından nasıl yanıtlandığı da bunun bir örneği:

"Evet tüm insanlar tek bir Babanın çocuklarıdır; ama başlangıçta bölünmüşler ve bir daha asla bir araya gelmemişlerdir. Aile parçalanmıştır ve bir daha asla birleşmemiştir. Bilakis. Tüm canlı varlıkların kardeşliğini kabul etmekten kesinlikle mutluluk duyuyorum ama tüm ölüler babalarımız mı? Hepsi de bizi sevdi mi? Hepsi de bizim için mi acı çekti ve emek harcadı? Bazıları dünyanın diğer tarafında yaşadı, deyim yerindeyse başka bir dünyada yaşadılar. Bazıları bize karşı çalıştı

[38] Père Ollivier, *Les Amitiés de Jésus*, s. 142.

ya da atalarımızı desteklediler se, bunu kendi miraslarını bizim için değil başkaları için, onları korumak veya zenginleştirmek umuduyla yaptılar. Borç nerede? Eğer vatan kendisine gelen herkese açıksa artık bir vatan değil bir handır ancak."[39]

Öyle görünüyor ki, Efendilerinin gerçek öğretisini duyuran ve lafı döndürüp dolaştırmadan sadede gelen Hıristiyan papazlarını bulmak için Kiliseyi terk edenlere bakmamız gerekiyor: "İsa'nın İncili herhangi bir ülkeyi ima etmez, ama anavatanı kaplar."[40] Modern "aydın" sadece milletin yararına değil, bir sınıfın çıkarına olsa bile evrenselcilik hissini kınar. Çağımız burjuvaziye (ya da işçi sınıfına) bırakın kendilerini başkalarından farklı hissetme ve kendilerini onlardan üstün görme duygularını kontrol edip tüm insanların ortak bir doğaya sahip olduğunun bilincine varmaya çalışmalarını, bilakis tüm genişliği ve indirgenemezliğiyle bu farklılığın ve üstünlüğün bilincine varmaya çalışmaları gerektiğini, bu çabanın iyi ve yüce bir çaba olduğunu, her türlü birleşme bütünleşme arzusunun ise bir alçaklık ve korkaklık belirtisi olduğunu, hattâ bir düşünce zayıflığı belirtisi olduğunu ilân eden ahlâkçılara tanık olmuştur. Bunun bizatihi modern ruha sahip havariler topluluğunun övdüğü *Şiddet Üzerine Düşünceler*'in tezi olduğu hepimizin malûmu. "Aydınların" farklılıkları sınıflandırmaya yönelik bu tutumları, milli farklılıklara yönelik tutumlarında rastlanandan çok daha yeni bir boyuta sahiptir kesinlikle. Bu öğretinin sonuçlarını ve (şimdiye dek görülmemiş) abartılı nefreti, düşmanlarına uyguladığı şiddeti düşünürsek her iki sınıfa da yönelik abartılı nefreti keşfetmek için İtalyan Faşizminin

---

[39] *Dictionnaire apologétique de la foi catholique* (1919), "Patrie" başlıklı makalenin içinde. Okuyucu bu makalenin olağanüstü pratik havasını ve yalnızca bizim için bir şey yapmış olanları sevme arzusunu rahatlıkla fark edecektir.

[40] Loisy'nin *Guerre et Religion*'ı, s. 60. Gene de, kendi dinine göre davranan/tatbik eden belli sayıda ruhban aynı şekilde konuşur; bkz. Guillot de Givry, *Le Christ et la Patrie*, sonlara doğru.

burjuva sınıfına ve Rus Bolşevikliğinin işçi sınıfına duyduğu nefrete bakmamız yeterli olacaktır.[41]

Burada bir kez daha, gerçekçiliğin Kilisenin kanatları altına sığınmaya çalıştığını görürüz. Bazı Katolik vaizlerin, burjuva sınıfını *ahlâk adına* kendilerini muhalif sınıftan farklı görmeye, kendi sınıflarına uygun olan özelliklere dinsel olarak bağlanmaya ve özellikle de (Johannet) *mülkiyet duygularını yoğunlaştırmaya* cesaretlendirerek, sadece Kilisenin öğretisine[42] uygun olarak davrandıklarını kanıtlamaya çalıştıklarını görürüz. Bu iddianın temelinde yatan üstü kapalı imayı fark etmek kolaydır. Kilise gerçekten de sınıf farklılıklarını kabul eder. İnananı bu farklılıkları kabul etmeye, Tanrının düşkün bir dünyaya dayattığı bir şey olarak hattâ onlara saygı duymaya özendirir. Kilise bunun yanısıra, ayrıcalıklı olanları konumlarını kabul etmeye, bu konumun gerektirdiği faaliyetleri sürdürmeye ve "hayat hallerinin görevlerini" yerine getirmeye özendirir. Hattâ onlara, bu görevleri yerine getirerek Tanrıyı memnun edeceklerini ve böylelikle "bir ibadet biçimini gerçekleştirmiş"

---

[41] İtalyan Faşizminin ve Rus Bolşevikliğinin *Şiddet Üzerine Düşünceler*'in yazarından ilham aldığı geçerli bir bilgidir. Yazar gerçekten de sınıf benliğini bir noktaya kadar evrensel bir üslupla vaaz eder, ama bunu şu ya da bu sınıfın çıkarına açık bir tercihte bulunarak yapmaz. Bunu vaaz edişinde, ihtişamdan yoksun olmayan bir tür tarafsızlık vardır, ama müritlerinin miras almadığı bir niteliktir bu.

[42] Hattâ İsa'nın öğretisine. R. Johannet şöyle der *a.g.e.*, s. 153): "Katışıksız olduğunda burjuvazide Hıristiyanlığın ne kadar muazzam bir kısmının içerildiğini göstermeye çalıştım. Burjuvayı burjuva olduğu için İsa adına kınamak, bana biraz şaşırtıcı bir paradoks gibi görünüyor." Ama bu yazar, İncillerden tek bir alıntı yapmaz. Yalnızca Aquinolu Thomas'ın "aşırı gerçekçiliklerinden" ötürü övdüğü ve (göründüğü kadarıyla) açıkça İsa'nın düşüncesini diriltiğine inandığı birkaç yorumcusundan alıntı yapar. Bu yapıt, modern "aydınların" pratik tini idealleştirme arzusunun en kusursuz örneklerinden biridir. (Mülkiyet konusunda Hıristiyan öğretisi için bkz. Father Thomassin, *Traité de l'aumône*).

olacaklarını söyler. Ama Kilise inananları asla tek başlarına bu farklılık hissini yüceltmeye özendirmez, hele bunu ahlâk adına bile yapmaz. Aksine onları ahlâk adına, kişiliklerinde bir özün belirliliğine yönelik tüm inançları (bu ayrıcalıklı hayat kapsamında) yok etmeye özendirmiş ve onlara, farklı mertebelerin ve hayat hallerinin eşitsizliği kapsamında tüm insanlar için ortak olan bir insanlık içinde farklılıklarını hissetmelerini söylemiştir.[43] İsa, Kilisenin açıkça ve sürekli olarak buyurduğu üzere, *sadece uzlaşan insanı kabul eder*, yani tasvip ettiği, yüreğinden kendisi ile diğer insanlar arasındaki her türlü farklılık duygusunu söküp atmış insandır. (Bkz. Bossuet'nin *Sermon on Reconciliation*'ı.) Hıristiyan öğretisinin bu kusursuz niteliğinde daha fazla ısrar etmeye gerek yok sanırım –ama uygulamadan değil öğretiden söz ediyorum. Ama insan, bu kadar çok modern Kilise vaizinin İnciller aracılığıyla burjuva bencilliğini kutsallaştırma enstrümanları bulmaya çalışma şevkini pek anlayamaz.[44]

Şimdi "aydınların" göklere çıkardığı bu partikülarizmin başka bir kayda değer biçimine dikkat çekmek istiyorum: Belirli ahlâk sistemlerinin övülmesi ve evrensel ahlâkın yerilmesi.

---

[43] Hıristiyan teolojisinde burjuva halinin bir mertebe değil, bir *işlev* olduğu söylenebilir.

[44] Kilisenin bu konudaki temel görüşü (temel diyorum; çünkü yakından bakıldığında karşıt tezi destekleyen metinler bulunabilir, ama bir kez daha ilginç olan şey, bu yakından bakışın hâlâ yapılmamış olmasıdır) bana, şu satırlarda tanımlanmış gibi geliyor: "Malebranche tıpkı Bossuet gibi toplumsal eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri günahın sonuçları olarak kabul etmeye yönelir; buna göre olduğu gibi kabul edilmeleri ve onlara uygun davranılmaları gerekir. Tanrı ve insan sevgisi dışında bu haksızlıkları telafi etmemeliyizdir, çünkü sadece dünyanın huzurunu bozmuş oluruz, üstelik muhtemelen hiçbir sonuç alamayız. *Sadece, kendi ruhlarımızda bu durumlara ve koşullara herhangi bir önem atfetmememiz gerekir, çünkü gerçek hayat orada değildir*" (H. Joly, *Malebranche*, s. 262).

Geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca yalnızca eylem adamlarının değil ama ciddi felsefecilerin de yer aldığı bir okul, bir halkın haklarını ve ödevlerini, insanın tüm çağlarda ve her yerde varolan sözde vicdanının buyruklarıyla değil, bilakis kendi belirli dehalarının, tarihinin, coğrafi konumunun ve meydana geldiği belirli koşulların incelenmesiyle biçimlendirilmesi gerektiği dersini verdi. Üstelik aynı okul, bir sınıfın kendine özgü bir iyi ve kötü ölçeği inşa etmesi gerektiğini de öğretir ve bunu da belirli ihtiyaçlarını, belirli amaçlarını, onu çevreleyen belirli koşulları sorgulayarak yapmalıdır ve "kendi içinde adalet", "tek başına insanlık" ve genel ahlâkın diğer "süprüntüleri" gibi duyarlılıklarla kendisini kösteklemeye son vermelidir, der. Bugün Barrès, Maurras, Sorel ve hattâ Durkheim[45] ile birlikte, Platon'dan Kant'a ebedi ve yansız insanın yüreğinde iyi kavramını arayan "aydınlar" arasında eksiksiz bir yozlaşmaya tanık olmaktayız. Almanya örneği, 1914'te bir grup insanı eylemlerinin ahlâkının tek yargıcı olarak kendilerini görmeye özendiren bu öğretinin sonuçlarını gösterir; kendi emellerini nasıl tanrısallaştırdıklarına, uyguladıkları şiddeti nasıl sistematikleştirdiklerine, planlarını nasıl soğukkanlı bir şekilde gerçekleştirdiklerine tanık oluruz. Eğer öğretileri kendi aleyhine çevrilmezse belki bir gün aynı şeyi tüm Avrupa'da burjuva sınıfının yapışına tanık olacağız ve tabii işçi sınıflarının da.[46]

---

[45] Durkheim'ın tezleri ile Fransız gelenekçilerinin tezleri arasındaki ilişki konusunda bkz. D. Parodi, *La Philosophie temporaine en France*, s. 148.

[46] "Almanya kendi yöntemlerinin tek yargıcıdır." (Major von Disfurth, Kasıl 1914.) Milli ahlâklar felsefesi temelde Alman icadı gibidir. Hegel ve Zeller'in her ne pahasına olursa olsun, Platon'un *Devlet*'te bütün halklar için değil ama yalnızca Yunanlılar için geçerli olan bir iyi hali tanımladığını kanıtlamayı istediklerini görmek son derece ilginç değer değil midir? (Bkz. P. Janet, *Histoire des idées politiques*, cilt 1, s. 140.

Bazı Fransız ahlâkçıların Almanya'nın 1914'teki eylemine yönelik öfkesinin, on altı yıl öncesinde zaten bahsetmiş olduğum ünlü "olay" sırasında bu ahlâkçıların vatandaşlarından mutlak adalet kavramını reddetmelerini ve yalnızca "Fransa'ya uyarlanmış", onun belirli dehasına, belirli tarihine, belirli ebedi ve mevcut ihtiyaçlarına uyarlanmış bir adalet biçimini arzulamalarını isteyerek, onlara tam da aynı öğretileri vaaz ettiklerini düşündüğümde, bunun beni hayrete düşürdüğünü söylemekte bir beis görmüyorum.[47] Bu düşünürlerin onuru için –yani tutarlılıklarının onuru için diyorum– insan, 1914'teki öfkelerinin herhangi bir ahlâki kanının sonucu olmadığını, sadece naif bir evrensel ilke yüzünden ülkelerinin düşmanlarının suçlanmayı hak ettiklerine inanma arzularının bir sonucu olduğunu düşünmek istiyor.

"Aydınların" bu son adlandırılan faaliyetleri bana, kararlılıklarını ve becerilerini en iyi aydın olmayanların tutkularına hizmet ederek sergileyenlerin faaliyeti gibi geliyor. Eğer bir insan, vatandaşlarını yalnızca kişisel bir ahlâkı kabul etmeye ve evrensel ahlâkı bütünüyle reddetmeye özendiriyorsa, kendisini, onları diğer tüm insanlardan farklı olmayı istemeye yüreklendirme sanatının ustası olarak gösteriyordur; yani onlardaki milli tutkuyu, en azından o tutkunun bir boyutunu olgunlaştırma sanatının ustası olarak gösteriyordur. Kişinin kendisini ama yalnızca kendisini eylemlerinin yargıcı olarak kabul etme ve

[47] Barrès 1898'de şöyle yazmıştır: "Kendisine saygı duyan her insan, kendisini verilmiş herhangi bir zamanda, özgülleşmiş koşullar altında, verilmiş iki insan arasındaki ilişkilerde adalet olup olmadığını sorgulamakla sınırlamak zorunda olduğunu bildiği halde, profesörler hâlâ adalet ve doğruluk hakkında tartışıyorlar." 1914'te Almanya'nın kendisini suçlayanlara verdiği yanıtta söylediği şey tam da budur. Fransa'da Barrès'ten önce tek bir ahlâkçı bile "kendisine saygı duyan her insanın" özgül olarak koşullara göre düzenlenmiş olan dışında hiçbir adalet kavramını kavrayamadığını iddia etmezdi –hattâ, de Maistre veya Bonald bile yapmamıştır bunu.

diğer insanların fikirlerini küçümseme arzusu, tıpkı her gururlanma çabasının, temel ilkesi –her ne kadar aksi söylenebilse de– benlik-olmayana karşı bir benliğin ileri sürülmesi olan bir kurumun güç kaynağı olması gibi, kuşkusuz bir milletin güç kaynağıdır. Son savaşta Almanya'yı yıkan şey, art niyetliliğinin pratik hayatta bir zayıflık unsuru olması gerektiği sonucuna varan bazı hayalperestlerin öne sürdüğü gibi, "sinir bozucu kibri" değil, ama maddi gücünün kibrine eşit olmaması gerçeğiydi. Kibir emrinde kendisine eşit bir maddi güç bulduğunda, milletleri yıkıp yok etmekle ilgilenmez; Roma ve Bismarck'ın Prusyası'nı düşünün. Otuz yıl önce Fransa'yı kendisini eylemlerinin tek yargıcı olmaya ve ebedi ahlâkı küçümsemeye özendiren "aydınlar", milli çıkar algısına en yüksek düzeyde sahip olduklarını gösterdiler ama elbette bu çıkar, bütünüyle gerçekçi olduğu ve yansız tutkuyla hiçbir ilgisi olmadığı sürece. Bir kez daha, "aydınların" işlevinin bu türden çıkarlara hizmet etmek olup olmadığını daha sonra göreceğiz.

Ama modern "aydınlar" evrensel ahlâk kadar evrensel hakikati de insanlığın küçümsenmesi için kullanıyorlar. Bu bakımdan "aydınlar" aydın olmayanların tutkularına hizmet etme çabalarında kesinlikle başarılılar. Hakikatin, kendilerini farklı kılmak isteyenler için büyük bir engel olduğu açıktır; tam da hakikati kabul ettikleri andan itibaren, hakikat onları bir evrensel ilkede kendilerinin bilincine varmakla suçlar. Bu evrensel ilkenin bir hortlaktan başka bir şey olmadığını öğrenmek onlar için ne de büyük bir keyiftir; sadece belirli hakikatlerin, doğruların var olduğunu öğrenmek, "ahenkleri yüzyıllar içinde *Fransa'da* faydalı olanı, saygıdeğer olanı, gerçek olanı oluşturan Lorrain'e özgü hakikatler, Provans'a özgü hakikatler, Britanny'ye özgü hakikatler"[48] olduğunu öğrenmek

[48] *L'Appel au Soldat*. Bunu, Barrès'in mirasçısı olduğunu iddia ettiği geleneksel Fransız öğretisiyle karşılaştırın: "Ülkeniz hangisi olursa olsun, başka bir ülkede olsaydınız inanmaya meyledeceğiniz şeye inanmanız gerekir sadece." (*Logique de Port-Royal*, III, XX.)

(komşumuz da benzer şekilde, *Almanya'da doğru* olandan söz eder), tabir caizse Pascal'ın bir soytarı zekâsına sahip olduğunu öğrenmek ve Pirenelerin bir yakasında doğru olan şeyin diğer yakasında pekâlâ yanlış olabileceğini öğrenmek onlar için ne de büyük bir keyiftir! İnsanlık sınıflar hakkında aynı öğretiyi duyar ve bir burjuva hakikati olduğunu, bir işçi sınıfı hakikati olduğunu öğrenir; daha da iyisi, zihinlerimizin işleyişinin işçi sınıfından mı burjuvaziden mi olduğumuza göre farklı olması gerektiğini öğrenir. Sorunlarınızın kaynağı (Sorel işçi sınıfına öğretir bunu) sınıfınıza uygun şekilde düşünmemenizden kaynaklanır. Sorel'in müridi Johannet, kapitalist sınıf için de aynı şeyi söyler. Belki de "aydınlar"ın sınıflar arasındaki farklılık hissini körükleme ve düşmanlık yaratma konusundaki bu üstün becerilerinin sonuçlarını pek yakında göreceğiz.

Tikellik merakı ve evrenselin küçümsenmesi, modern "aydınların" öğretisi bakımından bir hayli karakteristik olan değerlerin tersine çevrilmesidir; modern "aydınlar" bunları siyasetten çok daha yüksek bir düşünce alanında açıklarlar. Son yirmi yılda düşünen veya düşünüyormuş gibi görünen neredeyse herkes tarafından benimsenmiş olan metafizik, kendimizi en bireysel olan şeyde, kendimiz olmayan her şeyden en uzak olan şeyde kavramada başarılı olduğumuz ve sadece kendimizin bizim ve diğerleri için en genel olan şeyde kendimizin bilincine varabilmemizi sağlayan düşünce biçimlerinden (kavram, neden, konuşma alışkanlıkları) özgürleştirmede başarılı olduğumuz hali –"süre"yi– insan bilincinin en yüce hali olarak ortaya koyar. Bu metafizikler, her şeyi onda benzersiz olan şeyle, diğer her şeyden farklı olan şeyle kavrayan ve varlığın genel hallerini keşfetmeye çalışan düşünceyi küçümseyen şeyi dünyanın üstün bir kavranış biçimi olarak ileri sürerler. Çağımız şimdiye

---

Milli doğrular dogmasının sadece ahlâki doğruyu hedeflediği düşünülmemelidir. Yakın tarihte bazı Fransız düşünürler, Einstein'ın doktrinlerinin yurttaşları tarafından daha fazla karşı çıkılmadan kabul edilmesine giderek öfkelendiler.

dek bilinmeyen bir gerçeğe, en azından benim bakış açımdan bilinmeyen bir gerçeğe tanık olmuştur; sözünü ettiğim şey, vaaz edilen metafizikte olumsalın yüceltilmesi ve ebedi olanın küçümsenmesidir.[49] Modern "aydın"ın gerçek olanı, yani varoluşun pratik yanını yüceltme ve ideal olanı, yani varoluşun sahiden metafizik olan tarafını küçümseme arzusunun ne denli büyük olduğunu daha iyi hiçbir şey gösteremezdi. Felsefe tarihinde bireyin ve bireysel olanın yüceltilmesini Alman düşünürlere borçluyuzdur (Schlegel, Nietzsche, Lotze), oysa evrensel olana duyulan metafizik merak (beraberinde deneysel olana belli bir küçümseme barındırır) öncelikle eski Yunan'ın insanlığa bir armağanıdır. Dolayısıyla modern "aydınların" öğretisi burada da, üstelik en kapsamlı kısmında, Alman değerlerinin zaferini ve Helenizmin çöküşünü yansıtır.

Vaaz edilen bu partikülarizmin "aydınlar" arasında büründüğü, daha az kayda değer olmayan bir diğer biçime dikkat çekmek istiyorum. Kastettiğim ise aydınların insanları her şeyi yalnızca *zamanda* varolduğu haliyle kabul etmeye özendirmeleri; yani her şeyin belirli hallerin ardışıklığını oluşturduğunu, bir "oluş", bir "tarih" oluşturduğunu savunmalarını ve farklı durumların birbirini izlemesi kapsamında hiçbir şeyin zamanın

---

[49] Olumsala sırf *kendisi için* tapınma; aksi takdirde ve ebedi olana yöneliş olarak "yabancı şeylere" dair bilgi Leibniz ve hattâ Spinoza'nın son derece önemsediği bir şeydir. Belli türde bir evrenselcilikten fazlasıyla nefret eden Renouvier nesnede "benzersiz ve ifade edilemez" olana dair bilgiye asla felsefî bir değer atfetmez (Bkz. G. Seailles, "Le Pluralisme de Renouvier", *Revue de Metaphysique et de Morale*, 1925). Modern metafiziğin bu biçimini asla onaylamamıştır: "Felsefecilerin Sokrates'ten beri en çok küçümsenmesi gerekenin tikel olana dair bilgi mi olduğu, yoksa en çok değer verilmesi gerekenin genele dair bilgi mi olduğu konusunu dert etmek zorunda olmaları tamamen anlaşılır bir şeydir. Sonuçta en yüce bilgi en değerli gerçekliklerin bilgisi olmak zorunda değil midir! Peki somut ve bireysel olmayan değerli bir gerçeklik var mıdır?" (William James).

dışında bir süreklilik hali olarak varolmadığını ileri sürmelerini kastediyorum. Özellikle de, şeylerin tarihsel yönlerine ilişkin bu görüşün tek ciddi felsefi görüş olduğunu ve şeylere ebedi yönleriyle inceleme ihtiyacının da tıpkı çocukların hayalet düşkünlüğü gibi bir şey olduğunu ve sadece gülünüp geçilmesi gerektiğini ileri sürmelerini kastediyorum. Bu anlayışın modern düşüncenin tamamını etkilediğini belirtmeme gerek yok sanırım. Bir yapıtı değerlendirirken yapıtın güzel olup olmadığından ziyade "çağdaş ruh"un "şimdiki" beklentilerini ifade edip etmediğini sorgulayan bir grup edebiyat eleştirmeni arasında rastlarız mesela.[50] Bir doktrine âdil veya iyi olduğu için değil *döneminin* ahlâkını, *döneminin* bilimsel tinini cisimleştirdiği için hayran olan bir ahlâkçı-tarihçi ekolünde de rastlarız (Sorel'in Bergsonculuğa, Nietzsche'nin Nicolas de Cuse'nin felsefesine hayran olmasının başlıca nedeni budur). Özellikle de tüm metafizikçilerimizde rastlarız. *Entwickelung*'u, *Süreyi*, *Yaratıcı Evrimi*, *Çoğulculuğu*, *Bütünlüklü Deneyimi* veya *Somut Evrenseli* ortaya koymuş olsunlar ya da olmasınlar, hepsi de mutlağın *zamanda*, koşullara bağlı olanda geliştiğini öğretirler ve Platon'dan Kant'a dek varoluşu değişimin ötesinde kavrayarak kutsallaştıran düşünce biçiminin çöküşünü ilân ederler.[51] Eğer Pythagoras ile birlikte Kozmosun düzenlenmiş ve

[50] Önemli bir edebiyat eleştirisi, kısa süre önce "çağdaş edebiyatı" kavramadaki sözde beceriksizliği yüzünden bir eleştirmeni (Pierre Lasserre) kınıyordu.

[51] İlginçtir ki tarihsel metafiziklere şairler arasında da rastlarız. Claudel'in "içinde bulunulan an" merakı hepimizin malumu (çünkü geçmişin aynı niceliğinin en ucu olmadığından diğer tüm anlardan farklıdır); Rimbaud, bundan önce söyle demiştir: "İnsan kesinlikle modern olmalıdır." Üstelik bazı Hıristiyanlar için dogma sadece *bir zamana göreli olarak* geçerlidir. Bu bakımdan partikülarizm bir kez daha bir Alman icadıymış gibi görünüyor: "Hiçbir ahlâk açıklaması, Hıristiyan Kilisesinin tüm dönemlerinde aynı olamaz; her biri sadece belli bir dönem için eksiksiz ve tam bir değer taşır." (Scheiermacher).

tekbiçimli varoluşun yeri olduğunu ve Uranüs'ün oluşun ve devinimin yeri olduğunu varsayarsak, tüm modern metafizik-lerin Uranüs'ü değer ölçeklerinin en üstüne yerleştirdiklerini ve Kozmosa en ufak saygı duymadıklarını söyleyebiliriz. "Aydınların", metafizikçilerin yüce işlevini gördüğünde bile, aydın olmayanlara sadece gerçeğin tek başına değerlendirmeye layık olduğunu, duyuüstü olana ise sadece gülünüp geçilmesi gerektiğini öğrettiklerini görmek ilginç değil midir?[52]

B. "Aydınlar" pratikliğe duyulan sevgiyi överler, maneviyata duyulan sevgiyi kınarlar

"Aydınlar" doktrinleriyle, tikeli övme ve tümeli kınamanın yanısıra, aydın olmayanların gerçekçiliğini başka şekillerde de ateşlemişlerdir. Ahlâki değerler ölçeğinin en tepesine, somut faydalara ve maddi güce sahip olmayı ve bunlara ulaşılmasını sağlayacak araçlarını koyarlar; sahici manevi fayda, pratik-ol-

---

Her şeyi kendi "oluşu" kapsamında görmeye yönelik bu arzudaki Almancılık konusunda bkz. Parodi, *Le problème moral et la pensée contemporaine*, s. 255.

[52] Tikele duyulan modern meraka ilişkin bu görüşler, Varlık merakını Oluş merakının karşısına koyan yeni bir okulun (Yeni Thomascılık) ortaya çıkışıyla geçersiz kılınmış gibi gelmiyor. Bu okulun önderlerine göre bazı evrenselci açıklamalara rağmen insan Varlığın gerçekten de yalnızca onlara ve gruplarına bağlı olduğu açıktır, her ne kadar bu durumda grup milletten daha geniş olsa da sonuç değişmez. Aralarından biri ikinci yüzyıldan bir Hıristiyan ile aynı şeyi söylemeye pek heveslidir: "Biz insanız; geri kalanlar ise domuz ve köpek." Kendileri için çalışarak evrensel için çalıştıklarını iddia eden ve kendileri için kendi gruplarının evrenseli yansıttığına inanan partikülarizmleri dikkate almam gerektiğini de zannetmiyorum. "Ben Romalıyım. Öyleyse İnsanım." (Maurras). "Ben Almanım. Öyleyse İnsanım." (Fichte) ve benzerleri... Ama bu iddialar öğretilere rağmen evrenselin prestijini kanıtlıyor.

mayan veya yansız değer arayışlarının küçümsenmesi gerektiğini savunurlar.

Bunu, her şeyden önce Devlet ile ilgili olarak yaparlar. Yirmi yüzyıl boyunca "aydınlar" dünyaya, Devletin âdil olması gerektiğini vaaz etmiştir; şimdi ise Devletin güçlü olması ve âdillik konusunda hiçbir şeyi ciddiye almaması gerektiğini ilân ediyorlar (Dreyfus olayında başı çeken Fransız öğretmenlerin tutumunu hatırlayın). Devletin gücünün otoriteye dayandığına inanan aydınlar, otokratik sistemleri, keyfî hükümeti, hikmet-i hükümeti (Devlet mantığını), otoriteye körü körüne itaat etmeyi öğreten dinleri savunurlar ama gene de özgürlük ve tartışmaya dayalı tüm kurumları yeterince kınayamazlar.[53] Liberalizm, özellikle de eğitimli çağdaş insanların çok büyük bir çoğunluğu tarafından bu şekilde kınanması, içinde bulunduğumuz bu çağda, özellikle de Fransızlar açısından, Tarihi en afallatıcı şeylerden biri olacaktır. Gözleri güçlü Devlete sabitlenerek, Prusya tarzında bir disiplinin hâkim olduğu, herkesin belli bir görevi ve konumu olan ve emirlerin yukarıdan aşağı doğru verilerek herkesin milletin büyüklüğü için çalıştığı, belirli isteklere yer verilmeyen Devlet biçimini övmektedirler.[54] Güçlü Devlet merakı yüzünden (ve bunun yanısıra, daha sonra söz edeceğim başka nedenlerle) Devlette askerî unsurun hâkim olmasını, belli ayrıcalıklara sahip olmasını ve sivil inisiyatifin bu ayrıcalıkları kabul etmesini isterler (Bkz. *L'Appel au Soldat* ve Dreyfus olayı sırasında birçok yazarın açıklamaları). Düşünce adamlarının özellikle Montesquieu ve Renan'ın ülkesinde, kılıcın togadan (eski Roma'da özgür erkek vatandaşların özellikle resmî yerlere giderken sarındıkları uzun ve dikişsiz beyaz çarşaf) üstün olduğunu vaaz ettiklerine tanık olmak kesinlikle yeni bir şeydir. Böylelikle Devletin güçlü olması ve

[53] Bkz. Kitabın sonunda notlar bölümünde J maddesi.

[54] Hattâ İngiliz "aydınlar" arasında bile "Prusya modeli" düşkünlüğü konusunda bkz. Elie Halévy, *Histoire du Peuple anglais*, Sonsöz, livre II, bl. I.

adaleti küçük görmesi gerektiğini ve her şeyden önce de diğer Devletlerle ilişkilerinde böyle olması gerektiğini vaaz ederler. Bu amaç doğrultusunda Devletin başındakilerin büyüme isteğini, "güçlü hudutlar" arzusunu, komşularını tahakküm altında tutma çabasını överler. Ve onlara bu amaçlara ulaşmalarını sağlayabilecek araçları yüceltirler: yani âni hücum, aldatıcılık, art niyet, antlaşmaları aşağılama. Bu Makyavelizm savunusu, geçtiğimiz elli yıl boyunca bütün Alman tarihçilere ilham kaynağı olmuştur ve Fransa'da da, Fransız halkını tamamen pratik bir maneviyatın, özellikle komşularıyla ilişkilerinde her türlü saçma adalete saygıdan kendilerini kurtarmış pratik bir maneviyatın modelleri olmaları beklenen Krallarına saygı duymaya özendiren çok ünlü vaizler tarafından ileri sürülmüştür.

Bu tutumun "aydınlar" arasındaki yeniliğini en iyi, Sokrates'in *Gorgias*'ta gerçekçiye verdiği ünlü yanıtta görebiliriz:

"Themistokles, Kimon ve Perikles'in şahsında, yurttaşlarını yedirip içirenleri, onları yedirip içirmede neyin iyi neyin doğru olduğunu öğretmeyi dert etmeden bütün isteklerini yerine getirenleri övüyorsun. Devleti büyüttüler, ama bu büyüme şişirmeden başka bir şey değil, yozlaşmayla dolu bir tümör, diye ağlıyor Atinalılar. Bu eski siyasetçilerin, şehri limanlarla, cephaneliklerle, surlarla, vergilerle ve bunun gibi bir sürü saçmalıkla doldurarak ama doğruluk, adalet ve ölçülülük getirmeden yaptıkları tek şey bu."

Zamanımıza değin, en azından teoride (ama söz konusu olan, burada ele aldığım teoriler elbette) bu sözcüklerle ilân edilen maneviyatın üstünlüğü, açıkça veya başka türlü bir şekilde, dünyaya ister Kilise ister Rönesans ister on sekizinci yüzyıl aracılığıyla bir değerler ölçeği sunan herkes tarafından benimsenmiştir. İnsan (sadece Latin ırkını hesaba katarsak) gücün adalet ve doğruluk adına küçümsenmesine bir Barrès'in veya herhangi bir İtalyan ahlâkçının nasıl da alaycı bir kahkahayla güleceğini ve bu Atina çocuğunun şehrini maddi olarak güçlü hale getirenleri yargılama tarzına nasıl da katı bakacağını

tahmin edebilir. Bu bakımdan asıl işlevine sadık kalarak mükemmel bir "aydın" modeli çizen Sokrates için limanlar, tersaneler, cephanelikler, surlar tamamen "saçma sapan şeyler"-dir ve önemli olan adalet, doğruluk ve ölçülülüktür. Bugün Sokrates'in işlevini yerine getirmesi gerekenler, saçma olanın –"hiçbir değer taşımayanın"– adalet ve doğruluk olduğunu, ciddi şeylerin de cephanelikler, tersaneler, surlar olduğunu düşünüyorlar. Bugün "aydın" kendisini bir Milli Savunma Bakanı gibi görmektedir. Üstelik en çok saygı duyulan modern ahlâkçılardan biri, Sokrates'i suçlayan yargıçları dünyevi çıkarların dürüst muhafızları olarak kesinlikle tasvip eder.[55] Üstelik bu, Kriton'un ustasının gözlerini hayata kapadığı akşamdan beri insan ruhunun eğitimcileri arasında görülmemiş bir şeydir.

Modern "aydınlar"ın Devletin güçlü olması ve âdil olma konusunda hiçbir şeyi dert etmemesi gerektiğini *vaaz ettikleri*ni söylüyorum; aslında, "aydınlar" bu iddiaya bir vaaz niteliği, bir ahlâki öğreti niteliği kazandırırlar. Büyük özgünlüklerinin bundan kaynaklandığında pek ısrar edemeyeceğim. Machiavelli, Prens'e Makyavelci eylem planını gerçekleştirmesini öğüt verdiğinde, bu eylemleri hiçbir türde ahlâkla veya güzellikle ilişkilendirmez. Onun için ahlâk diğer herkes için ne ise o olmaya devam eder ve böyle olmaktan çıkmaz çünkü siyasetle bağdaşmadığını (üzülerek) gözlemler. "Prens", der Machiavelli, "daima iyilik yapmaya, doğru davranmaya hazır olmalıdır ama mecbur kaldığında kötülüğe de kalkışabilmelidir"; böylelikle kötülüğün, siyasete yardım ettiğinde bile kendisi için gene de kötülük olarak kaldığını gösterir. Modern gerçekçiler, gerçekçilik *ahlâkçı*larıdır. Onlar için, Devleti güçlü kılmaya yönelik bir eylem ahlâki bir nitelik taşır ve tam da öyle olması gerektiği için öyledir, eylemin nasıl ve ne olduğu önemli değildir. Siyasete hizmet eden kötülük, kötü olmaktan çıkar ve iyi olur. Bu anlayış Hegel'de, Pangermanistlerde ve Barrès'te

[55] Sorel, *Le procès de Socrate.*

belirgindir; ayrıca ısrarla hiçbir ahlâka sahip olmadıklarını açıklamalarına rağmen Maurras ve ardılları gibi gerçekçilerde de daha az belirgin değildir. Belki de bu vaizler hiçbir ahlâka sahip değildir, en azından açıkça ve özel hayatı ilgilendiren konularda bir ahlâka sahip olmadıkları söylenebilir ama eğer ahlâk ile bir iyi-kötü ölçütü ortaya koyan her şeyi kastediyorsak siyasi anlamda ahlâka sahip oldukları çok açıktır. Hegel için olduğu gibi onlar için de siyasette pratik olan *ahlâki olandır* ve eğer dünyanın geri kalanının ahlâki olarak adlandırdığı şey, pratik olana karşıtsa o zaman *ahlâka aykırı*dır. "Sahte vatanperverlik" sloganıyla bildiğimiz ünlü bir propagandanın hiçbir şüpheye yer bırakmayan ahlâkçı anlamı tam da böyle bir kesinlik taşır. Maurras için pratik olanın ilahî olan olduğunu ve Maurras'ın ateizminin pek o kadar da Tanrının inkâr edilmesine dayanmadığını, daha ziyade Tanrıyı insanlaştırma ve kendi siyasi yapıtına alet etme amacını taşıdığını söyleyebiliriz sanırım. Bu yazarın yapıtında siyaseti tanrısallaştırdığını söylemek yanlış olmayacak.[56] Ahlâkın geçirdiği yer değişikliği, kuşkusuz

[56] Temel itkileri ne olursa olsun, bu, onu kınayan tüm maneviyat muhafızları için kesinlikle açıktır. Aslında Maurras'ın yapıtı, insanın Devleti kurma (veya onu güçlendirme) tutkusunu bir dinsel tapınma nesnesi haline getirir; dünyevi bir aşkınlık kazandırır. Maurras'ın çağdaşları üzerinde böylesine büyük bir etkiye sahip olmasının nedeni aslında tam da aşkın olanın yerini değiştirmesinden kaynaklanır. Maurras'ın çağdaşları, özellikle dinin çok ön planda olmadığı Fransa gibi bir ülkede açıkça bu tür bir doktrine hevesliydiler; onu nasıl bir minnet duygusu ve coşkuyla bağırlarına bastıkları şu sözlerden de açıkça görülebilir: "Sonunda Tanrıdan kurtulduk; sonunda iyi olma arzumuzda değil, büyük olma isteğimizde kendimize tapmamıza izin verildi; sonunda gökyüzünde cennetteki değil, gerçekteki, yeryüzündeki ideal gösterildi bize." Bu anlamda, Maurras'ın yapıtı Nietzsche'ninki ile ("yeryüzüne sadık ol") aynıdır ama aralarında bir fark vardır: Alman düşünür kendi anarşik tutkularında insanı tanrılaştırır, Fransız olanı ise aynısını örgütleyici tutkularında yapar. Aynı zamanda Bergson'un ve James'in yapıtıyla da benzerlik taşır, ama

modern "aydınların" en büyük kazanımıdır ve bu yönüyle tarihçinin ilgisini en çok çeken de budur. İnsanın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır; tam da bu noktada düşüncenin ölçülüp biçilmesi adına konuşanlar öne çıkıp ona, siyasi benliğinin tanrısal olduğunu ve bu benliği gevşetmeye çalışan her şeyin de bir alçalma olduğunu söylerler. On yıl önce Almanya örneği bu öğretinin sonuçlarının neler olduğunu kanıtlamıştı.[57] İnsanların zamanımıza değin siyaset ile ahlâk arasındaki ilişkilerle ilgili olarak yalnızca iki öğretiye sahip olduklarını düşünürsek, modern "aydınların" ne ölçüde yenilik yaptıklarını anlayabiliriz. Birisi Platon'unkidir ve şöyle der: "Siyaseti belirleyen ahlâktır". Diğeri de Machiavelli'ninkidir ve şöyle der: "Siyasetin ahlâk ile hiçbir ilgisi yoktur." Bugün insanlar bir üçüncü öğretiye kavuştular. Maurras şöyle diyor: "Ahlâkı belirleyen siyasettir."[58] Ama asıl kopuş, bu öğretinin insanların önüne koyulmak zorunda olmasından değil, bilakis insanların bu öğretiyi kabul etmek zorunda olmalarından kaynaklanır.

---

elbette onlar gibi şunu söylediği sürece: Gerçek olan, tek idealdir. *Tanrısal* olanın bu şekilde *dünyevileştirilmesi* Luther'in yapıtıyla kıyaslanabilir.

[57] Açık fikirli olan herkesin tonu dışında, hangi milletten olursa olsun gerçekçiliğin halihazırdaki vaizlerinin hepsinin öğretisini fark edeceği şu satırlarda Makyavelci ahlâk açıkça ifade edilmektedir: "Diğer Devletlerle ilişkilerinde Prens ne hukuk ne de hak tanımalıdır, tek kabul ettiği en güçlü olanın hakkıdır. Bu ilişkiler onun eline, onun sorumluluğuna dünyanın Yazgısının ve yönetiminin tanrısal haklarını verir ve onu bireysel ahlâkın kurallarından alıp daha yüksek bir ahlâk düzenine yerleştirir; şu sözcüklerde bu yüksek ahlâki düzenin içeriği tanrısal bir mertebeye ulaşır: "Salus popu li suprema lex esto." (Fichte, alıntı Andler, *a.g.e.*, s. 33). Machiavelli'deki ilerleme aşikârdır.

[58] Bu yazarın öğretisini şöyle açıklayabiliriz: "Siyasetin bakış açısından iyi olan her şey, iyidir; *üstelik ben bundan başka bir iyi kriteri bilmiyorum.*" Bu, onun kişisel ahlâk konusunda hiçbir açıklamada bulunmadığını söylemesine yol açar.

Callicles der ki, güç yegâne ahlâktır; ama düşünen dünya onu hor görür. Şunu da belirteyim: Döneminin ahlâkçılarının çoğu, en azından Fransa'da, Machiavelli'yi yaylım ateşe tutarak aşağılamıştır.

Modern dünya, bu tür bir etkiden yoksun olmayan başka gerçekçilik ahlâkçılarını da dinler; kastettiğim bu gerçekçilik ahlâkçıları ise devlet adamlarından başkası değil. Burada yukarıdakiyle aynı türden bir değişikliğe dikkat çekmek istiyorum. Eskiden devlet liderleri gerçekçiliği uygular, ama bundan gurur duymazlardı; XI. Louis, İspanya Kralı Beşinci Charles, Richelieu, XIV. Louis, eylemlerinin ahlâki olduğunu hiçbir zaman iddia etmediler. Ahlâkı, İncil'in kendilerine göstermiş olduğu yerde gördüler ve onu uygulamadıkları için yerini değiştirmeye kalkışmadılar.[59] Onlarla birlikte ahlâk çiğnendi ama ahlâki kavramlara dokunulmadı; *uyguladıkları tüm şiddete rağmen medeniyete zarar vermemiş olmalarının nedeni budur.* Bay Mussolini kendi güç siyasetinin ahlâkını ve ona karşı olan her şeyin ahlâka aykırılığını ilân eder. Yazar gibi eskiden sadece gerçekçi olan hükümet adamı da, artık bir gerçekçilik *havarisi*ne dönüşür; üstelik –kişiliğinin olmasa da– işlevinin büyüklüğü havariliğine bir ağırlık kazandırır.

---

[59] Richelieu'nün *Testament politique*'inde ve *Mémoires de Louis XIV pour l'Instruction du Dauphin*'inde iyi ve kötü listesinin altına Saint Vincent de Paul da imza atabilirdi. Onlarda şunu okuruz: "Krallar anlaşma yapmaya özen göstermelidir, ama anlaşmalar yapılınca *onlara dini olarak da uymalıdırlar.* Birçok siyasetçinin tersini öğrettiğini biliyorum; ama Hıristiyan inancının bizi bu düsturlara karşı donattığı şeyleri hesaba katmamız gerekir; büyük bir Prensin *sözünü tutmamaktansa* kişiliğini, *hattâ Devletinin çıkarını* tehlikeye atması gerektiğini savunuyorum, çünkü onur kaybı, hayatın kaybından çok daha önemlidir ve Prens verdiği sözü tutmazsa şanını, yani *bir Hükümdarın sahip olduğu en büyük gücü* lekeler." (*Testament Politique*, 2. kısım, VI. bölüm).

Modern yönetici, kitlelere hitap ediyor olması nedeniyle, ahlâkçı olmaya mecbur kalır ve edimlerini bir ahlâk sistemine, bir metafiziğe, bir mistisizme bağlı olarak sunması gerekir. Yalnızca Krala hesap vermek zorunda olan Richelieu, sadece pratik olandan söz edebilir ve ebedi olana ilişkin görüşleri başkalarına bırakır. Dolayısıyla Mussolini, Bethmann-Hollweg ve Herriot yükselmeye mecburdur.[60] Üstelik bu, günümüzde "aydın" olarak adlandırabileceğim kişilerin sayısının bu kadar fazla olmasını da açıklıyor, çünkü bu sözcükle, dünya ile aşkın tarzda konuşan herkesi kastediyorum. Dolayısıyla, *"aydın" olarak* edimlerinin hesabını vermelerini istemeye hakkım var.

Siyasi gerçekçiliğin vaizleri, genellikle görüşlerinin Kilise öğretisine dayandığını iddia ederler ve Kilise savlarını eleştirdiğinde onu ikiyüzlülükle suçlarlar. On dokuzuncu yüzyıldan önce Kilisenin öğretisi ile ilgili olarak bu iddianın pek aslı astarı yoktur, ama içinde bulunduğumuz çağı düşündüğümüzde bunun tersini görürüz. Bugün modern bir teologun çıkıp da, aşağıdaki gibi bir açıklamayla, acımasız bir savaşı sert bir dille kınayacağından şüpheliyim:

"Onun savaşı açıkça haksız bir savaştır çünkü o sadece hırs ve topraklarını meşru sınırlarının ötesinde genişletme arzusu yüzünden, kendisinin tanınmasını sağlayacak daha elverişli bir ülkeye sahip olma arzusu yüzünden, barış halinde olduğu komşu bir prensliğin gücünün büyüyeceği korkusu yüzünden

---

[60] Yazarla aynı şekilde –kendi eşitleri için yazan Machiavelli bir ahlâkçı olmama lüksüne sahiptir; Kitleler için yazan Maurras'ın ise böyle bir şansı yoktur. Bir demokraside hiç kimse bedelini ödemeden yazamaz. Hele ahlâki faaliyetin desteklediği bir siyasi faaliyet, başarılarının gerçek koşullarını anladığını gösterir. Bir usta bu konuda şöyle der: "Din ve ahlâk da ıslah edilmedikçe kapsamlı bir siyasi reform gerçekleşemez" (Hegel). Açıktır ki *Action Française*'in tüm diğer muhafazakâr organlar üzerindeki belirli etkisi, her ne kadar diğer çıkarlar yüzünden bunu yadsımak zorunda olsa da siyasi hareketinin ahlâki bir öğretiyle desteklenmesinden kaynaklanır.

veya sahip olduğu mülklere veya Devletlere ya da meşru olarak kendisine ait olan bir hakka layık olmadığı düşünüldüğü için, bir yönetici ondan rahatsızlık duyduğu ve bu sorundan silâh zoruyla kurtulmak istediği için hasmını zorla yağmalama arzusu yüzünden savaş ilân etmiştir."[61] Öte yandan bugün, hafif çarpıtmalarla fetih girişimlerinin onaylanmasını sağlayan çok sayıda yapıt vardır. Sözgelimi bir savaş "ortak iyiyi ve halkın saadetini koruma zorunluluğuna hizmet ediyorsa, haksızca alınan şeylerin geri alınmasını, asilerin bastırılmasını, masum olanın korunmasını hedefliyorsa" âdil ve iyi bir savaştır görüşünü buna örnek gösterebiliriz.[62] Ayrıca "bir ulusun kendisini istilaya karşı savunması gerektiğinde veya *hakların kullanmasını önleyen engelleri yıkması* gerektiğinde savaş âdildir"[63] fikrini savunan görüşü de buna örnek gösterebiliriz. Geçtiğimiz yüzyılın başında Kilise hâlâ savaşın iki taraftan sadece biri için âdil olabileceği öğretisini savunuyordu.[64] Kilisenin artık bu görüşü

---

[61] *Dictionnaire des Cas de Conscience* (yay. 1712), "Guerre" başlıklı makale. Bu tür bir ahlâk benimsenerek herhangi bir Avrupa Devletinin bölgesel oluşumu imkânsız olurdu. Bu, pratik-olmayan bir öğreti tipidir, yani gerçek "aydın" ile kastettiklerimin pratik-olmayan öğretisidir. (Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde maddi dünyanın bu öğretiyi bağrına basması konusundaki F maddesi.) Vittoria'ya göre de imparatorluğun yayılması haksız bir davadır.

[62] Bugün Kilise'nin öğretisinde Vittoria'nın görüşünden daha ağır basan bu görüş Alfonso Liguori'ye aittir.

[63] Cardinal Gousset (Théologie morale, 1845).

[64] Bu, tüm katılığıyla Aquinolu Thomas tarafından formülleştirilmiş olan Skolastik savaş doktrinidir. Bu doktrine göre, savaş ilân eden Prens (veya halk), yabancı bir milleti işlemiş olduğu ve tazmin etmeyi reddettiği bir haksızlık sebebiyle yargılama yetkisinin tek sahibiymiş gibi edimde bulunur. Bundan ise özellikle şu sonuç çıkmaktadır: Savaş ilân eden Prens'in, eğer zafer kazanırsa sadece suçluyu cezalandırması gerekir ve zaferinden hiçbir kişisel çıkar sağlamamalıdır. Kilise son derece ahlâki olan bu doktrinden bugün tamamen vazgeçmiştir. (Bkz. Vanderpol, *La Guerre devant le Christianisme*, titre ix.)

terk etmiş olması ve bugün savaşın her iki taraf için de haklı olabileceğini ileri sürmesi, sonuçları bakımından can sıkıcı ve ağırdır; başka bir deyişle, "iki hasmın her birinin, kendi hakkından tam emin olmadan, sadece kendi danışmanlarının fikrini alıp, savaşı basitçe olası bir seçenek olarak kabul ettiği andan itibaren" her iki taraf için de haklı olabileceğini iddia ettiği için ağır ve can sıkıcı sonuçlar doğurabilir.[65] Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta daha vardır: Geçmişte savaş, ancak *ahlâki bir niyetle bir başkasına* zarar vermiş olan tarafa karşı açıldığında haklı olarak görülürdü; oysa bugün hiçbir kötü niyet olmadan[66] verilen maddi bir hasara karşı –örneğin bir sınırın kazara ihlal edilmesi gibi– açıldığında haklı ilân edilebiliyor. Bugün Napoléon ve Bismarck'ın saldırıları için Kilise'nin öğretisinde eskisine kıyasla çok daha fazla onaylama bulacağımız kesindir.[67]

---

[65] Bildiğimiz kadarıyla, 1914'te Papalık Fransız-Alman savaşında tam da bu görüşü benimsemiştir; böylelikle Almanya teolojinin "alt edilemez" cehalet olarak adlandırdığı şeyden faydalanır; bu, kişinin bir hasmın açıklamalarını anlamaya çalışırken her türlü çabayı sarf etmiş olduğunu ve bu nedenle bir sonuç alamamasının normal olduğunu ima eder. Açıkçası Almanya'nın böyle bir durumdan istifade etmeye hakkı olduğunu kabul edebilmemiz için safça ve iyi niyetli düşünmemiz gerekir.

[66] Her iki taraf için de âdil olan savaş tezi gibi, bu da Molina'nın doktrinidir; savaşta hukuki konularda, kilise öğretisinde barınan Skolastik doktrinin yerini almıştır.

[67] Vacant-Mangenot'un *Dictionnaire théologique*'inde (1922, "Guerre" makalesi), yüksek bir ahlâki otoriteye sığınma arzusunu taşıyan tüm savaş başlatıcılara salık verdiğim şu pasajı buluyorum: "Kendi sorumluluğundaki genel çıkarları korumak için bu yöntemi (yani savaşı) benimsemek bir milletin liderinin sadece hakkı değil, görevidir de. Bu hak ve görev yalnızca savunma amaçlı bir savaşa uygun değildir, bunun yanısıra tutkulu entrikaları gerçek bir tehlike teşkil eden komşu bir Devletin eylemlerinin zorunlu kıldığı saldırı amaçlı bir savaşa da uygundur." Aynı makalede, Kipling'in *beyaz adamın sorum-*

Modern "aydınlar" bu gerçekçiliği sınıflar kadar milletlerine de vaaz etmektedirler. İşçi sınıfına olduğu gibi burjuva sınıfına da şöyle derler: "Kendinizi örgütleyin, daha güçlü olun, gücü kavrayın, zaten güce sahipseniz onu muhafaza etmeye çalışın; diğer sınıflarla ilişkilerinize daha fazla iyilik (insan ve Tanrı sevgisi), daha fazla adalet veya başka tür bir 'bozulma'[68] katmaya yönelik tüm girişimlere gülüp geçin, bu tür şeylerle gereğinden fazla kandırıldınız." Ama burada bir kez daha şunu söylemezler: "Şartlar gerektirdiği için böyle olun." Bunun yerine şunu söylerler ve yeniliği de bundan kaynaklanır: "Böyle olun çünkü ahlâk bunu istiyor, estetik bunu gerektiriyor; güçlü olmayı istemek, yüce bir ruhun belirtisidir, âdil olmayı istemek ise alçak bir ruhun belirtisi." Bu Nietzsche'nin[69] ve Sorel'in öğretisidir; bütün düşünen (güya düşünen) Avrupa'nın alkış tuttuğu bir öğretidir; Sosyalizmin çekimine kapıldığında Marx'ın doktrinlerinin, Proudhon'un doktrinlerine duyduğu küçümsemenin çekimine kapıldığında Avrupa tam da bunu istemektedir.[70] "Aydınlar", aynı millet içinde birbiriyle çekişen taraflara da aynı şeyi söylemektedir. "Kendinizi güçlendirin", derler birbirlerine kendi tutkuları doğrultusunda, "ve sizi engelleyen

---

luluğu ve görevi olarak adlandırdığına benzer bir sömürge savaşları teorisi de bulabilirsiniz.

[68] Bu ifade (yani, "la blague") Sorel'e aittir (bkz. Julien Benda, *Les Sentiments de Critias*, s. 258); ve bir kez daha (*Reflexions sur la Violence*, ii. bölüm): "İnsanlara gelecekteki bir adaletin güya son derece idealist buyruğunu yerine getirmeleri gerektiğini öğretenlere ne kadar lanet okusanız azdır." Üstelik Sorel, bu buyruğu burjuvaziye vaaz edenlere de benzer bir nefret duyar.

[69] Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde K maddesi.

[70] Bkz. *Reflexions sur la Violence*, vi. bölüm: "Şiddet Ahlâkı". Sorel'in kınadığı adaletin, yargıçların (karar verme yetkisindekilerin) adaleti olduğu söylenir bize; Sorel'e göre bu, yanlış bir adalettir, "hukuki bir maskeye bürünmüş şiddet"tir. Ama sahici bir adalete Sorel'in daha fazla saygı duyacağına dair hiçbir belirti yoktur.

her şeye son verin; sizi düşmanınızı dikkate almaya, onunla birlikte bir adalet sistemi ve uyum kurmaya özendiren aptalca önyargılardan kendinizi kurtarın." Bütün ülkelerde bir "düşünürler" ordusunun, kendisini onaylamayan bütün vatandaşları basitçe yasadışı ilân eden İtalyan hükümetine duyduğu hayranlığı hepimiz biliyoruz. Zamanımıza değin insan ruhunun eğiticileri, Aristoteles'in müritleri, insanlığı örgütlü bir hizip olan herhangi bir Devleti aşağılık olarak kınamaya itekledi. Bay Mussolini'nin ve Maurras'ın öğrencileri bu tür bir Devlete saygı duymayı öğreniyorlar.[71]

"Güçlü Devlet"in modern "aydınlar" tarafından bu şekilde övülmesine, aydınların seleflerini, en azından büyük olanlarını, çok fazla etkilemiş olduğu ileri sürülebilecek bazı öğretilerde de rastlayabiliriz.

(a) Akla dayalı haklara* karşı *gelenek, tarih ve geçmişten kaynaklanan hakların olumlanması* (elbette güce dayalı sistemleri destekledikleri ölçüde olumlanırlar). *Gelenekten kaynaklanan hakların* olumlanmasından söz ediyorum. Modern gelenekçiler, Descartes veya Malebranche gibi, geleneğin tamamen iyi bir şey olduğunu ve ona karşı gelmektense boyun eğmenin daha akıllıca olduğunu öğretmezler sadece. Bunun yanısıra geleneğin bir hakkı olduğunu, üstelik *belli* bir hakkı olduğunu ve dolayısıyla yalnızca çıkarın bakış açısından değil, adaletin bakış açısından da geleneğe saygı duyulması gerektiğini öğretirler. Almanya'nın Alcase üzerindeki "tarihsel hakkı"nı,

---

[71] Bu bakımdan bazı siyasi vaizlerde şimdiye dek sadece kısmen açığa vurulmuş bir dinin yerine getirilmesi gereken zorunluluklarında görülmüş bir bilinç ve kibirle sürdürülen hoşgörüsüzlük savunusu ne kadar vurgulansa azdır. G. Guy-Grand bir örnek aktarır (*La Philosophie nationaliste*, s. 47). Ayrıca bkz. L. Romier'de bu savunulardan biri, *Nation et Civilisation*, s. 180.

* Burada hak aynı zamanda "doğru" gibi bir anlamı da barındırmaktadır. Dolayısıyla, bununla haklar kadar akla dayalı doğrular da anlaşılmalıdır. (ç.n.)

Fransız monarşisinin "tarihsel hakkı"nı savunan argümanlar tamamen siyasi değildir, bunun yanısıra ahlâkidir de. "Gerçek adalet" adına kabul edildikleri iddia edilir; bu iddiaya göre, hasım konumundaki karşı taraf "gerçek adaleti" yanlış anlamaktadır.[72] "Gerçekleştirilmiş olgu" ile neyin âdil veya haklı oluğunu belirlemek, kesinlikle yeni tür bir öğretidir; özellikle de yirmi yüzyıldır neyin âdil veya haklı olduğuna dair anlayışlarını Sokrates'in etrafındakilerden türeten insanlar için yeni bir öğretidir. Burada bir kez daha, eski Yunan'ın ruhu, insanlığın eğitimcileri arasında yerini Prusya'nın ruhuna bırakmıştır. Burada konuşan –ayrıca Akdenizli ve Germen Avrupa'nın tüm vaizlerinden işittiğimiz– tin, Hegel'in tinidir: "Dünyanın tarihi, dünyanın adaletidir." (*Weltgeschichte ist Weltgericht.*)

(b) *Deneyime dayalı yönetimin veya siyasetin övülmesi* –bununla kastedilen şey, bir toplumun, onu güçlü kılacağı kanıtlanmış ilkeler ve onu âdil veya haklı kılabilecek "yanılsamalar" ile yönetilmesi gerektiğidir. Tamamen pratik bir anlamda deneysel siyaset merakı "aydınlar" arasında yeni bir şeydir. Zira bu sözcükle, bir toplumu yalnızca güçlü kılmaya değil bunun yanısıra âdil veya haklı kılmaya da uygun olduklarını göstermiş olan ilkelere saygıyı kastediyorsak, tamamen rasyonel bir yönetime karşı bu tür bir yönetim anlayışının önerilmesine, düşünce dünyasında Taine'nin veya Auguste Comte'un müritlerinden çok daha uzun zaman önce rastladığımızı söyleyebi-

[72] Modern bilim, hakikat [doğru] ölçütü olarak hakikat anlayışının çıkarımsal taleplerini değil, ama gözlemlemiş olduğu olgunun varoluşunu ortaya koyar." (Paul Bourget). Burada "hakikat" açıkça ahlâki hakikattir [doğrudur]; bilimsel hakikat için kullanılacak sıfat totoloji olurdu. Bir kez daha, burada "olgu" sadece, yazarın tutkularına denk düşen olgudur, dememiz gerekir. M. d'Haussonville, Bourget'ye "demokrasi bir olgudur, üstelik kaçınılmaz bir olgudur" karşılığını verdiğinde, ona bu inancın "peşin hükümlü" olduğu söylenebilir; böylelikle birdenbire "gemilerin akıntıya karşı yüzmek için yapıldığını" öğreniriz. Bu tam da devrimcilerin söylediği şeydir.

liriz.[73] Bizim "kurucu ampiristlerimiz"den çok önce Spinoza, siyaset biliminin deneysel bir bilim olması gerektiğini söylemiş ve Devletlerin hayatlarını sürdürdüğü koşulları en azından gözlem kadar akla da dayandırmak gerektiğini belirtmişti (Bkz. Ütopyacılara saldırısı, *Treatise*, I, i.). Ama Spinoza bu koşulların sadece iyi ordulara ve itaatkâr insanlara sahip Devletlere ilişkin olmadığını, bunun yanısıra Devletlerin vatandaşların haklarına, hattâ komşu halkların haklarına saygı duymasına dayandığını da gözlemden öğrendiğine inanıyordu.[74] Bugün deneysel siyaset merakına, bu merakı destekleyenlerde, açıkça çarpıcı olmasını istedikleri ve gerçekten öyle olan bir duruş eşlik ediyor. Siyaset alanında "sadece olguları kabul ettiklerini", mutlak olanı yazgıcı bir ifadeyle, küçümseyici bir katılıkla, aşırı bir kesinlikle kavrayarak, açıkladıklarını hepimiz biliyoruz. Bu bakımdan özellikle Fransız düşünürler arasında büsbütün yeni bir Romantizme rastlarız; ben bunu *Pozitivizm Romantizmi* olarak adlandırıyorum; başlıca temsilcilerinin isimlerini vermeme gerek olmadığını düşünüyorum, bunlar okuyucunun imgeleminde hemen canlanacak. Ayrıca bu merakın, bana bütünüyle on dokuzuncu yüzyılın ürünüymüş gibi görünen[75] bir zihin bulanıklığı yarattığını da belirteyim; kastettiğim şey, geçmişten alınacak derslerin (tabii böyle bir şey olduğunu varsayarsak) doğrudan doğruya *olguların*, yani gerçekleştirilen

---

[73] Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde L maddesi.

[74] Ampiristlerimizin tuhaf bir şekilde minnettar olmadığı bir diğer düşünür de şöyle yazmıştır: "Fransız milletini oluşturan büyük kitleleri yöneten kişinin barındırdığı tehlikeyi düşünün. Verdiği rahatsızlığa kim katlanabilir veya yol açabileceği bütün sonuçları kim öngörebilir? Yeni yönetimin tüm avantajları tartışmasız olsa bile, hangi aklıselim insan, eski adetleri, geleneği yıkmaya kalkışabilir, eski buyrukları, kuralları değiştirmeye cüret edebilir ve bir Devlete 1300 yıllık bir varoluşun sonunda ulaşmış olduğu biçimden başka yeni bir biçim vermeye kalkışabilir?" (J.-J. Rousseau).

[75] Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde M maddesi.

arzuların incelenmesine dayandığı inancıdır. Sanki gerçekleşmeyen arzular aynı ölçüde önemli değilmiş gibi; halbuki dünyanın şimdiki aşamasını çok daha uygun olduklarını düşünürsek belki daha da önemlidirler.[76] Bu olgu merakının, önceki çağların kurtulmuş gibi göründüğü bir düşünce zayıflığı gösteren "tarihin anlamının" ve "tarihin felsefesinin" tek kâşifi olma iddiasını taşıdığını da ekleyeyim. Bossuet ve Hegel, tarih felsefeleri inşa ettiklerinde, Taine veya Comte'dan veya onların yaygaracı müritlerinden daha fazla metafizikçi değillerdi, ama en azından ne yaptıklarını biliyorlardı, başka türlü olamayacaklarını biliyorlardı ve kendilerini "halis bilim adamı" olarak görecek kadar saf da değillerdi.

(c) Siyasi biçimlerin "insana olduğu ve daima olacağı haliyle" uyarlanması gerektiği iddiası (başka bir deyişle, toplumsal-olmayan ve kanlı, bu nedenle ebediyen ihtiyaç duyulan zaruri baskı ve askerî kurum sistemleri). Bu kadar çok modern vaizin insan doğasının kusurlu olduğunu ileri sürme çabası, eğer bunun işlevlerinin tamamen faydasız olduğunu ileri sürmekten ve bu işlevi gerçekleştirmekten tamamen vazgeçtiklerini kanıtlamaktan başka bir işe yaramadığını fark ederseniz, modern

[76] "Gerçekten bilimsel düşünen bir kişi", der bu olgu düşkünlerinden biri, "toplumsal dünyanın temel ve indirgenemez bir verisi olarak görünen bir ayrıcalığı haklı çıkarma ihtiyacı hissetmez." (Paul Bourget). Ama "toplumsal dünyanın temel ve indirgenemez verisi olan" bu ayrıcalığa karşı çıkılması, "gerçekten bilimsel" düşünen bu kişiyi sinirlendirir de. Bu karşı çıkışın toplumsal dünyanın bir verisi olmadığı, ama son derece anti-toplumsal olan tutku dünyasının bir verisi olduğu söylenerek bu dediğime itiraz edilebilir. Ama bu, tam da bu dogmacılığın görüşüdür: *Tutkulu olanın*, bu ister (Katolik eğitimle) toplumsal kılınsın ister güç kullanarak (Maurras ekolü) ister beceriyle (Bainville ekolü) sessizleştirilmiş olsun, her durumda *toplumsal bağımsızlığı* kabul eder. Tüm bunların en tuhaf tarafı da, *tek başına* toplumsal olan hakkında bu şekilde sav ileri sürenlerin hasımlarını konuya soyut yaklaşmakla suçlamalarıdır.

vaizlerin en tuhaf tutumlarından biri gibi görünür. İnsanlığın barbarlığı gibi bir manzara karşısında, "insan böyledir", "insan böyle kabul edilmelidir", "onu asla suçlayamazsınız" gibi savlar ileri süren ahlâkçılar, eğitimciler, maneviyat uzmanlarıyla karşılaştığımızda, onlara varolma nedenlerinin ne olduğunu sormaktan kendimizi alamıyoruz. Hele onlardan "biz pozitif kişileriz, Ütopyacı değiliz", "olabilecek şeyle değil, sadece olan şeyle ilgileniyoruz" gibi yanıtlar aldığımızda, ahlâkçının özünde Ütopyacı olduğunu ve ahlâki eylemin doğasının da nesnesini bizatihi olumlayarak yarattığını bilmediklerini görüp sersemliyoruz. Ama aslında bunu gayet iyi bildiklerini ve onu olumlayarak kendi savundukları kurumların kalıcı olabilmesi için gerekli olan barbarlığın sonsuz olmasını mümkün kılacaklarını çok iyi bildiklerini fark edince kendimizi toparlıyoruz.[77]

İnsanın iyileştirilemez kötülüğü dogmasının, bunu açıkça söyleyen bazı ahlâkçılar arasında başka bir temeli daha vardır. İnsan neslinin kaçınılmaz ve ebedi bir acılar zincirine tutsak resmetmekten alınan Romantik hazzı kastediyorum. Bu bakış açısından zamanımızın bazı siyasi yazarları arasında gerçek bir *Kötümserlik Romantizmi*'nin büyümekte olduğunu söyleyebiliriz; mutlaklığı bakımından, Rousseau ve Michelet'ye duyduğu nefretle şekillenmiş olsa da onların İyimserliği kadar hatalıdır ama kibirli ve sözde bilimsel tutumu basit ruhları derinden etkiler.[78] Bu doktrin hiç kuşkusuz edebiyat dünyasının dışında

---

[77] Burada eleştirdiğim görüşün, yakın tarihli bir ahlâkçı okulunun görüşüyle hiçbir ortak yanı yoktur (Rauh, Lévy-Bruhl); bu ahlâkçılar da "insanı olduğu haliyle, ne ise o olarak kabul etmeyi" isterler, ama bunu, insanın nasıl daha iyi hale getirilebileceğini keşfetmek için isterler.

[78] Bu kötümserlik, habercilerinden bazıları ne söylerse söylesin, on yedinci yüzyılın üstatlarının kötümserliğiyle hiçbir ortak yön barındırmaz. La Fontaine ve La Bruyère resmettikleri kötülüklere kaçınılmaz veya ebedi bir nitelik atfetmezler asla. Umudu köreltme çabalarında Kötümserlik Romantiklerinin (Georges Goyau'nun dikkat

ürün vermiştir ve kendisinden başka hiçbir şeye inanmayan ve hâlâ insanlığın daha iyi olabileceğini zanneden naif kişilere gülmekten başka bir şey yapmayan bir insanlığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modern "aydın" sahiden yeni bir iş başarmıştır –insana tanrısallığını yadsımayı öğretmiştir. Bu tür bir işin ne denli önemli olduğu açıktır. Stoacılar, yadsınırsa acının yok olacağını iddia ederdi; acı söz konusu olduğunda bu tartışmalıdır ama ahlâki kusursuzluk söz konusu olduğunda kesinlikle doğrudur.

Modern "aydınlar"da "güçlü Devlet" vaazlarından esinlenmiş iki öğretiye daha dikkat çekmeyi istiyorum; bunların maneviyatın papazları açısından da yeni olduğunu söylemeye bile gerek yok:

Birinci öğreti, insana atalarının, ırkının, çevresinin düşündüğü gibi edimde bulunmaya ve düşünmeye çalıştığı ve "bireyciliği" göz ardı ettiği ölçüde büyük olduğunu açıklayan öğretidir. Otuz yıl önce Fransız vaizlerin çoğu, "hakikati kendisi için aradığını iddia eden", milletinin önderlerinin düşünülmesi gerektiğini söylediği fikirleri benimsemektense kendine ait bir fikre sahip olduğunu iddia eden insanı aforoz ediyorlardı. Çağımız topluluk içinde yaşamanın övgüyü hak eden bir düşünce biçimi olduğunu ve bağımsız düşüncenin de küçümsenmesi gerektiğini öğreten düşünce papazlarına tanık olmaktadır. Üstelik onlara göre, güçlü olmayı arzulayan bir grubun, sırf kendisi için düşündüğünü iddia eden bir insana hiçbir faydası olmadığı da açıktır.[79]

çektiği gibi) Katolik geleneğe dayandıklarını iddia edemediklerine de dikkat çekeyim.

[79] Bu tür bir grup mantıksal olarak, "bütünlüklü milliyetçiliğin" her destekçisinin hayran olması gerektiği şu tür açıklamalarda bulunur: "Bu geceden itibaren, herkesin kendi aklıyla düşündüğü biçimindeki aptalca Ütopya son bulacak." (Impero, 4 Kasım 1926). Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde N maddesi.

İkinci öğreti ise, insanlara bir grubun sayıca çok olduğunda bir hakka sahip olduğu gerçeğini ilân eden öğretidir. Bu, aşırı kalabalık milletlerin düşünürlerinin çoğundan duyduğumuz ahlâk biçimidir; diğer uluslar ise kendi düşünürlerinin çoğundan, eğer düşük doğum oranı devam ederse "meşru" bir yok oluş ile karşı karşıya kalacaklarını duymaktadır. Düşünce hayatına bağlı olduklarını iddia eden insanların kabul ettiği sayıca çokluk hakkı, modern insanlığın tanık olduğu bir şeydir. Bir milletin güçlü olabilmesi için sayıca kalabalık bir nüfusa sahip olması gerektiği açıktır.

Bu güçlü Devlet merakı ve onu garanti eden ahlâki yöntemler, "aydınlar" tarafından insanlığa siyaset alanının çok uzağında, büsbütün genel bir düzlemde vaaz edilmektedir. Bu, öğretisi geçtiğimiz elli yıl boyunca neredeyse Avrupa'nın tüm etkili ahlâkçılarıyla insan türünün ahlâk tarihinde en kayda değer dönüm noktalarından birini teşkil etmiş olan *Pragmatizm*'den başka bir şey değildir. Yirmi yüzyıldır İnsana eylem ahlâkının ölçütünün yansızlığı olduğu, iyinin evrensel olduğu sürece insan aklının bir buyruğu olduğu, insanın isteminin ancak yasasını nesnelerinin dışında arıyorsa ahlâki olduğu dersini verenlerin, artık İnsana ahlâki eylemin onunla çatışan bir çevreye karşı insanın varoluşunu güvence altına alan bir eylem olduğunu öğretmeye, insanın isteminin ancak bir "güç" istemi olduğu sürece ahlâki olduğunu öğretmeye, insanın ruhunun neyin iyi olduğunu belirleyen kısmının "akıldan en çok nefret ettiği" noktada "yaşama istemi" olduğunu öğretmeye, bir eylem ahlâkının amacına uygunluğu ile ölçüldüğünü öğretmeye ve son olarak yegâne ahlâkın koşullar ahlâkı olduğunu öğretmeye başlamak zorunda oldukları bir akımın önemini abartmak mümkün değildir. İnsan zihninin eğitimcileri şimdi Callicles ile birlikte, Sokrates'e karşı taraf tutuyorlar; bana tüm siyasi ayaklanmalardan daha önemli göründüğünü söylemeye cüret

edeceğim bir devrim bu.[80] Bu vaazın, muhtemelen yeterince anlaşılmamış olan, özellikle kayda değer bazı yönlerine dikkat çekmeyi istiyorum.

Modern "aydınların" insana, varoluşuna karşı olan bir çevre pahasına bu varoluşu korumaya eğilimli oldukları sürece arzularının ahlâki olduğunu öğrettiklerini söyledim. Özellikle de, türünün varoluşunu kendisini kuşatan dünya pahasına koruyabildiği sürece kutsal olduğunu öğretirler.[81] Başka bir deyişle, eski ahlâk İnsana, evrenle bir bütün olduğu ölçüde kutsal olduğunu söylüyordu; yeni ahlâk ise ona, evrene karşıt olduğu ölçüde kutsal olduğunu söylüyor. Eski ahlâk insanı Doğa'ya karşı koymamaya özendiriyordu: "Bir imparatorluk içindeki bir imparatorluktaymış gibi" davranmasını buyuruyordu. Yeni ahlâk ise, onu Kitabı Mukaddes'in yoldan çıkmış melekleri ile birlikte şunu söylemeye özendiriyor: "Artık kendimizi Tanrıda değil, kendimizde bulmayı istiyoruz." Eski ahlâk, tıpkı *Tefekkürler*'in ustası gibi, şöyle diyordu: "İnanın, ama kendinize değil"; yeni ahlâk ise Nietzsche ve Maurras ile birlikte şöyle yanıt veriyor: "İnanın, kendinize inanın, sadece kendinize, başka bir şeye değil."

---

[80] Pragmatizm konusunda, özellikle de Nietzscheci pragmatizm ve onun bu dönem açısından gerçekten karakteristik olan ahlâki ve siyasi öğretilerin neredeyse hepsi için barındırdığı önem konusunda bkz. R. Berthelot, *Un Romantisme Utilitaire*, cilt I, s. 28 ve devamı. Pragmatist tutumun özellikle Fransız ahlâkçılar arasındaki yeniliğini en iyi Montaigne'den bir alıntıyla gösterebilirim. Barrès'ten önceki Fransız ahlâkçıların hepsi bu açıklamayı onaylardı sanırım: "Bir eylemin büyüklüğü ve güzelliği taşıdığı faydadan kaynaklanmaz." Ama müritlerine hiçbir zaman sadık kalmayan Nietzsche'nin "uzun vadede fayda, diğer her şey gibi, sadece imgelemimizin bir uydurmasıdır ve *bir gün yok olmamıza neden olacak öldürücü bir aptallık* da olabilir pekâlâ" açıklamasını unutmamamız gerekir.

[81] Pragmatizme ayrıca Hümanizm denmesinin nedeni budur. (Bkz. F. Schiller, *Protagoras or Plato*).

Bununla birlikte Pragmatizmin asıl özgünlüğü bundan kaynaklanmaz. Hıristiyanlık, insanı Doğaya karşı çıkmaya özendiriyordu ama bunu insanın manevi ve yansız özellikleri adına yapıyordu. Pragmatizm ise onu, pratik özellikleri adına bunu yapmaya özendiriyor. Eskiden insan, adalet kavramını, yasa fikrini, Tanrı hissini kazanabildiği için kutsaldı; bugün ise, kendisini maddenin efendisi yapan bir teçhizat yaratabildiği için kutsal (Bkz. Nietzsche, Sorel ve Bergson'un *homo faber*'i yüceltmeleri).

Üstelik modern "aydınlar", öncelikle önemli insan kurumlarının desteklenmesine uyarlanmış pratik ve yaratıcı erdemler okulu olması beklendiği sürece Hıristiyanlığı överler. Önermelerinde böylesine açık bir şekilde sadece manevi olanın sevgisine adanmış olan bir doktrinin bu şaşırtıcı yozlaşması, kendilerine tanınan pratik arzularını en yüce ahlâki otoritelerin himayesine sokmaya çalışan aydın-olmayanlar tarafından öğretilmemiştir sadece; bunun yanısıra, bizatihi İsa'nın papazları tarafından da öğretilmiştir. Burada kastettiğim şekliyle Pragmatist Hıristiyanlık, bugün tüm Hıristiyan papazları tarafından vaaz ediliyor.[82]

Somut faydaların ve onları sağlayan ruh biçiminin özendirilmesi, modern "aydın" tarafından son derece kayda değer başka bir öğreti ile de ifade edilmiştir: Askerî hayatın ve ona uygun hislerin övülmesi ve sivil hayatın ve içerimlediği ahlâkın küçümsenmesini kastediyorum. Geçtiğimiz elli yıl boyunca Avrupa'nın en ünlü ahlâkçıları tarafından vaaz edilen doktrini, onların "ruhu arındıran" savaş savunusunu, savaşçılar için "ahlâki güzellik arketipini" yücelttiklerini, "şiddet" ahlâkını veya anlaşmazlıklarını mahkemede değil de düellolarla çözmeye çalışanları yücelten açıklamalarını, anlaşmalara duyulması gere-

[82] İkisinin nasıl bağdaştığını biliyoruz. İsa, diyorlar, özveriyi vaaz etti ki bu, tüm insan kurumlarının temelidir. Sanki İsa savaşları kazanan ve imparatorlukları garantileyen bir özveri, bir kendini feda etme tini vaaz etmiş gibi!

ken saygının "zayıf olanın silâhı" olduğu ve adalet ihtiyacının da "kölelerin tipik özelliği" olduğu biçimindeki açıklamalarını hepimiz biliyoruz. Onlara göre Colleoni'nin l'Hôpital'den çok daha üstün bir insanlık örneği oluşturduğunu söylemek, Nietzsche'nin veya Sorel'in müritlerinin –yani, dünya için bir ahlâki değerler ölçeği yaratmaya çalışan çağdaş eğitimli insanların büyük çoğunluğunun– ihaneti değildir. *Voyage du Condottiere*'nin tahminleri, bu yapıtın yazarına özgü değildir. Burada insanlığın daha önce eğitimcilerinden, en azından dogmatik konuşanlarından hiçbir zaman duymadığı, pratik bir faaliyetin idealleştirilmesiyle karşılaşırız.

Söylediklerimi çürütmek için Nietzsche'nin ve ekolünün maddi avantajlar sağladığı gerekçesiyle değil, bilakis yansız bir gerçekçilik tipi olduğu ve onlara göre sivil hayatın tipik özelliği olan gerçekçiliğe karşıt olduğu gerekçesiyle askerî hayatı övdükleri söylenebilir. Gene de, bu ahlâkçıların övdüğü hayat tarzının aslında öncelikle maddi avantajlar sağlayan bir hayat tarzı olduğu doğrudur. *Reflections on Violence*'ın yazarı ve ardılları ne söylerse söylesinler, savaş muhasebeden daha fazla kazanç sağlayabilir; almak, değiş-tokuş etmekten daha kazançlıdır; Colleoni Franklin'den daha fazla şeye sahiptir (Doğal olarak başarılı askerî insandan söz ediyorum, çünkü Nietzsche ve Sorel iflas eden tüccardan asla söz etmez).

Üstelik askerî içgüdünün sadece tek bir boyutunu oluşturan akıldışı faaliyetlerin pratik değerlerinden ötürü büyük modern havarileri tarafından övüldüğünü de hiç kimse inkâr etmeyecektir. Tarihçileri bunu hayran olunası bir şekilde ortaya koyar: Nietzsche'nin, Sorel'in ve Bergson'un romantizmi, *faydacı* bir Romantizmdir.

Burada dikkat çektiğim şeyin, modern "aydınların" askerî tini övmesi değil, savaşma içgüdüsü olduğunu ısrarla vurguluyorum. Kendisinin de birçok ardılı olan bir Fransız ahlâkçının yücelttiği Nietzsche'nin şu iddialarıyla asıl kastedilen, tüm

toplumsal disiplin veya özveri tinlerinin dışında savaşma içgüdüsü merakıdır:

"Savaşçı aristokrasinin değerleri, güçlü bir bedensel inşaya, mükemmel bir sağlığa dayanıyordur; üstelik kabına sığmayan bu dinçliğin bakımı ve korunması için gerekli olan hiçbir şey gözardı edilmez: savaş, macera, avlanma, dans, fiziksel oyunlar, spor, egzersizler ve genelde de, sağlam, özgür ve neşeli bir faaliyet gerektiren her şey."

"Soylu ırkların bu cesareti –nasıl da çılgınca, saçma, kendiliğinden bir cesaret bu... kayıtsızlıkları ve bedenin rahatlığına, hayata, rahata duydukları küçümseme..."

"Av ve kan dökme peşindeki açık tenli hayvan..."

"Korkunç neşe ve engin zevk hisseder kahramanlar bütün yıkımlarda, zafer ve zalimlik hazlarında."

Bu açıklamaları alıntılayan ahlâkçı (Sorel, *Réflexions sur la Violence*, s. 360), bunları insan kardeşlerine tavsiye etme konusunda şüpheye yer bırakmamak için şöyle devam eder: "İnsanlar Homerosçu değerlere (ki bunlar ona göre, tam da Nietzsche'nin övdüğü değerlerdir) yalnızca barbar halkların tipik özelliği gözüyle bakmaya başlasalardı, özgürlük cidden tehlikeye atılmış olurdu."

Burada bir kez daha, dünya eğitimcileri arasında baskın olan ahlâk sunumunun temelde Alman olduğunu ve Yunan-Roma düşüncesinin iflas ettiğini gösterdiğini belirtmeye gerek var mı? Bizim zamanımızdan önce (yalnızca büyük olanları düşünürseniz) Fransa'da (de Maistre de dâhil olmak üzere) "zafer ve zalimlik hazlarını" öven[83] tek bir ahlâkçı, hattâ tek bir şair bulamazsınız. Üstelik aynısı, savaşın dünyaya bir üstünlük kazandırdığını savunan milletler arasında, eski Roma için de geçerlidir. Cicero'da, Seneca'da, Tacitus'ta, hattâ Vergilius, Ovidius, Lucan ve Claudian'da avlanma içgüdülerini insan

[83] "Gerçek savaşçı, döktüğü kana rağmen insan olarak kalabilendir." (De Maistre).

ahlâkının yüce biçimi olarak ortaya koyan tek bir pasaja bile rastladığımı hatırlamıyorum. Öte yandan, bu yüceliği sivil hayatın temellendiği içgüdülere yakıştıran birçoklarını da biliyorum.[84] Dahası basit Yunan'da, felsefecilerden uzun zaman önce, mitler çok kısa bir süre içinde sivil ahlâka önemli bir yer verdiler. Örneğin Hesiodos'un bir şiirinde, Cycnus'un mezarı Appollon'un emriyle sular altında kalır, çünkü Cycnus bir eşkıyadır. Akdenizli ahlâkçıların savaşma içgüdüleri savunusu, tarihin şaşırtıcı olaylarından biri olacaktır. Üstelik bazıları, bundan huzursuzluk duyar gibidir ve Homerosçu değerlerin (bununla ne kastedildiğini artık biliyoruz) "Corneille'in değerlerine çok yakın"[85] olduğunu iddia etmeleri gerektiğini hissederler –sanki Fransız şairin kahramanlarının, kendilerini göreve ve Devlete adama duyguları bakımından, maceraperestlerle, av ve kan akıtma tutkunlarıyla ortak bir yönleri varmış gibi!

Nietzsche'den yaptığımız alıntıda askerî hayatı her türlü siyasi amacın dışında övdüğü görülebilir.[86] Aslında modern "aydınlar" insanlara, savaşın *kendi içinde* bir ahlâkı gerektirdiğini ve her türlü faydadan ayrı düşünülmesi gerektiğini öğretirler. Barrès'te çok bildik olan bu tez, bir Fransız kuşağının tamamı için ruh eğitimcisi olan genç bir kahraman tarafından tüm ihtişamıyla savunulmuştur:

"Benim ülkemde savaşı severiz ve onu gizliden gizliye arzularız. Her zaman savaştık. Bir toprağı fethetmek için değil ama; bir milleti yok etmek için değil, bir çıkar çatışmasını çö-

---

[84] Sözgelimi bir askere cennette şunu söylettiklerinde: "Bilmeniz gerek dostlarım, evreni yönetenlerin gözünde, yeryüzünde yapılmış her şey arasında insan toplumlarının şehirler olarak adlandırdığımız yasalara saygı duymaya dayanmasından daha kabul edilebilir bir şey yok." (Cicero, *Scipo's Dream*).

[85] Sorel, loc. cit.

[86] Ayrıca her türlü vatanperverliğin dışında. Nietzsche ve Sorel, çoğunlukla kesişmekle birlikte savaş sevgisinin ülke sevgisinden tamamen farklı bir şey olduğunu gösterirler.

züme kavuşturmak için değil... Sadece savaşmak için savaşırız, başka bir maksatla değil yoksa."[87]

Eski Fransız ahlâkçıları, hattâ askerler bile (Vauvenargues, Vigny), savaşa üzücü bir zorunluluk gözüyle bakıyordu; onların torunları ise savaşı soylu bir lüzumsuzluk olarak gördü. Gene de, pratik olandan ayrı olarak ve bir sanat olarak vaaz edilen merak, pratik olan için açıkça faydalı bir şey olur çıkar bir kez daha –faydasız savaş, faydalı savaş için en iyi hazırlıktır.

Bu öğreti, modern "aydını" (tam da Nietzsche'de gördüğümüz gibi) fiziksel uygulamaya *ahlâki* bir değer kazandırmaya ve *spor ahlâkını* ilân etmeye yöneltir –yirmi yüzyıldır, insanı iyiyi zihin hallerine konumlandırmaya özendirenler arasında gerçekten de en kayda değer şeylerden birisidir bu. Üstelik spor ahlâkçıları, doktrinlerinin pratik özünü tamamen karıştırmazlar. Genç insanlar, diye açıkça ders verir Barrès, ülkelerinin büyüklüğü için fiziksel güç ve dayanıklılık bakımından eğitilmelidir. Modern eğitimci, Lyceum'da gezinenlerden veya Clairvaux'daki münzevilerden değil Peloponnesus'taki küçük bir kasabanın kurucusundan ilham alır. Üstelik çağımız bu

---

[87] Ernest Psichari, *Teres de Soleil et de Sommeil*. Ve *L'Appel des armes*'da yazarla her bakımdan aynı duyguları paylaştığı açık olan bir kahramanın ağzından şunu duyarız: "Dünyada asker adı verilen ve ideallerini savaşarak bulan, savaşmaktan zevk alan ama zafer kazanmak için sadece rekabet etmekten zevk alan ve bu yönüyle eğlence olsun diye değil ama sadece avlanmaktan zevk alan avcılara benzeyen belli sayıda insan olmasının gerektiğine inanıyorum... Oynamak zorunda olduğumuz bir rol var, aksi halde varolduğumuz için aklımızı yitirir ve hiçbir anlama sahip olamazdık; işte bu rol, milli bir askerî ideale değil sadece askerî bir ideale sahip olmayı gerektiriyor; bunu şöyle de ifade edebilirim belki, askerî bir askerî ideal." Bu ahlâkçının dini, kendi ifadesine göre, *bütünlüklü militarizm*dir. "Büyük silâhlar", der, "varolan en gerçek gerçekliktir, modern dünyanın tek gerçekliğidir." Açıktır ki bu gerçeklik, bu "manevi" kişi ve onun ardılları için kutsaldır.

yeni şeyi de görmüştür: Manevi hayata bağlılıklarını iddia eden insanlar, saygı duyulacak Yunanistan'ın, Platon'un şehri veya Praxiteles değil spor salonlarıyla Sparta olduğunu öğretirler, oysa diğerleri, antikitede Yunan'a değil Roma'ya saygı duymamız gerektiğini savunurlar. Tüm bu şeyler, insanlığa güçlü kuruluşlardan ve sağlam surlardan başka bir şey vaaz etme arzusunda olmayanlar açısından kesinlikle tutarlıdır.[88] Gerçekçilik vaazı, modern "Aydın"ı belli öğretilere yöneltir; bunlar aydının tarihinde yeniliğine yeterince dikkat çekilmemiş olan veya aydın sınıfının, geçtiğimiz iki bin yıl boyunca insanlara kazandırmış olduğu öğretiyle nasıl bir kopuş oluşturduğuna yeterince dikkat çekilmemiş olan öğretilerdir.

(a) Cesaretin yüceltilmesi ya da daha doğrusu İnsanın ölümle yüzleşme kabiliyetinin özendirilerek yüce bir erdem haline getirilmesi ve diğer erdemlerin de, ne denli yüce olurlarsa olsunlar, ondan daha düşük bir seviyeye yerleştirilmesi. Nietzsche'nin, Sorel'in, Péguy'nin ve Barrès'in olan bu öğreti, her zaman şairlerin ve generallerin öğretisi olagelmiştir, ama "aydınlar" arasında, yani dünyanın önüne felsefi düşünce adına bir değerler ölçeği koyan veya öyle addedilmeyi isteyen insanlar arasında rastlanması ise tamamen yeni bir şeydir. Aydınlar Sokrates'ten

---

[88] De Maistre'den beri birçok Fransız gelenekçide rastladığımız Yunan'ın bu şekilde küçük görülmesine Pangermenistlerde de rastlanır (Özellikle bkz. Houston Chamberlain, *Genesis of the Nineteenth Century*, tome i, s. 57.) Dogmatik iddialar taşıyan bir dergide (*Notre Temps*, Ağustos 1927) fikir verici "Pratik bir idealizme Doğru" başlığını taşıyan bir yazıda şunları okuyorum: "Bu şekilde eğitilen genç bir kuşak, ideolojik olmaktansa daha fazla sportif olan bu kuşak, büyük bir çağın sona ermekte olup olmadığını sorgulayanları destekliyor." Burada bir kez daha Kilise mensuplarının geride kalmadığını görürüz. *La Vie Catholique*'te (24 Eylül 1927) şampiyon bir boksörden bahseden sıcak bir övgüyle karşılaşıyorum. Bu övgü gerçekten de şu sözcüklerle sona eriyor: "Belirtmemiz gerekir ki Tunney nihayetinde inançlı bir Katolik'tir ve kız kardeşlerinin ikisi rahibedir".

Renan'a kadar cesareti bir erdem olarak kabul etmişlerdir ama daha düşük bir düzlemdedir. Hepsi de şöyle ya da böyle, Platon ile birlikte bize açıkça şu dersi verirler: "Erdemlerin en üstünde akıl veya bilgelik ve ölçülülük vardır; cesaret ancak onlardan sonra gelir."[89] İnsanı saygı duymaya özendirdikleri itki-

[89] Yasalar, I. Kitap. Platon'un metni tam olarak şöyledir: "Erdemler sıralamasında, ilk sıra bilgeliğindir, ikinci sırada ölçülülük gelir, cesaret ise son yeri tutar." Platon burada cesaret ile İnsanın ölümle yüzleşme kabiliyetini kasteder (bağlama dikkat ediniz, özellikle de "haddini bilmez, haksız, ahlâksız olsalar da savaşmayı bilen" askerler hakkındaki pasaja). Öyle görünüyor ki Platon, bir zihin gücü ve talihsizliğe direnme olarak kabul edilen cesarete, Stoacıların kendisinden sonra yapmış olduğu gibi, ilk yeri vermemiştir. Platon ile birlikte, zihin gücü her zaman doğruluktan sonra gelir –Platon'un doktrinine göre, cesaret doğruluğun bir sonucudur. Üstelik Barrès'in en üst sıraya yerleştirdiği cesaret, Stoacı dayanma gücü değil, ölüme aktif bir meydan okumadır. Nietzsche ve Sorel için korkusuzluğun akıldışı olduğu yerde özsel bir korkusuzluktur –tüm antik ahlâkçılar ve ardılları tarafından küçümsenmiş bir cesaret biçimidir. (Bkz. Platon, *Lakhes*; Aristoteles, *Etik*, VIII; Spinoza, *Etik*, IV, 69; hattâ şairler –"Ateşimizi körükleyen Aklımız", Ronsard.)

Öyle görünüyor ki ölümle yüzleşme, doğruluk adına bile olsa, antik felsefeciler arasında, modernlerde olduğu kadar çok, övgüye değer kabul edilmemiştir. *Phaidon*'da Sokrates doğruluğu bakımından övülür; ama doğruluk uğruna ölmesi bakımından çok fazla övülmez. Üstelik antiklerin bu konudaki fikirleri, bana Spinoza tarafından çok iyi ifade edilmiş gibi geliyor: "Ölüm özgür insanın en az hesaba kattığı şeydir"; ölümle cesurca yüzleşenlerin pek de hayran olmayacağı bir düşüncedir bu. İnsan, cesarete duyulan saygının, en azından ahlâkçılar arasında, Hıristiyanlığın ölüme atfettiği öneme ve Tanrının önüne çıkmaya bağlı olarak Hıristiyanlık tarafından yaratılıp yaratılmadığını merak ediyor.

Bu konuyu bitirmeden önce son bir alıntı yapmak istiyorum. Saint -Simon, "kendisini öldürmek dışında iyi olmak nedir bilmeyen" bir soyluluktan söz eder, *Mémoires*, t. XI, s. 427, ed. Cheruel. Cesaretten bu şekilde söz edebilecek tek bir modern yazar, hattâ tek bir Fransız

ler, insanın kendisini gerçeğe yerleştirme arzusunu gidermeye uğraştığı şeyler değildir, ama bu arzuyu ılımlı hale getirmeye çalıştığı şeylerdir. Manevi değerleri savunan keşişlerin insan için vazgeçilmez olan şeyi –tabii insanın bunu kazanıp inşa edecek olması[90] söz konusu ise– ruh biçimlerinin en tepesine yerleştirdiğine tanık olmak için ise zamanımıza dek beklememiz gerekmiştir. Ama Nietzsche ve Sorel'in böylesine açıkça dile getirdiği cesaretin bu pratik değeri, bu erdemi yücelten modern ahlâkçılar tarafından aynı şekilde ifade edilmemiştir. Bu onların başka bir öğretisini karşımıza çıkarır:

(b) *Onurun yüceltilmesi*; bununla bir insanın hayatını pratik bir çıkar için –tam olarak da şan şöhret arzusu için– riske atmasına yol açan itkilerden ziyade, insanları maddi şeyler kazanmaya yöneltenler tarafından her zaman övülen ve *kusursuz bir pratik cesaret anlayışı oluşturan* itkiler kastedilmektedir. Bu bağlamda, sırf pratik yargılardan esinlenen bazı bastırmalara rağmen düello geleneğinin ordularda daima el üstünde tutulmasının değerlendirmesini okuyucuya bırakalım.[91] Böylesine çok modern ahlâkçı tarafından bu itkilere atfedilen önem, özellikle de onuru yücelttiklerinde tam da bu ahlâkçılar açısından, insanın kendi şanı şöhretinden çok farklı bir şeyi kastetmekte olan Montaigne'in, Pascal'ın, La Bruyère'in, Montesquieu'nün, Voltaire'in ve Renan'ın ülkesinde tamamen yeni bir şeydir.[92]

Dükü bile olmadığı ileri sürülebilir.

[90] Ve elbette koruması.

[91] Buna Barrès'te rastlayabiliriz (*Une enquête aux pays du Levant*, vii. bölüm: "Les derniers fidèles du Vieux de la Montagne") zeki bir lider tarafından maharetle kullanıldığında ürettiği pratik sonuçlar bakımından onura düşkünlüğüne duyulan hayranlığın çarpıcı bir örneği.

[92] Bu, özellikle de Montaigne için söz konusudur; Montaigne herkesin bildiği gibi, insan vicdanının sesine duyarlı olduğu ölçüde onuru över, ama şan şöhret arzusu söz konusu olduğunda buna yanaşmaz ve şöyle der: "Başkalarının övgüsünden kaynaklanan şeylerden, diğer

Bununla birlikte, tüm bunların en kayda değer yanı, insanın şan şöhret düşkünlüğünün halihazırda Kilise mensupları tarafından İnsanı Tanrıya götüren bir erdem olarak vaaz ediliyor olmasıdır. Bir Hıristiyan vaizinden şunları işitmek şaşırtıcı değil midir? "Büyüklüğe duyulan sevgi, Tanrıya giden yoldur; büyük insanların davalarında şan şöhret arzusuyla tamamen örtüşen kahramanlık itkisi ise, Tanrıyı unutmuş olan veya Tanrıyı yeniden-yaratacak olanın Tanrı olmadığını zanneden kişinin, geçici yükselişlerin ardından yükseklerin havasına ve baş dönmelerine alıştıktan sonra, bu son zirveyi keşfetmesini sağlar."[93]

---

hazlarla birlikte kurtulun." Barrès ise "önyargılarımızı paylaşmayan bir yabancı" görmektedir. Barrès, ahlâkçılar ile şairleri birbirine karıştırır. Barrès'ten önce, dogmatik iddialarla şan şöhret düşkünlüğüne yüksek bir ahlâki değer atfeden tek bir Fransız yazar tanımıyorum; Fransız ahlâkçılar 1890'dan önce, hiç de askerî bir tutum benimsemiş değillerdi, hattâ Vauvenargues ve Vigny gibi askerler bile öyle değildi. (Bkz. G. Le Bidois'in enfes çalışması, *L'Honneur au miroir de nos lettres*, özellikle Montesquieu üzerine).

[93] The Abbé Sertillanges, *L'Héroisme et la Gloire*. Bunu Bossuet'nin "Dünya'nın Onuru" üstüne iki vaazıyla karşılaştırın. Kilisenin tutkulara sahip olma konusunda ödün vererek üç yüzyıl boyunca kaydettiği ilerlemeyi bundan da görebilirsiniz. Ayrıca bkz. Nicole: "Gerçek yiğitlik fikri üstüne." Abbé Sertillanges'in vaazları ("La Vie Héroique") bir Kilise insanının savaşma içgüdülerine düşkünlüğünün anıtsal örneği olarak okunmalıdır. Miğferli bir "aydın"ın manifestosudur kesinlikle. Ayrıntılarda kimi farklılıklar göze batsa da, bu tür aydınlarda, Ölümün Süvarilerinin Başının Emirlerinden bir alıntıyı andıracak türde duygulara rastlayabiliriz: "Dikkat Guynemer, genç kahraman, kartal bakışlı basit ruh, zayıf Herkül, çadırına gitmeyen Achilles, bulutların Rolland'ı ve Fransız göğünün Cid'i: Daha vahşi, daha azgın bir saray şövalyesi var mıydı, ister kendisinin ister düşmanının ölümüne daha kayıtsız biri? Bu "çocuk"ki yoldaşları onu böyle çağırıyordu, yalnızca saldırıdan, acımasız bir savaştan, nihai bir zaferden vahşi bir haz duyuyordu ve onda bir fatihin kibri ansızın büyüleyici ve korkunç bir hale bürünüyordu."

Tam da bu noktada, İsa'nın gerçek bir müridinin, Efendisinin buyruğunu tuhaf bir şekilde unutmuş olan bir Hıristiyan vaizine verdiği şu dersi aktarmadan edemeyeceğim:

"Hazreti İsa'nın kutsanmış mübarek kişiler hakkında İncil'deki sekiz buyruğunun, Dağdaki Vaizin, İncillerin, özgün Hıristiyan literatürünün tamamının, bizi Cennet Krallığına taşıyan erdemler arasında askerî erdemlere yer vermediğini fark etmedin mi?" (Renan, *Strauss'a Birinci Mektup*).[94]

Ama bu Hıristiyan vaizini şan şöhrete ve diğer dünyevi tutkulara büyük bir önem verdiği için eleştiriyor değilim; yalnızca bunu yaparken bağlı olduğu kurumla uyum içindeymiş gibi bir hava takındığı için bu çabasını kınıyorum. Hıristiyanın Hıristiyan yasasını çiğneyip çiğnemediğini sorgulamıyoruz; ondan yalnızca bu yasayı çiğnediğinde yaptığı şeyi bilmesini ve inkâr etmemesini istiyoruz. Kardinal Lavigerie'nin kendisine "Eğer biri yanağınıza tokat atsaydı, ne yapardınız, Sayın Kardinal Hazretleri?" sorusu sorulduğunda Kardinal'in verdiği yanıt bunu tüm açıklığıyla çok güzel bir şekilde açığa vurur. Kardinal'in yanıtı şöyledir: *Ne yapmam gerektiğini biliyorum*, dolayısıyla ne öğretmem gerektiğini de biliyorum. Bu şekilde konuşan bir insan, her türlü şiddete başvurabilir ama gene de Hıristiyan ahlâkına bağlı kalır. Burada eylemlerin hiçbir önemi yoktur; eylemlere dair yargı ise her şeydir.

Onaylamadığım konunun, onur ve cesaret düşkünlüğünün insanlara vaaz ediliyor olması olmadığını bir kez daha belirteyim; tek derdim ve kabul edemediğim, bunun *"aydınlar" tarafından* vaaz ediliyor olması. Bana göre, medeniyet ancak insanlığın bir işlevler bölünmesine rıza göstermesi koşuluyla mümkündür; başka bir deyişle, sıradan tutkulara sahip olan ve

[94] Aquinolu Thomas'ın onur tanımını hatırlatayım; bu, Abbé Sertillanges'ın önerdiği onur tanımına karşılık gelmez hiç de: "Onur iyi bir şeydir (tıpkı şana şöhrete duyulan sevgi gibi) ama iyilikseverliğin ilkesi olması koşulu olması gerekir ve tek amacı da Tanrı sevgisi veya insanın komşusunu sevmesi olmalıdır."

bu tutkulara hizmet edebilecek erdemleri özendiren insanlarla birlikte, bu tutkuları küçük gören ve maddi olanın ötesindeki faydaları yücelten bir insan sınıfının varolması koşuluyla ancak medeniyet mümkün olabilir. Asıl ciddiye alınması gereken şey ise, bu insan sınıfının görevlerini icra etmeye son veriyor olması ve görevleri insanın şerefini teskin etmek olan kişilerin de tıpkı ordu komutanları ile aynı şekilde benzer ruh itkilerini özendiriyor olmalarıdır.

Vaaz edilen şeyin, en azından savaş dönemlerinde, aydın-olmayanlar tarafından, bugün milletin tüm ahlâki kaynaklarını kendi amaçları için seferber etmeye niyetli olan Devletler tarafından "aydınlara" dayatıldığı söylenerek bu dediğime karşı çıkılabilir.[95] Gene de beni asıl şaşırtan, "aydınların" bu tür vaazları değil; bilakis bu vaazları aşırı bir uysallıkla, hiç rahatsız olmadan aleni bir şekilde, şevkle, neşeyle... yapıyor olmaları. Doğrusu, "aydınlar", aydın olmayanlar kadar aydınlıktan çıktılar.

(c) *İnsafsızlığın övülmesi* ve insan sevgisinin –merhamet, iyilikseverlik, Tanrı ve insan sevgisi, hayırseverlik vb.– küçümsenmesi. Modern "aydınlar", bu bakımdan da *gerçekçilik* ahlâkçısı kesilirler. Dünyaya, insafsızlığın, acımasızlığın "başarılı olmak" için gerekli olduğunu, Tanrı ve insan sevgisinin ise bir engel olduğunu hatırlatmaktan hoşnut değildirler ama Zerdüşt'ün müritlerine vaaz ettiği şeyi, milletlerine veya desteklediklerı tarafa vaaz etmekten de geri durmazlar: "Katı olun, acımasız olun ve bu şekilde hükmedin." Sertliğin, acımasızlığın, Tanrı ve insan sevgisinin gözardı edilmesinin ahlâki bir yücelik olduğunu ilân ederler. Nietzsche'nin yapıtının temelini teşkil eden bu öğretinin, dünyaya tek bir büyük havari kazandırmamış bir ülkede hiç kimseyi şaşırtmaması normaldir[96] ama Vincent

[95] Bkz. Sıkıyönetimde değişiklikler yapan ve Paul Boncour Yasa Tasarısı olarak bilinen yakın tarihli Kanun Taslağı.

[96] Bu aydınlatıcı açıklama, Lavisse'ye aittir, *Etudes d'Histoire de Prusse*, s. 30. Bkz. pasajın tamamı.

de Paul'un elinde veya Calas'ın savunucusunda son derece kayda değer bir niteliğe bürünür. *Ahlâkın Soykütüğü*'nden bir alıntı olabilecek şu satırları, bir Fransız ahlâkçıdan duymak tamamen yeni bir şey olsa gerek: "Bu sapkın acıma, bu merhamet, sevginin değerini azaltmıştır.[97] Tanrı ve insan sevgisi adı verilmiştir ve zayıf olan da gücünü ondan alır. Bu kötülük tohumu geceler boyu serpilir. Yeryüzünü fetheder. Ücra yerleri kaplar. Hangi ülkeye giderseniz gidin, utanç verici hayatını sürdürme ve uzatma arzusundan esinlenmiş olan klişe jestleriyle kaplı bu solgun yüzle karşılaşmadan tek bir gün bile geçiremezsiniz."[98] Burada bir kez daha, modern gerçekçilerin öncülerinin ötesine nasıl geçtiğini gözlemleyebiliriz. Machiavelli, "Bir Prens, gücünü koruyabilmek için, Tanrı ve insan sevgisine, iyilikseverliğe ve insanlığa ters bir tarzda yönetmek zorunda kalır" dediğinde, aslında iyilikseverliğe karşıt edimde bulunmak pratik bir zorunluluk olabilir demektedir basitçe ama iyilikseverliğin ruhu alçaltan, değerini düşüren bir şey olduğunu ima etmez en ufak şekilde. Bu öğreti, on dokuzuncu yüzyılın ahlâk eğitimcilerine bir armağanıdır.

Bazen modern "aydınlar", insani olmamayı vaaz ederlerken aslında sadece öncülerinin öğretisini sürdürüyorlardır, özellikle de Spinoza'nın ünlü önermesine ilişkin açıklamasında karşımıza çıkan öğretisini: "Merhamet tek başına kötü ve yararsızdır, özellikle de akla uygun yaşayan bir ruh için." Burada merhametin acımasızlık bakımından değil, ama *aklın yönetimindeki* insanlık bakımından değerinin düşürüldüğüne dikkat

---

[97] Burada sevgi, açıkça üstün türlere duyulan sevgidir –açıklamayı yapan kişi de doğal olarak üstün türden biridir! Kuşkusuz "sapkın olmayan" bir merhameti olanaklı kılan da gene bu sevgidir.

[98] Charles Maurras, *Action Française*, tome iv, s. 596. İnsanın aklına Nietzsche'nin haykırışı geliyor: "İnsanlık! Tüm korkunç kocakarılar arasında daha korkunç bir kocakarı daha var mıydı!" Ve Alman usta, daha sonra göreceğimiz gibi birçok Fransız ustayla uyumlu olacak şekilde ekler: "belki de hakikat olmadıkça."

çekmeye gerek var mı? Çünkü akıl tek başına "başkalarına yardım etmemizi sağlar." Kendisi için merhametin sadece akla dayalı iyilikten değersiz olduğu gerçeğini vurgulamaya kararlı olan Spinoza şöyle devam eder: "Şunu kesin olarak anlayın: Burada aklıyla yaşayan insandan söz ediyorum. Zira bir insan başkalarına yardım etmek için aklın veya merhametin yönetiminde değil ise, insanlık dışı sıfatını, kesinlikle hak eder, artık bir insanla benzerliği kalmamıştır." Şunu da belirteyim: Merhametsizlik havarileri, adalet fanatiklerinin (Michelet, Proudhon, Renouvier) kendilerini desteklediğini de asla iddia edemezler; adalet fanatikleri, sevgiyi feda edip adaleti tercih eder ve sonunda merhametsiz olur çıkarlar belki ama onlarınkinin, modern gerçekçilerin –belki de haklı olarak– tek verimli merhametsizlik diye vaaz ettiği neşeli merhametsizlikle hiçbir ilgisi yoktur.[99]

Merhametsizliğin övülmesi bana, modern "aydınların" diğer vaazlarından daha fazla ürün vermiş gibi geliyor. Sözgelimi günümüzde Fransa'da düşünen genç insanların büyük bir çoğunluğu için merhametsizliğin bir saygı konusu olduğu, insan sevgisinin ise tüm biçimleriyle gülünesi bir şey olduğu yaygınlaşmış bir görüştür. Bu genç insanlar, güçten başka hiçbir şeye saygı duymayan, acı feryatları hiç dikkate almayan ve savaşın ve köleliğin kaçınılmazlığını ilân eden doktrinlere düşkünlük beslerler; bu tür umutlarla ayaklanan insanları küçümserler ve onları değiştirmeyi isterler. Bu düşkünlüğün söz konusu genç insanların edebiyat estetiği ile, insan sevgisi eksikliğinin nadir rastlanan bir olgunluk noktasına ulaştığı bazı çağdaş romancılara ve şairlere duydukları saygı ile karşılaştırılmasını isterdim; böylelikle bu genç insanların tam da bu sevgisizlik özelliğine hayranlık duyduğu açıkça görülecektir. Bu genç insanların tam

[99] Şu hoş sözcüklerin çağrıştırdığı merhametsizlik ile onlarınki arasında hiçbir benzerlik yoktur: "Adalet insanı, tutkuyu akla tâbi kılar; insafsız biriyse bu üzücü olacaktır ama sevgiye muktedirse o yüce görünecektir" (Renouvier).

anlamıyla "katı ve soğuk" doktrinlere nasıl bir kibirle ve kasvetli bir ciddiyetle bağlandıklarını gözlemenizi isterim. Bana öyle geliyor ki modern "aydınlar" sözde eğitimli toplumda kesin bir *merhametsizlik Romantizmi* yaratmışlardır.

Aynı zamanda en azından Fransa'da Flaubert ve Baudelaire'den beri özellikle de Barrès ile birlikte bir *küçümseme Romantizmi* yaratmış olduklarını da ekleyeyim. Bununla birlikte bu küçümseme yakın zamanlarda Fransa'da estetiğin dışında başka nedenlerle öne çıkmıştır. Bu insanlar, başkalarını küçümseyerek duydukları üstünlükten haz almaya başlamanın yanısıra, küçümsemeyi ifade etmede gerçekten uzmanlaştıklarında küçük gördükleri şeye zarar da verirler; hattâ bu zarar fiziksel boyutlara da ulaşır. Aslında Barrès'in Yahudilere yönelik dile getirdiği küçümseme ve bazı kralcı vaizlerin geçtiğimiz yirmi yıl boyunca hemen her sabah demokratik kurumlara yönelik sergilediği türde küçümseme, kurbanlarına gerçekten zarar vermiştir; en azından infazcı bir jestin bir argüman kadar etkili olabildiği sanatsal zihinler arasında kurbanlarına zarar vermiştir. Modern "aydınlar" gerçekçilik tarihinde önemli bir yer kazanmayı hak ediyorlar; zira küçümsemenin pratik değerini anlamaya başladılar.

Ayrıca bir *zalimlik merakı* yarattıklarını da söyleyebiliriz. Nietzsche, "her üstün kültür, zalimlik temelinde kurulmuştur" der; bu, *Du sang, de la volupté et de la mort*'un yazarı Barrès tarafından birçok yerde açıkça ilân edilmiştir. Gene de "başarılı olmak için" gerekli addedilebilecek zalimlik merakı,[100] en azından Fransa'da özellikle az sayıda sanatsal duyarlılıkla sınırlı kalmıştır. İnsafsızlık ve küçümseme gibi bir ekolün merakı olmaktan uzaktır. Bu merakın "zalimliğin anası ödlekliktir" görüşünü savunanların (Montaigne) veya asker bir ahlâkçıdan alıntı yapacak olursak, "bir kahraman yabancıların arasında aç-

[100] Bu, zalimliği tam da bu nedenle kültürün yüksek bir halinin ispatı olarak kabul etmeyen Makyavel'in görüşüdür (bl. XVIII).

lık ve sefalet çekmekten gurur duymaz, ama bunlara Devleti uğruna katlanmaktan gurur duyar; ölüm saçmaktan değil ama ölümü göze alıp hayatını riske atmaktan gurur duyar." (Vauvenargues)[101] diyenlerin yurdunda ne ölçüde yeni olduğuna dikkat edebilirsiniz.

(d) Başarı merakı; bir istek başarıyla sonuçlandığında, sırf bu gerçeğin ona ahlâki bir değer kazandırdığını, ama istek başarısızlıkla sonuçlandığında gene sırf bundan ötürü küçümsenmeyi hak ettiğini savunan öğretiyi kastediyorum. Birçok modern vaizin siyasi hayatta sahip olduğu bu felsefe, (hattâ Hegel'den sonra Almanya'da herkesin, Fransa'da ise Maistre'den sonra çok fazla sayıda kişinin benimsediği bu felsefe), kişisel hayatta da benimsenmekte ve ürünlerini vermektedir. Sözde düşünen dünyada bugün "başarılı" olan herkese büsbütün saygı duyduklarını ve başarısız olanları da küçümsediklerini açıklayarak, soylu bir ahlâka sahip olduklarını kanıtladığını düşünen birçok insana rastlarız. Bir ahlâkçı, Napoléon'un ruhunun büyüklüğünü, onun "talihsizliğe" duyduğu küçümsemeye bağlar; başkaları da aynısını, Mazarin, Vauban, Mussolini için yaparlar. Dolayısıyla "aydınların" mükemmel bir gerçekçilik ekolüne sahip olduğu yadsınamaz, çünkü açıktır ki başarı düşkünlüğü ve talihsizliğin küçümsenmesi, maddi avantajlar bakımından cazip ahlâki koşullardır. Bu öğretinin onlar arasında, özellikle de Latin ırkının "aydınları" arasında yeni bir şey olduğu yadsı-

[101] Buna Birinci İmparatorluğun bir kahramanının kaleminden rastladım: "*Haz* duymaktan korkuyordum" (vurgu yazarın kendisine ait) "kendi elimle bu aşağılık adamlardan bazılarını öldürmekten" (Leibzic çarpışmasından sonra Fransız esirlerini katleden bazı Almanlardan söz ediyor). "Bu nedenle, kılıcımı kınında bıraktım ve bu katillerin yok edilmesini birliklere bıraktım." (*General Marbot'nun Anıları*, cilt III, s. 344.) Birçok çağdaş yazar, öldürmekten haz almayı aşağılanacak bir şey olarak kınar. İlginçtir Fransa'da savaşma içgüdülerini yüceltenler, askerlerden ziyade yazarlardır. Sözgelimi Marbot, Barrès kadar zalim değildir.

namaz; ataları, insanlığa başarıları dikkate almadan erdemi övmeyi, Akhilleus kadar Hector'u da övmeyi, Curiatii'yi başarılı hasımlarından daha fazla onurlandırmayı öğretmiş olan aydınları kastediyorum tam da.[102]

Modern ahlâkçıların, adalet insanını feda etme pahasına savaşçıyı övdüğünü gördük. Aynısını eğitim insanını kaybetme pahasına da yaparlar ve gene yansız, hiçbir çıkara dayanmayan hayatı hiçe sayarak pratik faaliyet merakını dünyaya vaaz etmeye koyulurlar. Nietzsche'nin çalışma insanına, bilgi insanına duyduğu öfke hepimizin malumudur; tek tutkusu anlamak olan "yansıtıcı insan"dan nefret eder. Zihinsel hayata ise ancak duygu, lirizm, eylem, taraflılık, düşkünlük olduğu sürece saygı duyar; onun "nesnel" yöntemli araştırma karşısındaki alaycı kahkahası, "hakikat diye bilinen çirkin yaşlı kadına" yöneliktir. Sorel'in "*tamamen entelektüel şeylere* heveslilere ayrıcalıklı bir yer veren"[103] toplumlara yönelik eleştirileri de hepimizin malumudur; Barrès'in, Lemaître'nin, Brunetière'nin eleştirileri, otuz yıl önce, "entelektüellere" "askerden daha düşük" bir insanlık tipi olduklarını ima ediyordu; Péguy, "iyi savaşçılar" oldukları sürece felsefeye hayranlık duyuyordu, orduda yer aldığı için Descartes'a hayrandı ve sırf görüşleri uğruna canlarını vermeye

---

[102] "Erdemin değeri, kazanmaya değil, rekabete dayanır" (Montaigne).

[103] *La Ruine du monde antique*, s. 76. Ayrıca bkz. *Les Illusions du progrès* içinde (s. 259) Sorel'in entelektüel duyguların baskınlığının üstün toplumların belirtisi olduğunu söyleyen bir düşünür ile küçümseyerek alay edişi. Sainte-Beuve'ün ünlü ayırımını benimseyerek modern düşünürlerin yansıtıcı-zekâya karşı kılıç-zekâyı özendirdiğini söyleyebiliriz. Kendi kanıtlarıyla Nietzsche'de, Sorel'de, Péguy'de ve Maurras'ta hayran oldukları tam da bu kılıç-zekâdır. (Bkz. R. Gillouin, *Esquisses littéraires et morales*, s. 52. Bir saptamada daha bulunacak olursam, "yansıtıcı-zekâ"ya duyulan küçümseme aslında Aristoteles'e, Spinoza'ya, Bacon'a, Goethe'ye ve Renan'a bir küçümseme içerir. Paul Valéry'nin bir "kılıç-zekâ" olduğunu ise düşünmüyorum asla.)

hazır oldukları için Fransız monarşizminin diyalektikçilerine büyük bir saygı duyuyordu; tüm bunları hepimiz çok iyi biliyoruz.[104] Bunların çoğunlukla aydınların sert açıklamalarından, lirikçilerin takındığı tavırlardan ibaret olduğu ve bunlara dogmatik bir anlam atfetmenin yanlış olacağı söylenerek bana karşı çıkılacaktır. Gene aynı şekilde Nietzsche'nin, Barrès'in ve Péguy'nin yansızlığı aşağılamak istedikleri için değil ama kendi şiirsel mizaçlarından ötürü ve pitoresk unsurlar barındırmayan ve serüven ruhu taşımayan her şeyden tiksindiklerinden ötürü bilimi yerdikleri söylenebilir. Bu tür itirazlara karşı bu şairlerin kendilerini ciddi düşünür addettikleri yanıtını vereceğim (*naiflikten tamamen uzak* tonlarına bakın); üstelik okuyucularının çok büyük bir çoğunluğu da onları ciddi birer düşünür olarak görmektedir; bilim adamını küçümserken dürtülerinin yansızlığı aşağılamak olmadığı doğru olsa bile, insanlığa örnek olarak gösterdikleri gülünç hayat tarzı aslında tam da yansız hayattır; oysa yansızlık karşısında övdükleri hayat ise düpedüz pratik etkinliktir (en azından bilim adamınınkine kıyasla daha fazla pratiktir, zira du Guesclin ve Napoléon'un etkinliğinin Spinoza ve Mabillon'un etkinliğine kıyasla maddi avantaj sağlamaya daha fazla eğilimli olduğu açıktır); üstelik bu düşünürlerin bilim adamında küçük gördükleri şey tam da hiçbir temeli olmayan, fethetmeyen, çevresinin saptanmasını türlere dayandırarak açıklamaya çalışmayan, tıpkı bir bilim adamının buluşlarıyla yaptığı gibi bunu yapsa bile, kendisine yalnızca bilginin verdiği mutluluğu saklayan ve buluşlarının pratik faydalarını başkalarına bırakan insandır. Nietzsche'de gördüğümüz bilim adamına yönelik küçümseme ve savaşçıya yönelik beğeni basit bir istekten başka bir şey değildir ve Nietzsche'nin yapıtları kadar Sorel'in, Barrès'in ve Péguy'nin yapıtlarına da esin kaynağı

[104] *Victor Marie, Comte Hugo,* sonlara doğru. Bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde O maddesi.

olduğunu hiç kimse yadsıyamaz. Açıktır ki bu istek, *eylemin değeri karşısında bilginin değerini alçaltma isteğidir.*[105]

Bugün bu istek sadece ahlâkçıları değil ama çok daha yüksek bir noktadan konuşan bir "aydın" türünü de esinlendiriyor. İnsanı kendisinin sahiden düşünen yönüne görece daha az saygı duymaya, ama buna karşılık aktif ve *istek duyan*, *arzulayan* yönüne kendini adayarak daha fazla saygı duymaya özendiren modern metafizikçilerin öğretisinden söz ediyorum. Geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca insanlığın değerlerini edindiği bilgi teorisi, açık ve kesin fikirlerle, kategorilerle, sözcüklerle ilerleyen düşünceyi ikincil konuma yerleştirip, kendisini bu düşünsel alışkanlıklardan kurtarmada ve "saf, katışıksız bir eğilim" "katışıksız bir arzu", "katışıksız bir etkinlik" olarak kendisinin bilincine varan düşünceyi ise en üst sıraya yerleştirir. Eskiden düşünen bir varlık olduğu için kendisinin bilincinde olan ve "Düşünüyorum, öyleyse varım" diyen insanı öven felsefe, bugün (insan düşünceyi eylem ile karıştığı o değersiz bölgede dikkate almadıkça) "Varım, bu nedenle düşünüyorum" veya "Düşünüyorum, öyleyse yokum" diyen insanı övüyor. Eskiden felsefe insana kavramları ilişkilendiren Pythagoras'ın ruhunu

---

[105] Nietzsche'nin sanatı yüceltip (modern ahlâkçılık ile birlikte) sanatçının felsefeciden üstün olduğunu ilân etmesinin tek nedeni budur çünkü sanat Nietzsche'ye göre bir eylem değeri taşımaktadır. Bu bakış açısını bir kenara bırakacak olursak, Nietzsche'yi eleştirenlerden biriyle birlikte şunu söylemek yerinde olacak: "Aslında Nietzsche sanatı ve sanatçıları küçümsüyordu... Sanatta barınan kadınsı ilkeyi, aktörün taklitçiliğini, kılık kıyafet sevgisini ve tüm o pırıltılı şeylere duyulan sevgiyi küçümsüyordu... Shakespeare'i, şairlerin bu en büyüğünü göklere çıkardığı o etkileyici sayfayı düşünün. Shakespeare, Caesar karşısında, o kutsal insan karşısında şairi basit bir sahne sanatçısı olarak gördüğü için Nietzsche'nin övgüsünü kazanmıştı." (C. Schuwer, *Revue de Métaphysique et de Morale*, Nisan 1926). Sorel için sanat büyüktür çünkü toplumumuzda kendisini giderek daha fazla göstermeye çalıştığı gibi, yoğun üretimin öncelenmesidir).

andırdığı sürece ruhunun kutsal olduğunu öğretiyordu; şimdiyse ruhunun yumurtasının kabuğunu kıran civcivin ruhunu andırdığı sürece ruhunun kutsal olduğunu öğretiyor.[106] Modern "aydın", en yüce vaizi tarafından insana pratik olduğu ölçüde büyük olduğunu garanti ediyor.

Elli yıl boyunca özellikle Fransa'da (bkz. Barrès ve Bourget) belli bir literatür bütünüyle, içgüdünün, bilinçdışının, sezginin, (Almancadaki anlamıyla zekânın karşıtı olarak) istencin üstünlüğünü ilân eder ısrarla ve bunu da pratik tin adına yapar, çünkü –birey olarak, millet olarak ve sınıf olarak– kendi avantajımızı güvence altına almak için ne yapmamız gerektiğini bilen zekâ değil içgüdüdür. Bu yazarlar büyük bir hevesle böcek örneğine sarılırlar. Böceğin "içgüdüleri" (bilindiği kadarıyla) ona avını tam da tamamen hareketsiz kalıp bir anlamda felç olduğu anda öldürmeden yakalamasını öğretir; böylece böceğin yavrusu hâlâ canlı olan avla daha iyi beslenebilecektir.[107] Diğer hocalar, "Fransız geleneği" adına böceğin bu "zalimce" övülmesini kınarlar ve "zekânın üstünlüğünü" vaaz ederler; ama

---

[106] *Evolution Créatrice*, s. 216. Bergsonculuğun doğru formülü "Gelişiyorum, öyleyse varım" olmalıdır. Ayrıca modern felsefenin düşüncenin pratik niteliğini temel özelliği haline getirme ve düşüncenin kendi bilincinde olmasını da ikincil özelliği haline getirme eğilimine de dikkat ediniz: "Belki de düşünce sadece kendisinin ayırdında olma özelliğinden ziyade belli amaçlara yönelik araçları birleştirme yetisi olarak tanımlanmalıdır." (D. Roustan, *Leçons de Psychologie*, s. 73).

[107] Sphex. Bu örnek *L'Evolution Créatrice*'te verilir ve edebiyat dünyasında muazzam bir etkiye sahip olur. (Üstelik hayalîdir. Bkz. Marie Goldsmith, *Psychologie Comparée*, s. 211.) Aynen Barrès'te olduğu gibi akılcı olana duyulan Romantik küçümseme ile birlikte böceğin pratik değeri savunusu J.-J. Rousseau ile başlamıştır: "Vicdan bizi asla kandıramaz; içgüdünün beden için ne ifade ettiğini belirleyen ruhtur... Sadece açıklanabilen şeyi kabul eden modern felsefe, edinilen bilgi söz konusu olmaksızın hayvanları belirli bir amaca yönlendiriyor görünen içgüdü adını verdiğimiz muğlâk yetiyi dikkate almamaya özen gösterir." (*Confession de foi du vicaire savoyard*).

bunu yapmalarının nedeni, onlara göre çıkarlarımızın gerektirdiği eylemleri bize gösterenin tam da zekâ olmasıdır; başka bir deyişle, pratik olana duydukları tutkudan ötürü bunu yaparlar. Bu bizi, modern "aydınların" pratik olanı vaaz edişlerinin en çarpıcı ve kesinlikle en yeni biçimlerinden biri ile buluşturuyor.

Düşünsel faaliyetin sadece ve sadece pratik olduğu ölçüde kayda değer olduğunu söyleyen öğretiyi kastediyorum. Eski Yunan'dan beri düşünürlerin düşünsel faaliyete yönelik başlıca tutumlarının, düşünsel faaliyetin (tıpkı estetik faaliyet gibi) sağladığı faydalar hiç dikkate alınmaksızın sadece kendi içinde ve kendisi için sürdürüldüğü sürece yüceltildiği söylenebilir. Birçok düşünür Platon'un geometriye dair ünlü methiyesini kabul edecektir; burada söz konusu disiplin diğer tüm disiplinlerin üzerinde görülür çünkü Platon'a göre geometri, maddi olan hiçbir şey barındırmayan spekülatif düşünce tipini temsil eder; bu düşünürler, Renan'ın ürünlerinden ötürü bilimi seven insanın bu kutsallığa karşı işlenebilecek en büyük saygısızlıklardan birini işlediği açıklamasını da kabul edecektir.[108] "Aydınlar, bu değerler standardı sayesinde, sıradan insanların önüne hayatın değerini çıkar gözetmemede gören bir insan sınıfının numunesi olarak çıkıyor ve sıradan insanların pratik ihtiraslarını dizginleme –en azından bu insanları mahcup etme– rolünü oynuyorlardı. Modern "aydınlar" ise bu anlaşmayı paramparça etmiştir. Düşünsel işlevlerin sadece somut bir fayda sağlama amacına hizmet ettiği sürece değerli olduğunu ve nesneleri bakımından hiçbir çıkarı olmayan zekânın değersiz olduğunu savunurlar. Şudur öğrettikleri: Zekânın üstün biçimi "hayati itki"

[108] "Övgümüzü belirleyen, bir insanın uğraşılarının sağladığı fayda olsaydı, sabanın mucidi, Aristoteles'ten, Galilei'den ve Descartes'tan çok daha büyük bir deha olmayı hak ederdi." (Bayle). Fontenelle ve Voltaire, hiçbir fayda sağlamadığı düşünülen bazı çalışmaların faydasına dikkat çekmiştir; ama bu çalışmaların hiçbir işe yaramadığını düşündükleri halde bu çalışmalardan fayda sağlayanların küçük görülmesi gerektiğini asla kastetmemişlerdir.)

içinde kök salan, varoluşumuzu teminat altına alma konusunda en çok nelerin işe yaradığını bulmakla meşgul olan biçimidir. Özellikle tarih[109] biliminde siyasi çıkarların[110] hizmetinde ve yönetiminde işlerlik gösteren zekâyı yüceltirler ve "nesnellik"e yönelik tüm çabaları bütünüyle küçümserler. Bunun dışında, saygı duyulacak zekânın, faaliyetlerini milli çıkarlar ve toplumsal düzen ile sınırlayan zekâ olduğunu ileri sürerler; onlara göre, toplumun taleplerine ilişkin her türlü ilgiden yoksun olan ve sadece hakikat arzusunun yönetiminde bulunan zekâ, "insan yetilerinin en yücesini iki paralık eden" "vahşi ve acımasız bir faaliyetin" ürünüdür.[111] Bu noktada bir de bilimin tamamen

---

[109] Bkz. s. 58

[110] Ve ahlâk. Barrès tesadüfün tarihte oynadığı rolü gösteren bilim adamının "ahlâksızlığı"nı kınar. Michelet'nin "saygı tarihi öldürür" açıklaması ile karşılaştırın.

[111] Çok iyi bilindiği gibi, bu "Avenir de l'Intelligence" [Aklın Geleceği] argümanıdır. Ardıllarının "Çağlar boyunca Kilise'nin en aşikâr misyonlarından biri aklı kendi yanılgılarına karşı korumak olmuştur" demelerini mümkün kılar ("Manifeste de L'Intelligence", *Figaro*, 19 Temmuz 1919; bu manifesto konusunda bkz. kitabın sonundaki notlar bölümünde P maddesi). –aklın yanılgılarının (Kilise'nin öğretisinin temelini teşkil eden) toplumsal düzene gönderme yapmadan söylediği şeylerin tümü olduğu andan itibaren bu çürütülemez bir açıklamadır. Bu pratik akıl anlayışı, bu tür tanımlamalara yol açar: "Doğru mantık, ahlâki, düşünsel ve fiziksel ihtiyaçlarımıza uygun anlayışları esinlendirecek olan duygular, imgeler ve işaretler toplamı olarak tanımlanmalıdır." (Maurras.) Bunu Fransız ustaların şu geleneksel öğretisi ile karşılaştırın: "Mantık, aklı tam da şeylere dair bilgide düzgün olarak yönlendirme sanatıdır." (*Logique de Port-Royal*).

Şu şaşırtıcı formülde akla veya zekâya pratik sonuçlarından ötürü saygı duyma arzusuna bir kez daha rastlarız: "Eleştirel bir akıl, bahşettiği aydınlanma aracılığıyla *sahip olduğu etkiden dolayı* değerlidir." (Maurras). Ayrıca "Faydalı olan, benim iğrendiğim bir şeydir." açıklamasını yaptığında M. Massis'in (*Jugements*, i, 87) Renan'a karşı nasıl da acımasız olduğunu düşünün. Aynı düşünür başka yerlerde

faydacı bir kökeni olduğunu savunan öğretiye (Bergson, Sorel) –insanın maddeye hükmetme zorunluluğu; "bilgi bir uyarlamadır"– duydukları bağlılığa ve bilimin en kusursuz yansız faaliyet tipi olan oyun oynama arzusundan gelişmesini sağlayan enfes Yunan anlayışını küçük görmelerine dikkat çekmek istiyorum. Modern "aydınlar" böylelikle insanlara, kendilerine hizmet eden bir hatayı ("mit") kabul etmenin onları yücelten bir eylem olduğunu, ama onlara zarar veren bir hakikati kabul etmenin ise utanılacak bir şey olduğunu öğretirler. Başka bir deyişle, Nietzsche, Barrès ve Sorel'in açıkça ifade ettiği gibi, hakikat duyarlılığı her türlü pratik amacın dışında tek başına, küçümsenebilir bir düşünce biçimidir.[112] Bu noktada modern "aydın" maddi olan savunusunda kesinlikle bir deha özelliği sergiler çünkü maddi olanın hakikat ile veya doğruluk ile hiçbir ilgisi yoktur ya da daha doğrusu hiçbir kötü düşmanı yoktur. Callicles'in dehası tüm enginliğiyle birlikte modern ruhun büyük ustalarında bir kez daha canlanır.[113]

---

de (*Jugements*, 107) "Yansızlığı hayatın, eylemin *ve düşüncenin* koşullarının yadsınmasından ibaret olan" tinsel bir özgürlükten söz eder.

[112] Bu düşünürler bilim "pratik olanı" ifade ettiği sürece, çürütülemez olan "bilimsel-olmayan" sıfatını da buradaki "küçümsenebilir" sıfatının hemen yanına eklerler. Paul Bourget ise şöyle der: "Çocukları dinsel olarak yetiştirmek, onları bilimsel olarak yetiştirmek anlamına gelir"–burada bilimsel olan ile (yazarın kastetmek istediği üzere) "milli çıkara uygun olma" anlayışı kastedildiği sürece bu son derece savunulur bir açıklamadır.

[113] Fransız gelenekçiler, tek başına hakikati tasvip etmez ve "toplumsal" hakikatten yana saf tutarlar. Bu, *önyargıların övülmesidir* ve Montaigne ve Voltaire'in torunlarında gerçekten yeni bir şeydir. Bazı çağdaş Fransız ustaların, asıl görevi aklın, düşüncenin çıkarlarının savunulması olan kişilerde daha önce hiçbir zaman görülmemiş bir biçimde toplumun çıkarlarını savunmaya hevesli olduğu söylenebilir. Çıkar gözetmeyen entelektüel etkinliğin kınanması açıkça Barrès'in şu buyruğunda temellenmiştir: "Bütün sorunlar Fransa ile ilintili olarak çözüme kavuşturulmalıdır." Bir Alman düşünür 1920'de buna

Böylelikle modern "aydınlar", sıradan insanlara Tanrı imgesini sundukları *teolojileri aracılığıyla* pratik dini vaaz etmeye başladılar. Öncelikle Stoacılardan beri sonsuz olan Tanrı fikrinin bir kez daha tanımlı ve sonlu olması gerektiğine karar verdiler; Tanrı bizden uzak, ayrı bir figür olarak kişileştirilmeliydi; böylece Tanrının *metafizik* bir varoluşun değil, bilakis *fiziksel* bir varoluşun olumlanması gerekti. Tanrı şairin kapıldığı duygunun yönelimine ya da lirik itkinin ihtiyaçlarına göre kişisel ya da belirsiz bir hal alabildiği için, Prudentius'tan Victor Hugo'ya kadar birçok şairde, panteizm ile arasına sınır koymayı dert etmeden, onunla iç içe geçerek [çoktandır] varolan bir insanbiçimcilik, Péguy ve Claudel'de daha da gelişerek son derece güçlü bir farkındalığa büründü ki bu insanbiçimcilikte kendini müridinden ayırma ve ona yönelik bir küçümsemeyi ifade etme arzusu çok açık bir biçimde ortadaydı. Aynı sırada siyasi aydınlar, Sonsuzluğu savunan dine kesin bir nefretle, Kilise'de bile eşine benzerine rastlanmayan bir küçük düşürme becerisiyle saldırdılar; dini tam da pratik olmamakla, o büyük dünyevi gerçekliklerin, Şehir ve Devlet'in[114] temelini atan duyguları zayıflatıp yok etmekle suçluyorlardı. Ama modern "aydınlar", her şeyden önce pratik avantajları güvence altına alan özellikleri ve sıfatları Tanrıya atfettiler. Eski Ahit'ten beri Tanrının sırf güçlü olmanın çok ötesinde olduğu, daha doğru-

---

şöyle karşılık verir: "Eski ve modern kültürün ve bilimin tüm zaferlerini her şeyden önce Alman bakış açısından değerlendiriyoruz." (Alıntı C. Chabot, *Alman Milletine Söylevler*'in Fransızca çevirisine Önsöz, s. xix.) "Faydalı hata" konusunda bkz. *Jardin de Bérénice*'teki enfes sayfa, alıntılayan ve yorumlayan Parodi (Traditionalisme et Democratie, s. 136).

[114] Burada Maurras, "bir gün her şeyi ve herkesi kucaklayıp bağrına basacak olan bir okyanus" benzetmesi yapan ustası, de Maistre'den ayrılır. Ama *Saint-Petersburg Geceleri*'nin yazarı hemen şunu ekler: "Ama olmaması durumunda ölümsüzlüğün hiçbir şey ifade etmeyeceği kişiliğe değinmekten kaçınıyorum."

su Platon'un da düşündüğü gibi gücünün sadece doğruluğunun ve adaletinin bir biçimi olduğu söylenebilir; Tanrının gücünün de, Malebranche ve Spinoza'nın ortaya koyduğu gibi, kralların ve İmparatorlukları yaratanların gücüyle hiçbir benzerliği yoktu. Büyüme arzusunun Tanrının doğasında hiçbir yeri yoktu ve aynı şekilde, bu arzunun tatmini için gerekli olan ahlâki sıfatlar da –güçlülük, istek, gayretkeşlik, zafer kazanma özlemi– Tanrının doğasından açıkça dışlanmıştı. Bu, olası gerçekliğin bütününü oluşturan Tanrının kusursuz ve sonsuz varlığının kaçınılmaz sonucuydu. Bir fikir olarak bile temelde güç ve büyüme fikrinden ayrılan yaratılışta bu fikirlerden uzak durulmuştu –dünya Tanrının gücünden ziyade sevgisinin bir ürünüydü; tıpkı ışınların güneşten kaynaklanması gibi Tanrıdan doğmuştu ve Tanrının kendisini herhangi bir şey için büyütme arzusu veya hissi gibi bir şeyden söz edilemezdi. Âlimlerin ifadesiyle, Tanrı dünyanın aşkın nedeninden ziyade içkin nedeniydi.[115] Öte yandan modern aydınlar için (Hegel, Schelling, Bergson, Péguy) Tanrı temelde büyüyen bir şeydir; Yasası "kesintisiz değişim"dir, "kesintisiz yenilik"tir, "kesintisiz[116] yaratım"dır; ilkesi temelde bir büyüme ilkesidir –İstek, Gerilim, Yaşama Arzusu. Hegel'in ortaya koyduğu gibi bir Zekâ ise şayet, "gelişen" bir zekâdır; giderek "kendisinin" daha fazla "farkına varan" bir zekâdır. Varlık doğrudan doğruya Tanrının kusursuzluğunda konumlanmıştır ve zafer konusunda hiçbir şey bilmeme ise tamamen küçümsenecek bir şeydir; Tanrı bir "ölüm sonsuzluğu"nu temsil eder (Bergson).[117] Dolayısıyla

---

[115] Zamanımıza değin neredeyse tüm Hıristiyan aydınlar arasında bu içkinlik öğretisinin mevcudiyeti konusunda bkz. Renouvier, *L'Idée de Dieu*", *Année Philosophique*, 1897 ve ayrıca *Essai d'une Classification des doctrines*, 3: *l'évolution*; *la création*.

[116] Hegel'e göre, Tanrı karşıtı pahasına sürekli büyür; etkinliği temelde savaş ve zafere yöneliktir.

[117] Yeni Thomascılık'ta bu anlayışa karşıt bir görüş olduğunu da belirteyim.

belli bir başlangıcı olan tek bir yaratılışın varlığına inananlar bugün bunu tamamen pratik yönüyle ileri sürmeye çalışıyorlar. Kilise her türlü içkinlik öğretisini şimdiye dek görülmemiş bir kesinlikle kınıyor ve tüm katılığıyla aşkınlığı vaaz ediyor.[118] Tanrı dünyayı yaratırken artık doğasının kaçınılmaz genişlemesine tanık olmaz; gücüyle (bazıları keyfiliği ortadan kaldırmak için gücü yerine "iyiliği" demeyi tercih eder) Kendisinden kendi eliyle yarattığı ama kendisinden tamamen farklı bir şeyin ortaya çıkmakta olduğunu anlar. Aksine şeyler söylenebilecek olsa da, eylemi kusursuz bir maddi büyüme modelidir. Eski İsrail'in kâhini gibi modern "aydın" da insanlığa şöyle der: "Ezeli Ebedi olana, savaşların Tanrısına duyduğunuz özlemi gösterin."

İşlevleri milletlerin gerçekçiliğine karşı çıkmak olan insanlar, tüm güçleriyle milletleri galeyana getirme konusunda kesin bir kararlılık sergileyerek, yarım yüzyıldır tam da böyle bir tutum benimsediler. Bu yüzden onların bu tutumunu "Aydınların İhaneti" olarak adlandırmaktan çekinmiyorum. Bu akımı geçici bir heves olarak, bir moda olarak görmem imkânsız; zira baktığımda ardında yatan çok önemli nedenler olduğunu görüyorum ama bugün olmasa da gelecekte, karşıt bir akımın da başarılı olması muhtemel görünüyor.

Bu temel nedenlerden biri şudur: Modern dünya "aydın"ı sade bir vatandaş haline getirmiştir. "Aydın" artık tümüyle sıradan vatandaşın sorumluluklarına tâbi bir konumda bulunmaktadır; dolayısıyla sıradan ihtirasları küçük görmesi, selefllerine kıyasla artık çok daha zordur. Milli meselelere Descartes ve Goethe gibi asil bir soğukkanlılıkla bakamadığı için aşağılandığı takdirde, o da çıkıp şu karşılığı verebilir pekâlâ: Milleti

[118] Örneğin Rosmini'nin kınanmasını Maître Eckart'ınki ile karşılaştırın; Eckart'ın "Nulla in Deo distinctio esse aut intelligi potest" ve "Omnes creaturae sunt purum nihil" (Bütün varlıklar tamamen değersizdir) gibi önermeleri sapkın olarak değil ama "hastalıklı", düşüncesiz ve sapkınca olabilecek fikirler olarak gösterilir.

onuru kırıldığında, ondan neferi olmasını istemiş, ama zafer kazandığında bile koyduğu vergilerle onun belini bükmüştür. Toplumsal nefretlerden kendisini arındıramadığı için ondan utanç duyulduğu takdirde, hiç tereddütsüz şuna dikkat çekecektir: O –aydın– artık her türlü himayeden yoksundur; bugün hayatını kazanma zorunluluğuyla karşı karşıyadır ve onun üretiminden haz duyan sınıfı desteklemek zorundaysa bu kesinlikle onun suçu değildir. Ama tüm bunlar, gerçek "aydın" için geçerli değildir. Gerçek "aydın" Devletinin yasalarına, bu yasaların kendi ruhunu incitmesine izin vermeden boyun eğer. Sezar'ın hakkını Sezar'a verir; bu, hayatı olsa bile. Gerçek "aydın", Vauvenargues'tir, Lamarck'tır, Fresnel'dir: Onlar vatanperverliğin gereklerini kusursuz biçimde yerine getirmelerine rağmen, milliyetçi bir vatanperverliği hiçbir zaman özümsememiştir. Gerçek "aydın" Spinoza'dır, Schiller'dir, Baudelaire'dir, César Franck'tır: Onlar geçim derdi yüzünden, Güzel ve İlahî olana canı gönülden hayranlık duymaktan asla vazgeçmemişlerdir. Ama bu tür "aydınlara" nadiren rastlarız. Acının bu kadar çok küçümsenmesi, "aydınlar" arasında bile insan doğasının bir yasası değildir; yasa, hayat mücadelesi vermeye mahkûm canlı varlıkların pratik ihtiraslara yönelmesini ve dolayısıyla bu ihtirasların yüceltilmesini buyurur. "Aydının" yeni inancı, büyük ölçüde kendisine dayatılmış toplumsal koşulların bir sonucudur ve kınanması gereken asıl kötülük, belki de "aydınların" "büyük ihaneti" değildir pek o kadar da; asıl kınanması gereken "aydınların" yok oluşudur, bugünün dünyasında bir "aydın"ın hayatını sürdürmesinin imkânsızlığıdır. Modern Devletin en ağır sorumluluklarından biri de vatandaşlık görevlerinden muaf bir insan sınıfını, tek işlevi pratik-olmayan değerleri korumak olan bir insan sınıfını koruyamamış olmasıdır (peki ama bunu yapabilir miydi?). Renan'ın kehâneti doğru çıkmıştır. Renan üyelerinin dünyevi görevler üstlenmeye zorlandığı bir toplumun kaçınılmaz olarak bozulacağı, niteliğini yitireceği öngörüsünde bulunmuştu; gerçi kul köle olma

zorunluluğunun, yolundan saptıramayacağı türde bir insandı o; –bir dostunun da belirttiği gibi– "ne olursa olsun, hiçbir şey Tanrıya olan inancını sarsamaz"dı.

Modern "aydın"da milli ihtirasın mevcudiyetini sadece kişisel çıkarla açıklamak büyük haksızlık olacaktır. Bunu aynı zamanda çok daha basit bir şekilde açıklamak da mümkündür. Modern "aydın"ın bu ihtirasının kökeninde sevgi yatıyor olabilir pekâlâ. Her insanı içinden çıktığı grubu, yeryüzünü paylaştığı diğer gruplardan doğal olarak çok daha fazla sevmeye yönelten itkiden başka bir şey değildir bu. Burada gene, "aydının" bu yeni inancının, on dokuzuncu yüzyıldaki değişikliklerden etkilendiği ileri sürülebilir; bu inanç, milli gruplara şimdiye dek görülmemiş bir tutarlılık kazandırarak, on dokuzuncu yüzyıldan önce birçok ülkede sadece potansiyel olarak varolduğunu söyleyebileceğimiz bir ihtirası besler. Açıktır ki sevebilecekleri bir millet olmadığında, bundan rahatsızlık duymayanlar için sadece manevi dünyaya bağlanım daha kolay olmuştur. Aslında "aydın"ın gerçek ortaya çıkışının Roma İmparatorluğunun çöküşüyle kesişmesi, yani büyük bir milletin çöküp küçük milletlerin henüz varolmaya başlamadığı bir dönemle örtüşmesi son derece aydınlatıcı bir husustur. Manevi şeylere duyulan büyük sevgiler çağının, yani Aquinolu Thomas'ın, Roger Bacon'ın, Galilei'nin, Erasmus'un çağının, tam da Avrupa'nın büyük bir bölümünün kaosa gömüldüğü, milletlerin tanınmadığı bir çağ olması da aynı ölçüde aydınlatıcıdır; katışıksız düşüncenin en uzun kalıcı olduğu yerlerin, yani milletleşecek son yerlerin, Almanya ve İtalya[119] gibi görünmesi de aydınlatıcıdır; bu ülkeler pratik olarak millet oldukları andan itibaren saf düşünce üretimine son vermişlerdir. Bir kez daha yinelemek gerekirse, duyulur dünyanın iniş çıkışları ger-

[119] Jena'dan hemen sonra 1806'da Hegel'in bir düşüncesinin felsefileşecek bir köşe bulduğunu unutmayın. 1813'te Schopenhauer, Almanya'nın Napoléon'a karşı başkaldırısına tamamen kayıtsız kalmıştı.

çek "aydın"ı etkilemez. Ülkelerinin talihsizlikleri, hattâ zaferleri, Einstein ve Nietzsche'nin tek ihtirasının düşünce olmasını engellememiştir. Jules Lemaître, Sedan Çarpışmasının yol açtığı yıkımın aklını kaybetmesine neden olduğunu haykırdığında, Renan ona, kendi aklını mükemmel bir şekilde koruduğu ve gerçek bir düşünce keşişini dünyevi çıkarlardan daha başka şeylerin yaralayabileceği yanıtını vermiştir.[120]

Sözünü ettiğim bu durumlarda, kökeninde çıkar da yatsa, sevgi de yatsa "aydın" kendisini milletine veya sınıfına içtenlikle adıyordur. Bu içtenliğe sık rastlanmadığı düşüncesini taşıdığımı da itiraf edeyim. Bana öyle geliyor ki manevi hayat pratiği, kaçınılmaz olarak bir evrenselciliğe, sonsuzluk hissine yol açıyor ama buna karşın dünyevi uzlaşımlara inanmayı zorlaştırıyor. Milli ihtirasın böyle bir içtenlikle benimsenmesi, özellikle eğitimli kişilerde, kendini büyük görmeyi saymazsak bu insan topluluğunun karakteristiği olmayan bir naiflik niteliğine bürünmüş gibi geliyor bana; bunda herkes hemfikir olacaktır sanırım. Sanatçıların halka karşı benimsedikleri tavrın altında yatan dürtülerin, yaşamak veya yemek, içmek gibi şeyler kadar basit olduğuna beni kimse ikna edemez. Bu nedenle, modern "aydın"ın gerçekçiliği için başka nedenler arıyorum –ve buluyorum; üstelik bu nedenler, o kadar doğal olmasalar bile, gene

---

[120] "Hiç kimse, ülkesinin yaşadığı yıkımlara kayıtsız kalma hakkına sahip değildir; ama felsefeci, tıpkı Hıristiyan gibi, yaşamak için her zaman bir neden bulur kendisine. Tanrının Krallığı ne fatihleri tanır ne de fethedilenleri; kalbin, aklın ve hayal gücünün mutluluğundan başka bir yerde değildir çünkü; şayet fethedilen ahlâki olarak fethedenden daha yüksek bir düzlemde ise ve daha fazla akla sahipse, ondan daha mutludur. Ülkemiz dışarıda küçük düştüğünde, sizin büyük Goethe'niz, hayran olunası Fichte'niz öğretti bize, nasıl soylu ve dolayısıyla mutlu bir hayat yaşanacağını." (Strauss'a Birinci Mektup).

Öğretisinin mahiyeti yüzünden bana kötü bir "aydın" gibi görünen Nietzsche'yi, kendisini sırf manevi ihtiraslara adamış olduğu için en iyi aydınlardan biri olarak gördüğümü söylememe bile gerek yok.

de muazzam olduklarını söyleyeyim. Bu nedenler de bana eğitimli insanlar için özellikle Fransa'da geçerliymiş gibi geliyor; Fransa'da yazarların tutumunun geçtiğimiz yarım yüzyılda eskisine kıyasla ne denli farklılaştığını görmek mümkün.

Öncelikle kariyerleri açısından nasıl bir çıkarları olduğunu görüyorum. Geçtiğimiz iki yüzyılda, Fransa'da büyük ün kazanan yazarların çoğunun siyasi bir tutum benimsediği bir gerçektir –sözgelimi Voltaire, Diderot, Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, Anatole France, Barrès. Bunlardan bazıları, gerçek ünü böyle bir tutum benimsedikleri andan itibaren kazanmışlardır. Bu durum, ardıllarının dikkatinden kaçmamıştır ve bugün, büyük bir ün kazanmak isteyen (ki bu her yazarın eğitimli bir insan mizacına sahip olduğu anlamına gelir) her Fransız yazarın aynı zamanda kaçınılmaz olarak siyasi bir rol oynamayı arzuladığı da söylenebilir. Bu arzu, başka dürtülerden de kaynaklanabilir. Sözgelimi Barrès'te ve d'Annunzio'da "edimde bulunma" arzusundan, "bir masanın başında oturan insanlar"dan daha fazlası olma arzusundan, bir "kâtip" gibi değil "kahramanca" bir hayat sürme arzusundan kaynaklanır; ya da Renan örneğinde olduğu gibi daha katışıksız bir haldedir; Renan, Parlamento üyesi olduğunda bir kamu hizmeti göreceği fikrinden asla kuşku duyulmamıştır ve bu bakımdan kendisinden emindir. Siyasilik konumu bir noktaya kadar kamuoyu tarafından yüklendiği için modern yazarın siyasi olma arzusu mazur görülebilir; halbuki Racine ve La Bruyère, Hollanda ile savaşın akla uygunluğu veya Chambres de réunion'un yasallığı konusundaki görüşlerini yayınlamayı düşünmüş olsalardı, vatandaşları onlara kahkahalarla gülerlerdi. Bir kez daha vurgulayacak olursam, bu bakımdan geçmişte gerçek bir "aydın" olmak günümüze kıyasla çok daha kolaydır.

Bu gözlemler, çağdaş Fransız yazarın bir siyasi tutum benimsemeyi niçin bu kadar sık istediğini açıklıyor, ama bu tutumun neden ille de keyfî otoriteyi destekler bir tarzda olduğunu açıklamıyor. Sonuçta liberalizm de siyasi bir tutumdur; mo-

dern Fransız "aydın"ın son yirmi yıldır liberalizmi çok nadiren benimsemiş olduğu ise söylenebilecek en son şeydir. Burada başka bir etken söz konusudur. Bu da pratik yazarın, ünün ve onurun yaratıcısı olan burjuvaziyi memnun etme arzusudur. Bu tür yazarlar için burjuvazinin ihtirasına saygıyla yaklaşma zorunluluğunun eskisine kıyasla çok daha fazla olduğu da söylenebilir; tabii bunu, yakın geçmişte burjuvaziye meydan okumaya cüret edebilen Zola, Romain Rolland gibi yazarların yazgısını göz önünde bulundurarak söylüyorum. Bugün burjuvazi muhalif sınıfın kaydedeceği ilerlemeden duyduğu endişeyle, bu sınıfa tanınan ayrıcalıkların korunmasından korkuyor ve liberal dogmalardan nefret ediyor; siyasi bir inanç besleyen eğitimli kişi ise, herhangi bir çıkar sağlamak istiyorsa "Düzen"e uyum göstermek zorunda. Bu açıdan Barrès'in durumu son derece açıklayıcıdır. Barrès başlangıçta büyük bir entelektüel kuşkucuydu; kendisini "zorunlu önyargıların" havarisi ilân ettiği gün ise en azından kendi ülkesinde maddi ünü yüz misli arttı. Bu tür şeyler, Fransız yazarlar arasında halihazırdaki siyasi modanın uzun bir süre daha süreceğine inanmama yol açıyor. Fransız burjuvazisinin huzursuzluğunun yol açtığı bir fenomenin çabucak yok olacağını hiç sanmıyorum.[121]

Çok yakın bir tarihte burjuvazinin ihtiraslarına karşı çıkmaya cüret eden birçok yazardan söz ettim. Bu, çok genel bir yeniliğin bir boyutudur yalnızca ve tartışmakta olduğum konu açısından çok önemlidir. Burjuvaziye karşı çıkan yazarların bağımsızlık bilincinin eğitimsiz insanlar tarafından sezilmesini ve eğitimsiz insanların da sadece duymak istediklerini söyleyen yazarları dikkate alma kararlılıklarını kastediyorum. Sıradan insanların bu eğilimi yalnızca kendi yazarlarıyla olan ilişkilerinde görülmez (bunun yanısıra, destekledikleri gazeteler ile

[121] "Sağ görüşlü" eğitimli insanların hepsinin samimiyetinden şüphelenmiyorum elbette. Bazı kişiler öylesine şanslıdır ki en kazançlı tutumlar tam da onların içtenlikle benimsediği tutumlardır.

ilişkilerinde de aynı durum söz konusudur –okuyucularına bağırlarına bastıkları hataları sunmayan bir gazete hemen gözden düşer); ama eğitimsiz insanlara Takdir-i İlâhi adına seslenen sahiden "ruhban" vaizler ile olan ilişkilerinde bu daha da kayda değerdir. Milliyetçi ihtirası suçladığını varsayan veya burjuvazinin kendini beğenmişliğini yeren bir vaiz (özellikle Fransa'da) çok geçmeden cemaatini kaybettiğini görecektir. Artık cezalandırılma korkusuyla böyle bir topluluktan korku duymasına gerek kalmayacaktır, çünkü cemaati artık gerçek olan dışında bir şeye inanmayacaktır ve dolayısıyla kendilerini ondan daha üstün hissetmeye başlayacak ve vaizin söyledikleri ancak onların saygı duyduğu bencilliği yüceltiyorsa onu dinlemeye rıza göstereceklerdir.[122] Modern insanlık, kendilerini vaiz olarak adlandıranların insanlığın kılavuzu değil ama hizmetkârı olması gerektiği konusunda tamamen kararlıdır. Söz konusu vaizlerin çoğu da bunu çok iyi anlar.[123]

---

[122] Bunu "manevi liderleri"nin öğretilerinden hoşlandıkları bir kitabı okumalarını yasaklayan buyruğuna karşı Fransız burjuvazisinin sergilediği nefrette de açıkça görebiliriz. Yüzyıl önce Papa'nın Fransız Katoliklere X. Charles hükümetinin çıkardığı Cizvit karşıtı yasayı kabul etmelerini buyurduğunda Fransız Katoliklerin hepsinin Papa'nın bu isteğine boyun eğdiğini hatırlarsanız, yaşanan değişimi de kestirebilirsiniz.

[123] İspanya Savaşlarının sonunda, Fransa'nın kuzeyi işgal edildiğinde Fénelon çeşitli vaazlarda bulunmuştu; bu vaazlarda işgal altındaki halka çektiği acıların günahlarının cezasından ibaret olduğunu söylüyordu. 1914 Ağustos'unda Fransızlara böyle bir vaazda bulunmaya cüret edebilecek herhangi birinin nasıl karşılanacağını bir düşünün! "Vaaz edilen" Kilisenin bugün "vaaz veren" Kiliseye davranış şekline gelince –ki elbette "vaaz veren Kilise duymak istediği şeyi söylemiyorsa– Papaz Ollivier'nin kilisenin fakirlere yardım kermesinde çıkan yangının kurbanlarına dair otuz yıl önceki vaazının nasıl algılandığını düşünmek yeter.

Modern yazar ve onun siyasi tutumunun nedenleri konusuna dönecek olursak, modern yazarın korku, endişe hali içindeki bir burjuvazinin hizmetinde olmakla kalmayıp, bunun yanısıra bu sınıfa ait olan tüm toplumsal konum ve itibar ayrıcalıklarından faydalanan bir burjuva olmaya giderek daha fazla yaklaştığını da söylemem gerekir. Eğitimli Bohem, pratik anlamda artık yoktur; en azından kamusal çıkara meyletmiş olanlar arasında ona artık rastlamayız. Dolayısıyla modern yazar giderek bir burjuva ruhuna sahip olmaya başlamaktadır ve bu ruhun en göze çarpan karakteristiklerinden biri de aristokrasinin siyasi duygularına özenmedir. Bu siyasi duyguları şöyle de özetleyebiliriz: Keyfî otorite sistemlerine bağlanım, askerî ve dinsel kurumlara bağlanım, adalete, eşitliğe dayalı toplumlara duyulan küçümseme, geçmişe duyulan merak vb... Fransa'da geçtiğimiz elli yıl boyunca kaç yazar, isimleri insanların ağzından düşmeyen kaç kişi, demokratik kurumlardan duyduğu tiksintiyi açıkça ifade ederek kendisini yücelttiğini düşünmektedir.[124] Bu yazarların çoğunun soylu ruhların vasıfları olduğunu düşündükleri acımasızlık ve katılığı benimsemelerini de aynı şekilde açıklıyorum.

Eğitimli insanların bu yeni siyasi tutumlarına ilişkin olarak dikkat çektiğim nedenler aslında onların toplumsal konumlarındaki değişikliklerden kaynaklanıyor. Şimdi dikkat çekeceğim nedenler ise, onların düşünce yapısındaki, edebî arzularındaki, estetik meraklarındaki ve ahlâklarındaki değişikliklerle ilintilidir. Bu nedenler bana tarihçilerin ilgisini öncekilere kıyasla daha fazla hak ediyormuş gibi geliyor.

---

[124] Felsefeciler için de benzer saptamalarda bulunulabilir; bu felsefecilerin çoğu –üstelik en az ünlü olanları da değil– bugün Descartes veya Spinoza gibi yaşamamaktadır; evlidirler, çocukları vardır, çeşitli işlerde çalışırlar ve "gündelik bir hayat" yaşarlar. Bana öyle geliyor ki hepsi de öğretilerinin "pragmatik" niteliğiyle ilintilidir. (Bu konuda bkz. bir başka çalışmam: *Sur le Succès du Bergsonisme*, s. 207).

Öncelikle onların Romantizmi ile karşı karşıyayız; tabii bu sözcükle on dokuzuncu yüzyıl yazarlarında köklenmiş olan (ama son otuz yılda çok daha fazla olgunlaşan) bir arzuyu kastediyoruz: Bu yazarların, çarpıcı tutumları edebî bir şekilde benimsemelerine yol açan temaları işleme arzusunu. 1890'larda eğitimli insanlar, yazarlar, özellikle Fransa ve İtalya'da, keyfî otorite doktrinlerinin, disiplinin, geleneğin, özgürlük ruhunun küçümsenmesinin, savaş ve kölelik ahlâkının ileri sürülmesinin, basit ruhların imgelemini etkileme bakımından Liberalizmin ve Hümaniteryenizmin duygusallıklarına kıyasla sonsuz bir güce sahip mağrur ve katı bir duruşu yakalama fırsatı olduğunu şaşırtıcı bir kıvraklıkla kavradılar. Böylelikle bu gerici doktrinler, kitleler üzerinde coşkulu ve iyimser Romantizme kıyasla çok daha derin ve köklü bir etkiye sahip olan kötümser ve her şeyi küçük gören bir Romantizme kapıldılar. Bir Barrès'in veya bir d'Annunzio'nun duruşu, naif kişileri bir Michelet'nin veya bir Proudhon'un duruşundan çok daha derinlemesine etkilemektedir. Üstelik bu doktrinler bugün bilim ve "katışıksız deneyim" üzerinde temellenerek öne çıkıyorlar ve dolayısıyla, kitleler üzerindeki etkisi eğitimli insanların keskin gözlerinden kaçmayan soğuk ve katı bir gayri insanilik tonuna (Pozitivizmin Romantizmi) izin veriyor (Burada elbette sadece kibar kitleden söz ediyorum elbette; Romantik kötümserliğin halk için hiçbir değeri yoktur).

Eğitimli insanlarda edebî ruhun başka bir dönüşümü daha vardır; bu dönüşümde, söz konusu insanların yeni siyasi inançlarının bir nedenini gördüğümü düşünüyorum. Bu da, onların son zamanlarda yücelttikleri tek becerilerinin sanatsal duyarlılıkları olmasıdır ki tüm yargılarını da bir noktaya kadar bu duyarlılığa dayandırırlar. Son otuz yıla değin eğitimli insanlar, en azından Latin Avrupa'da –bu bakımdan eski Yunan'ın ardıllarıdırlar– yargılarını –hattâ edebî yargılarını bile- sanatsal duyarlılıklarından ziyade uslamlama duyarlılıklarıyla belirlemişlerdir; üstelik bu iki duyarlılığı da birbirinden ayırma ko-

nusunda çok da bilinçli değillerdir. Bu açıklama, Rönesans insanları ve onların torunları (yani on yedinci ve müteakip yüzyıl Fransız yazarları) için de geçerlidir; ayrıca görünüşteki farklılıklara rağmen on dokuzuncu yüzyılın başında yaşamış olanlar için de geçerlidir. Uslamlama duyarlılığının ve daha genelde de yüce entelektüel disiplinin zayıflaması kesin bir şekilde 1830 Romantizminin karakteristiklerinden biri ise, bu duyarlılığın küçümsenmesi söz konusu değildir. Victor Hugo, Lamartine, Michelet yalnızca sanatlarının değerini yüceltmek için herhangi bir şeyde aklın değerlerini küçümsemekle gururlanmamıştır. 1890'a gelinirken etkisi abartılamayacak bir devrim yaşandı. Felsefi analiz ile (Bergsonculuk) aydınlanmış olan eğitimli insanlar, düşünsel duyarlılık ile sanatsal duyarlılık arasındaki temel ayırımın bilincine vardılar ve hararetle ikincisinde karar kıldılar. Bu tam da bir kitabın edebî ve sanatsal başarı kazandığında ancak önemli olduğunu, entelektüel içeriğinin ise pek önemli olmadığını, tüm savların eşit ölçüde savunulabilir olduğunu, yanlışın doğrudan daha yanlış olmadığını vb. ileri sürdükleri bir dönemdir.[125] Bu büyük değişim onların siyasi tutumlarını da etkilemiştir. Açıktır ki birtakım şeylerin sadece sanatsal ihtiyaçlarımızı karşıladığı için iyi olduğunu düşünmeye başladığımızda, bize iyi görünen tek siyasi sistem, keyfî otoriteye dayalı sistemdir. Güç ve büyüklüğe ulaşmaya çalışan bir sistem, adaletin sağlanmasına yönelik bir sisteme kıyasla, sanatsal duyarlılığı çok daha fazla tatmin edecektir, çünkü sanatsal duyarlılığın karakteristiği, bizatihi somut gerçekliklere duyulan sevgiye ve soyut kavramlara ve adalet fikrinin modeli olan saf aklın kavramlarının yadsınmasına dayanır. Hepsi birbirine ve son kertede de –hepsine hükmeden– bir başa tâbi

[125] Bu, "akıllı" veya "bilge" kişinin (Fransa'da ebediyen varolduğu düşünülen) egemenliğidir; Malebranche aklın veya akıllı kişinin bu vasfını şu enfes açıklamasında hayran olunacak bir şekilde eleştirir: "Aptal da akıllı da gerçeğe aynı şekilde kördür; şu farkla ki, aptal gerçeğe saygı duyarken akıllı onu hor görür."

olan birimlerden oluşan bir yığın görüntüsü sanatsal duyarlılığın gururunu özellikle okşar, oysa kimsenin baş olmadığı bir birimler yığını demek olan demokrasi bu duyarlılığı en temel ihtiyaçlarından birinden mahrum bırakır.[126] Bütün insanlar için genel olan şeyler bakımından İnsanı evrensel anlamda onurlandıran her doktrinin, (en azından Romantizmden beri)[127] temel özelliği tam da kendisini istisnai bir varlık olarak ortaya koymak olan sanatçıyı kişisel olarak yaraladığını da buna ilâve etmek gerekir. Ayrıca sanatçının, bugün arzularına ve arzularının tatminine ("dehaya tanınan haklar") atfettiği üstünlüğü ve dolayısıyla, bireyin hareket özgürlüğünün diğer bireylerin hareket özgürlükleriyle kısıtlanmasına yol açan sistemlere karşı duyduğu doğal nefreti de eklemek gerekir. Hattâ bir de, sanatçının genel olan her şeye, duygunun değil salt kavrayışın nesnesi olan her şeye yönelik nefretini eklemek gerekir.[128] Eğitimli insanların salt sanatsal duyarlılıklarıyla yargı-

---

[126] Demokrasiler başka bir sanatsal duyarlılık biçimini memnun edebilirler; ama bu sanatsal duyarlılık, düzenden ziyade, doğal olarak birbirinin zıddı olan kuvvetler arasında varolan bir dengeyle hareket geçen türde bir sanatsal duyarlılıktır (Bu ayırım konusunda bkz. Hauriou'nun harika kitabı *Principes de droit public*, bölüm I). Gene de, dengeye karşı duyarlılık, tam anlamıyla sanatsal olmaktan ziyade düşünsel niteliktedir. Bkz. Kitabın sonundaki notlar bölümünde Q Maddesi.

[127] Daha doğrusu, yukarıda bahsettiğim kibir dolu Romantizmden bu yana. Sanatçının kendisini istisnai bir varlık olarak diğer insanlardan ayırma arzusunun geçmişi Flaubert'e kadar uzanır. Hugo ve Lamartine ise bunu asla ifade etmemiştir.

[128] Bu nefret özellikle Nietzsche'de güçlüdür (Bkz. yukarıda bahsi geçen, genellemenin bayağılık, yüzeysellik ve aptallıkla eşanlamlı tutulduğu "Le Gai savoir -Şen Bilim"). Konuya tıpkı gerçek bir sanatçı gibi yaklaşan Nietzsche, genel bir özelliği algılamanın (örneğin gezegenlerin hareketi ile bir elmanın yere düşmesi arasındaki genel ilişkinin algılanması gibi) dehaya özgü bir davranış olabileceğini anlayamaz.

da bulunma konusundaki kararlılıkları, entelektüel disiplinin çöküşünün sayısız sonucundan biri olan, (Romantizmden bu yana) duyguyu düşünce pahasına yüceltme arzularının tek bir boyutundan başka bir şey değildir. "Aydınların" yeni siyasi tutumu, bu noktada bana düşünce biçimlerindeki ciddi bir değişimin sonucuymuş gibi görünüyor.

Bu tutum bana aynı zamanda aydınların düşüncelerinin oluşumunda –ki klasik edebiyat çalışmalarının azalmasından kaynaklanmış gibi geliyor. Beşerî bilimler, tam da sözcüğün çağrıştırdığı gibi, insanlık konusunu, en azından Portico'nun döneminden beri, evrensel bir şey olarak öğretmiştir.[129] Yunan -Roma kültürünün Barrès'te ve onun edebî kuşağındaki zayıflaması, Taine, Renan, Hugo, Michelet ve hattâ Anatole France ve Bourge'dekine kıyasla yadsınamaz ölçüdedir. Bu zayıflamanın Barrès'in ardıllarında çok daha dikkat çekici olması ise asla yadsınamaz. Ama bu zayıflama, söz konusu yazarları klasikleri yüceltmekten alıkoymaz; ne var ki onlar bunu evrensel insana duyulan merakı diriltmek düşüncesiyle yapmazlar; aksine "Fransız" ya da hiç olmazsa "Latin" ruhunu, bu ruhun kökeninin idraki içinde ve diğerlerinden farklı olduğunun bilinciyle güçlendirmeyi hedeflemiştir. Klasik kültürün Fransız yazarlarında gözlenen gerileyişinin Alman gerçekçileri Hegel ve özellikle Nietzsche'nin keşfedildiği döneme denk gelmesi dikkat çekicidir; nitekim Fransızlar'daki klasik disiplin eksikliği, kendilerini bu dehadan daha az etkilenir şekilde koruyacak bir kalkandan mahrum bırakmıştır.[130]

Eğitimli insanların bu yeni tutumunun nedenleri arasında onların duygu ve duyarlılık açlığına özellikle dikkat çek-

[129] Öyle ki, gerçek "kutsal benlik" savunucuları beşerî bilimleri kesinlikle suçlar. Bismarck, II. Wilhem, Naumann ve Houston Chamberlain klasik öğretiye karşı çıkarlar.

[130] Unutulmamalıdır ki Nietzsche, sadece Sokrates'e kadar antiklerin düşüncesine saygı duyar; yani bu düşüncenin evrenselliği öğretmeye başlamasından önceki döneme saygı duyar.

mem gerekir; bu onların, son zamanlarda daha da güçlenen ve kendilerine duygu ve duyarlılık kazandıran bir siyasi tutum benimsemelerine yol açan şeyleri deneyimleme ihtiyacıdır. Belphagor edebiyat âleminin tek yıldızı değildir. 1890'a kadar erken bir dönemde düşünür olarak ciddiye alınan Fransız yazar, istikrarsızlığıyla tarihte uzun süreler ilgi uyandıracak olan bir partiye katılmış olmaktan dolayı kınanmış ve karşılık olarak "Boulangizmin peşinden, borazan takımının şenlikli gösterisinin ardına takılmışçasına gittim." cevabını vermiştir. Aynı düşünür, "milliyetçi zihinlerle bağlantı kurmadaki" temel dürtüsünün "azalmaya yüz tutmuş duyarlılığını alevlendirmek" olduğunu anlamamızı beklemektedir.[131] Pasif uygarlığı hor gören ve savaşçı bir yaşamı yücelten birçok ahlâkçımızın pasif bir hayatı sıkıcı bulduğu ve savaşçılığı ise duyarlılık yönünde bir fırsat olarak gördüğünü söylemenin hata olmayacağı kanaatindeyim.[132] Genç bir düşünürün 1913'te Agathon tarafından dile getirilen açıklamasını hatırlarsınız: "Neden savaşa hayır? Eğlenceli olacaktır." Bu ifadenin bir gencin hoyrat söyleminden ibaret olduğu söylenerek bana karşı çıkılabilir. Peki bu söylem elli yaşında bir adama, dahası 1914 trajedisini önceden gören ve "çimenlerde piknik mi yapsaydık" açıklamasını yapan bir bilim adamına (R. Quinton) aitse? Bu bilim adamı şüphesiz iyi

[131] Barrès 1898'de bir "Dreyfusçu'ya": "Neden bana adalet ve insanlıktan bahsediyorsun ki! Bundan bana ne? Avrupa'dan birkaç görüntü, bir kaç da mezarlık!" karşılığını verdiğinde tam da bunu kast eder. Bir diğer büyük siyasi gerçekçimiz de bir defasında esas ihtiyacının "zevk" olduğu itirafında bulunmuştu. Sokrates, çok önceleri, Protagoras'a doktrininin temelinin duyarlılığa olan açlık olduğunu söylemişti.

[132] Pasifizmin, hümaniteryenizm ve özgeciliğin sıkıcı olduğunu inkâr etmek bana zor geliyor. Şüphesiz, sanat, bilim ve felsefe, dünyayı ateşe veren doktrinlere ihtiyaç olmadan da "eğlence" için yeterli fırsat sunabilir. Ama bu, duyguya ve duyarlılığa çok da hasret olmayan bir insanın görüşüdür.

bir askerdi, ancak savaşı tasvip edecek olmakla birlikte, bunu pitoresk zevklerinin tatmini için yapmayacaklarını söyleyebileceğim Fresnel ve Lamarck'tan daha fazla değil. *Réflexions sur la Violence*'ın yazarını takip edenler, bir fikrin kendisi için en çekici yanının "eğlenceli" olması ve makul tabir edilen insanların damarına basması olduğunu bilirler. Geçen elli yılda "felsefelerinin" temel itkisi, rahatsız edici paradokslardan kurtulmanın zevki olan; aynı zamanda da roketlerinin göklerde uçuşmasından ve asil ruhlarının bir nişanesi olduğunu iddia ettikleri zulüm ihtiyacının tatmininden ancak memnuniyet duyabilecek olan birçok düşünür bulunmaktadır. Ahlâktaki bu muazzam gerileme ve bu tür (hayli Germence) bir entelektüel sadizme, genellikle ve bariz bir şekilde, düşüncenin uygulamaya geçirilmesinden haz alan ve duyguyu (özellikle eylem duygusunu) küçümseyen gerçek "aydınlara" karşı büyük bir küçümseme eşlik eder. Aynı şekilde, eğitimli insanlar arasındaki yeni siyasi oluşum, ele aldığımız değişimle aynı türde olup ruhlarındaki en samimi parçanın farklılaşmasıdır (zekâda gerileme anlamına gelmeyen entelektüel disiplin gerileyişi).[133]

Modern aydınların çoğu, "hiçbiri bir kesinlik sunmayan" ve adeta çığlık çığlığa çelişen mutlaklarla birbirinin üzerine çöken felsefeler tarafından içine itildikleri ahlâki karmaşaya bir son vermek istedikleri için bireysel dışavurumlarında bu gerçekçi doktrinleri benimsemiştir. Aynı şekilde, "aydının" siyasi tutumu da benimsediği entelektüel disiplindeki büyük gerilemeden kaynaklanır –ister bu gerilemenin herhangi bir felsefenin kesinlik ifade edebileceğine olan inancında görüldüğünü düşünelim, isterse eski ekollerin kalıntıları üzerinde kendini bütün ekollerden üstün olan ve o ekollerin muhakemesini yapacak

[133] Gerçekçiler, bugün siyasi tutumlarında duygu fırsatını bulan yegâne grup değildir. Victor Hugo ve Michelet'nin hümaniteryanizmi, Spinoza ve Malebranche'ın saf entelektüel tınısına sahip olmaktan çok uzak olduğu aşikârdır. (Bkz. yukarıda yaptığım hümaniteryenizm ile hümanizm ayırımı).

olan mantığa dayanarak ayakta durmaktan âciz olmasından kaynaklandığına inanalım, fark etmez.

Modern aydınlarda bazı seleflerinin öğretilerin yarattığı rahatsızlığın da aydınların gerçekçiliğinin bir diğer nedeni olduğunu teslim etmeliyim –1848 yılının belli ustaları, düşsel idealizmleri, adalet ve sevginin birdenbire ulusların ruhunun özü haline gelecek olduğuna inançları, kulağa hoş gelen saf kehânetler ve bunları takip eden korkunç olaylar arasındaki çelişkiyle iyice büyüyen rahatsızlıktan bahsediyorum. Gene de, akılda tutulması gereken nokta şudur ki, modern aydınlar bu yanlışlara, bir öngörüyle ya da değil, idealizmin her şekliyle lanetler savurmakla cevap vererek türler arasındaki ayırımın farkında olmaktan âciz olduklarını ve tutkunun ötesine geçerek yargıya ulaşabilme kabiliyetinden yoksun olduklarını göstermişlerdir. Bu, ruhlarındaki terbiyenin kayboluşunun diğer bir tezahürüdür.

Aydınlardaki bu değişikliğin nedenlerini özetlersem: Siyasi çıkarların istisnasız bütün insanlara yüklenmesi; gerçekçi ihtirasları besleyebilecek konular üzerinde artan tutarlılık; eğitimlilerin siyasi bir rol oynama arzusu ve olasılığı; kendi şöhretleri uğruna her gün daha endişe verici bir hal alan bir sınıf oyunu oynamaları ihtiyacı; aydınların burjuvazi ve bu sınıfın kibirlerini edinme yönünde gelişen eğilimleri; Romantizmlerindeki iyileşme; ilk çağ bilgilerinde ve entelektüel disiplinlerinde gerileme. Görüleceği üzere, bu nedenler, içinde bulunduğumuz çağın en derin ve genel karakteristiği olan belirli fenomenlerden kaynaklanmaktadır. Aydınların siyasi gerçekçiliği, bir kısım insanın geçici hevesinden kaynaklanan üstünkörü bir olgu olmanın çok ötesinde, bana modern dünyanın özüyle hayli bağıntılı görünmektedir.

IV

ÖZET – TAHMİNLER

TOPARLAMAK GEREKİRSE: Çağdaş insanlığa, siyasi yaşamın dışavurduğu ahlâki durum açısından baktığımda, (a) Realist ihtirasları, iki ana formda –sınıf ihtirası, ulus ihtirası– gelişerek bugüne kadar bilinmeyen bir bilinçlilik derecesi ve yapılanma kazanmış olan bir kitle oluşumu; (b) Eskiden kitlelerin realizmine karşı olan, şimdi ise bırakın karşı olmayı bu tavrı benimseyen, hattâ ahlâksallığını ve yüceliğini savunan bir insan oluşumu; kısacası, kendisini tam ittifakla realizme bırakan bir insanlık, bir seçeneksizlik hali ve bu ihtirasın tarihte örneği olmayan kutsanışını görüyorum.

Bu söylem başka bir şekilde de ifade edilebilir. On ikinci yüzyıldan gelen bir gözlemcinin bugünün Avrupası'nı kuşbakışı seyrettiğini düşünün. Bu gözlemci, zihinlerindeki karanlıkta el yordamıyla hareket eden kendilerine bir ulus oluşturma çabasındaki insan gruplarını görecek (realist iradenin en çarpıcı çehresi olarak), bu konuda başarılı olmaya başladıklarını gözleyecek, bir toprak parçası ele geçirme kararlılığıyla etraflarındaki gruplardan farklı olma bilincini kazanmaya başlayan insan gruplarının ortak bir bilince büründüğüne tanıklık edecektir. Fakat aynı zamanda, bu hareketi engellemeye çalışan yüksek itibarlı bir sınıfı gözlemleyecektir. Aynı gözlemci,

uluslara kesin olarak itibar etmeyen bir ruhu, ortak bir evrensel dille dışavuran ilim adamlarını, sanatçı ve filozofları görecektir. Bu gözlemci, Avrupa'ya ahlâki değerlerini kazandıranların, ulusal olan için değil, insanlık için, en azından Hıristiyan âlemi için dua ettiğini gözleyecek bu insanların uluslara karşıt olarak ruhani temelleri olan büyük bir evrensel imparatorluk kurma çabalarına tanıklık edecek ve belki de kendine şunu soracaktır: "Bu iki akımdan hangisi kazanacak? İnsanlık ulusal mı yoksa ruhani bir sıfat mı kazanacak? İnsanlık bir inancı temsil etmeyenlerin mi yoksa "aydınların" mı iradesinde olacak?" Ve uzun çağlar boyunca realist gaye tam anlamıyla muzaffer olamayacak; ruhani oluşum, gözlemcimizin sonunu öngöremeyeceği kadar uzun bir süre yapısına sadık kalacaktır. Bugün artık oyun bitmiştir. İnsanlık ulusaldır. Bir inancın temsilcisi olmayan galip gelmiş ancak zaferi tahmin edebileceği her sınırın ötesine geçmiştir. "Aydın" sadece yenilmekle kalmamış, asimile edilmiştir. Bilim adamı, sanatçı ve filozof bir gündelik işçi ve bir tüccar kadar ulusuna bağlı olacaktır. Dünya değerlerini tanımlayanlar, bu değerleri ulusların vasfı haline getirecek, İsa'nın elçileri ulusallığı savunacaktır. "Aydınlar" dâhil tüm insanlık inanç temelinden ayrılacaktır. Erasmus dâhil tüm Avrupa Luther'in peşinden gitmiştir.

Yukarıda, insanlığın geçmişte (daha kesin bir ifadeyle Ortaçağ Avrupası'nda) "aydınların" kendisine vakfettiği değerleri kötü kullanmakla beraber "iyiyi" onurlandığını dile getirmiştim. Modern Avrupa'nın, kendisini realist dürtülerinin doğruluğuna inandıran öğreticileriyle kötü hareket ettiğini ve kötü olanı onurlandırdığı söylenebilir. Modern Avrupa, Tolstoy'un bir hikâyesinde münzevi bir dindarın, kendisine günah çıkaran hayduta hayretle söylediği "Diğerleri hiç olmazsa haydut olmaktan utanç duyardı; haydutluğundan gurur duyan adama ne yapılabilir ki?" sözünü çağrıştırır.

Gerçekten de kendimize bünyesindeki her grubun hiçbir zaman olmadığı ölçüde kendi çıkarlarının bilincine varmak

çabasında olduğu ve bu grupların ahlâkçılarının da bu çıkarlar dışında bir yasa tanımamanın yüceliği söylemine zorlandığı bir insanlığa ne olacağını soracak olursak; yanıt bir çocuğun verebileceği kadar basittir. Bu insanlık, ister ulusların savaşı olsun isterse sınıfların, dünyanın gördüğü en büyük ve en mükemmel savaşa doğru yol almaktadır. Bu öyle bir yarıştır ki, bir grup efendilerinden birini (Barrès), "Mezhep olarak özümüze ait esasları savunmalıyız" söyleminde bulunduğu için göklere çıkarırken başka bir yakın grup savunmasız bir küçük ulusa saldırdığında "Gereklilikler yasa gözetmez" diyen liderlerini alkışlayabilmektedir –bu yarış, Renan'ın sözünü ettiği, kemirgenler ve etoburlar arasındaki ölüm kalım mücadelesine sahne olan zoolojik savaşları çağrıştırır. Uluslara gelince İtalya'yı, sınıflara gelince Rusya'yı bir düşünün; en sonunda fiilî uygulanabilirliği bulunmayan ahlâksallıktan kendini kurtarmış bir grup bilinçli realist arasındaki "farklı" olana duyulan nefretin oluşturduğu bir kusursuzluk halini gözlersiniz. Bu iki ulusun, dünya genelinde kendi uluslarının yücelişini ya da sınıflarının zaferini arzulayanlar tarafından birer model olarak selâmlanacağı gerçeği benim öngörülerimin çok da ihtimal dışı olmadığına işaret etmektedir.

Uluslarüstü bir oluşumun yapılandırılması ve rakip uluslar arasında son zamanlarda yapılan anlaşmalar gibi savaş karşıtı kararlı birtakım çabaları göz önünde bulunduran bazılarının düşündüğünün aksine, bu karanlık tahminlerin yeniden kurgulanmasına ihtiyaç duyulacağını tahmin etmiyorum. Uluslara kendi istekleriyle olmaktan ziyade iktidarları tarafından benimsetilen ve kamu ahlâksallığındaki değişimden ziyade sadece çıkar temeline dayanan (savaş ve yıkımlarına duyulan korku) bu yeni oluşumlar, *savaş ruhunun* varlığını tahrip edemeyeceği gibi, sadece fiilî gerekçelerle bir akit altına girmiş olan bir ulusun, çıkarlarına uygun olduğu anda böyle bir akdi ihlal etmeyeceğini düşünmemizi sağlayacak bir neden de bulunmamaktadır. Barış, eğer varsa, savaş korkusunu değil barış sevgisini

esas alacaktır. Bu, bir hareketten kaçınmak şeklinde değil, bir ruh halinin oluşumuyla tezahür edecektir.[1] Bu anlamda, en önemsiz bir yazar bile barışa hizmet edebilirken en güçlü yargı organları hiçbir şey yapamayabilir. Dahası, bu yargı organları uluslar ve sınıflar arasındaki ekonomik savaşa dokunamaz.

Başkaları tarafından çok defa söylenmiş olmakla beraber yinelemek gerekir ki barış, ancak insanların, mutluluklarını "paylaşılması mümkün olmayan" şeylerin mülkiyetine bağlamaya son vermesiyle ve egoizmlerinin üstünde yer alan bir temel ilke edinmelerini sağlayacak bir noktaya yükselmesiyle mümkün olur. Başka bir deyişle, barış sadece insan ahlâkının iyileştirilmesiyle mümkün olur. Ancak yukarıda belirttiğim gibi, insanoğlu bugün kendisini bu dürtüye karşı tamamen hissizleştirmekle kalmayarak, barışın ilk koşulu olan ruhun bu gelişimine olan ihtiyacın farkedilmesini ciddi anlamda tehdit eder. On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkarak, zaferle sonuçlansa bile savaşın, özellikle ekonomik dönüşümler ve "üretimin evrimi" gibi etmenler üzerindeki yıkıcılığı itibariyle, barışın aydınların çıkarından beklenmesi gerektiğini savunan ekolün savunucuları, bu etmenlerin insanın ahlâki gelişimine tamamen yabancı etmenler olması sebebiyle bu ekolden bir şey beklemenin anlamsızlığını ifade etmişlerdir. İnsanlık bu şekilde, her ne kadar barış taraftarı görünse de barışı sağlayabilecek ve zaten niyetlisi olmadığı bir çabaya sırt çevirmeye sevk edilmiş olmaktadır. Daima muhalif etmenlerle çevrelenen barışa, günümüzde bir muhalif etmen daha eklenmiştir –bilimsellik iddiasındaki pasifizm.[2]

---

[1] "Barış savaşın yokluğu değil ruhun gücünden gelen bir erdemdir" (Spinoza).

[2] İşte bir örnek: "Evrensel barış bir gün gerçekleşecektir ancak bu insanoğlu daha iyi olduğu için değil (böyle bir şey beklenemez) yeni bir düzen, yeni bilim, yeni ekonomik ihtiyaçlar, geçmişteki tezahürleriyle nasıl savaş halini gerekli kılmış ve sürdürmüşse, bu sefer barışı gerekli kılacağı için olacaktır." (Anatole France, *Sur la Pierre Blanche*).

En önemli sonucunun, özellikle ciddi düşünürler arasında, barışın gerekçesini zayıflatmak olduğunu söyleyebileceğim pasifizmin başka türlerine de değinebilirim:-

a. İlk sırada, "öldüren insanı" kınamanın ve yurtseverliğin zararlarını küçümsemenin ötesine geçemeyen özelliğini vurgulamak için "kaba" tanımlamasını kullanacağım pasifizm gelmektedir. Montaigne, Voltaire ve Anatole France da olsalar, savaşa karşı tek hareket noktaları, eşkıyanın ordu kumandanlarından daha suçlu olamayacağı söylemi ile bir taraf sarı diğer taraf mavi giyiyor diye birbirini öldüren insanlara gülmek olan bazı düşünürlere baktığımda, savunucuları tarafından bu derece basite indirgenen gerekçelerden uzaklaşma eğiliminde kalıyor; insanlığın, ulusları yaratan ve bu yüzden olağanüstü derecede hakir görülen bu güçlü dürtüsüne sempati duymadan edemiyorum.[3]

b. Sadece savaşa karşı kör bir nefretten hayat bulan, bir savaşın âdil olup olmadığını, savaşan tarafların saldıran ve savunan taraflarını, tarafların savaşa kendi niyetleriyle ya da gayriihtiyari müdâhil olup olmadığını sorgulamayı reddeden *Mistik pasifizm*. Bu pasifizm temelde insanların (ve pasifist gazeteler olarak tabir edilenlerin tamamının) pasifizmi olup bütün taahhütlerini çiğneyerek karşı tarafa saldıran bir ülkeyle kendini savunma durumundaki iki ülkeyi yargılamak durumunda kalan ve "Bende bir savaş tiksintisi var" diyen ve her iki tarafı da eşit derecede kınayan bir Fransız yazar tarafından çarpıcı bir şekilde dile getirilen pasifizmdir. Bu davranışın, insanlığa mistik pasifizmin (aynı mistik militarizm gibi) musallat olduğu

---

Bu ifadede insan ruhundaki iyileşme olasılığının reddedilişi dikkat çekicidir.

[3] Bu saptama zamanımıza kadarki neredeyse tüm antimilitarist eserler için geçerlidir. Savaş ve ulusal ihtiraslardan ciddiyetle bahseden ve dramlarına saygı duyan (en azından Hıristiyan dünyayı temsil etmeyen yazarlar arasında) yazarlar olarak Renan ve Renouvier'yi telaffuz etmeliyiz.

insanlardaki adalet duygusunu silip attığını gösteren sonuçları abartıya ihtiyaç duymaz.

1914'de Romain Rolland'ın tavrını –uluslarının haklılığını kabul ettikleri takdirde ulusal bir taraflılık içine düşecekleri korkusu– benimseyen Fransız yazarlarının farklı bir dürtüsü olduğu kanaatindeyim. Bu yazarların, Fransa kendi ülkeleri olmasaydı da Fransa'nın gerekçesini samimiyetle benimseyeceği iddia edilebilir. Barrès "Yanlış tarafta da olsa daima ülkemin haklılığını savunurum" söyleminde bulunmuş olmakla beraber, bu tuhaf adalet savunucuları "Haklı da olsa daima ülkemin yanlış tarafta olduğunu savunurum" söyleminde de bulunamayacak değildir. Bu noktada, tarafsızlık histerisi diğer histeriler gibi adaletsizlikle sonuçlanır.

Fransa'nın zaferin hemen sonrasındaki tavrı konusunda, düşmanı Fransa'daki savaş tahribatını telafi etmeye zorlamak arzusu ve daha önce reddettiği taahhütlerin adeta üstüne atlamasına yönelik bu "hükümlerin" önemi hakkında da söyleyeceklerim var. Bu ahlâkçıları, durumun idrakına varmadan harekete geçiren dürtü bana son derece dikkat çekici gelmektedir; öyle ki bu düşünce âdil insanın kaçınılmaz olarak zayıf ve mağdur olmak zorunda olduğu ve bir kurban durumuna düştüğü düşüncesidir. Âdil insan, güç kazandığı ve adaleti kendine uygulayacak araçlara sahip hale geldiği noktada bu düşünürlere karşı âdil olmayı bırakır. Sokrates ve İsa, kendilerine zulmedenleri teslimiyete zorlayabilecek olsalar, artık adaleti yüceltiyor olamazlar; artık birer kurban olan zalimler ise doğrunun temsilcisi haline gelir. Bunda, adalete rağbetin yerini bedbahtlığa rağbetin aldığı, Anatole France gibi bir adamdan beklenmeyecek bir Hıristiyan Romantizmi vardır. Şüphe yok ki, 1918'de olanlar doğruyu savunanların zihniyetini alt üst etmiştir. Saldırıya uğrayan doğru, güçlü olan durumuna gelmiş; sivri dilli Romalı ehramı, kılıcı alt etmiş, Curiatiiler galip gelmiştir. Belki de zorla kabul ettirildiğinde bile, doğrunun doğru olmayı sürdüreceğinin farkındalığı için sağduyuya ihtiyaç

vardı ki Fransız pasifistleri bu sağduyuyu sergileyememiştir. Kısacası, son on yılda tavırları salt duygudan esinlenmiş olmakla "zihin prenslerimizin" entelektüel disiplininin ne derece düştüğüne en iyi işarettir.[4]

(c) Hümaniteryanizmi yüceltmek iddiasında olan, militarist ruhu ve ulusal ihtirası zayıflatma telkininde bulunan; aynı zamanda da ulusal çıkarlara halel getirmeksizin yabancı uluslara direnme gücünden ödün vermeyen *Yurtseverlik İddiasında olan Pasifizm.* Aynı zamanda tüm Parlamenter pasifistlerin de hareket şekli olan bu tavır, kaçınılmaz olarak ulusların en ufak bir tehdide maruz kalmadığı ve komşu uluslar arasındaki kötü niyetin sadece savaş isteğinde olan insanların müdahalesinden ibaret olduğu çıkarımıyla (neredeyse daima gerçeğin aksine) gündeme gelmesi itibariyle, iyi ahlâkı esas alan düşünce yapısına antipatik gelmektedir. Ancak bu da üzerinde durduğumuz konuda son derece büyük önemi olan çok genel bir olgunun bir çehresinden başka bir şey değildir.

Bu ifadeyle "aydının" prensiplerine, gerçek hayattaki uygulanabilirlik anlamında ve silâh zoruyla elde edilen kazanımları haklı gösterecek bir geçerlilik kazandırma kararlılığını kastediyorum. Yirmi yüzyıl boyunca Hıristiyan dünyasını ve neredeyse tüm idealistleri (bana İsa'dan bu yana, gerçek hayattaki uygulanabilirlik konusunda kendi yetersizliklerini dile getirmiş olan-

[4] Fransa'nın zaferden sonraki iddialarının siyasi olup olmayabileceğini söyleyecek değilim; burada bahsettiğim düşünürler sadece kendi ahlâksızlıkları olarak gördüklerinden bahsederler. Hristiyan dünyadaki, en azından büyük düşünürler arasında, pasifizmin, duygusal değerlendirmelerden kesinlikle etkilenmeyerek salt ahlâki öğretiden esinlenmiş olması dikkat çekicidir. Saint Augustinus "Savaşın nesini kınıyoruz?" der. "Zaten bir gün ölecek olan insanların öldürülmesi gerçeğini mi? Sadece korkaklar, dindar olanlar değil, savaşa karşı bu suçlamada bulunur. Savaşın kınadığımız yanı, zarar verme arzusu, acımasız bir ruh, karşılık verme hırsı, hâkimiyet tutkusudur." (Bu ifade Aquinolu Thomas tarafından derlenmiştir: *Summa*, 2, 2, xl, art. I).

ların adını verin) etkilemiş olan bu kararlılık "aydınların" tüm başarısızlıklarının kaynağıdır. "Aydının" yenilgisinin, tam da uygulanabilirlik iddiasında bulunduğu zaman başladığı söylenebilir. "Aydın" ulus çıkarlarını ya da kurulu sınıfları göz ardı etmediği iddiasında bulunduğu noktada; ruhani ve evrensel olanın, temelinde maddeci mülkiyet ve başkalarından farklı hissetme arzusu yatan kurumlar yok edilmeden savunulamayacak olması nedeniyle, önlenemez bir şekilde yenilmiştir. Gerçek bir "aydın" (Renan) şu nefis ifadeyi kullanmıştır: "Anayurt dünyevi bir şeydir; meleği oynamak isteyen kimse her zaman kötü bir yurtsever olacaktır." Bu bakımdan, hayatın kurumlarını sağlama bağlamak iddiasında olan "aydının" iki sonuçtan birini seçmesi gerekecektir. Ya Kilisenin ulus ve mülkiyeti desteklemesinde olduğu gibi, bu kurumları sağlamlaştırarak bütün prensiplerini çiğneyecek ya da ilkelerini koruyarak, ulusal olanın koruyucusu olduğunu iddia eden bir hümaniterin durumunda olduğu gibi, desteklediğini iddia etmiş olduğu kurumların gerekçelerini ortadan kaldıracaktır. Birinci durumda, "aydın" kendisini kurnazlıkla suçlayarak "aydınlık" mertebesinden indirecek olan âdil insan tarafından hakir görülecektir; ikinci durumda ise bir yandan realistler tarafında şiddet dolu yüksek sesle dile getirilen tepkiyi kışkırtırken, diğer tarafta kendisini yetersiz bulan ulusların tepkisi altında çökecektir ki, İtalya'da bugün yaşananlar bundan ibarettir. Tüm bunlardan, "aydının" ancak temel nitelikleri ve gerçek işlevinin net olarak bilincinde olduğunda ve bu bilinci insanlığa aynı netlikte gösterebildiğinde güçlü olduğu anlaşılmalıdır. Başka bir ifadeyle, insanlığa efendisinin bu alemden olmadığını, *öğretisindeki büyüklüğün tam olarak ameli değerlerinin bulunmamasında yattığını; bu dünyadaki güçlerin refahına uyan ahlâksallığın kendi ahlâksallığı değil Sezar'ınki olduğunu* ilân edecektir. Duruşunu sergileyen "aydın" artık çarmıha gerilmiştir ama saygı görür ve söylemleri insanoğlunun hafızasına yerleşir.[5]

[5] "Benim efendim bu âlemden değil" söylemi hareket alanlarının

Bu gerçeklerin modern "aydınlara" hatırlatılması ihtiyacı (hepsi de birer Ütopyacı olarak anılmaktan hoşnutsuz olduğu için) konumuzla bağlantısı olan en manidar gözlemlerden biridir. Bu gözlem, uygulamacı olmak arzusunun genele yayıldığını; uygulamacı olma iddiasının bir izleyici kitlesi edinmek için gerekli hale geldiğini; "aydın olma" nosyonunun aydın işlevselliğindekiler tarafından bile örtbas edildiğini göstermektedir.

Görüleceği üzere kendimi, dünyayı "aydının" yönetmesi arzusunda olanlardan ve Renan'la birlikte "felsefecilerin hükümranlığını" arzulayanlardan ayrı tutuyorum. Zira bana öyle geliyor ki, insan edimleri gerçek "aydının" inançlarını ancak ilahi kimliğe bürünmesi (insan vasfının yok olması) pahasına benimseyebilir. Bu gerçek, ilahi olanı seven fakat insan olanın yok edilmesine de razı olmayanlar tarafından açıkça görülmüştür. Bu gerçek, böyle düşünen biri tarafından çok güzel dile getirilen İsa'nın bir müridine yaptığı derin konuşmada ifadesini bulur: "Evladım, sana varlığın hakkında açık bir fikir vermemem gerekir...zira aslında ne olduğunu gördüğünde, artık bedeninle bu kadar bir olamazsın. Artık yaşamını korumak konusundaki kontrolünü kaybedersin."[6] "Aydının" inancının, bir inancı temsil etmeyen dünyaya hükmetmesinin kötü bir şey olduğuna inansam da "aydının" inancının bir inancın temsilcisi olmayanlara hiç telkin edilmiyor olmasının daha ürkütücü olduğu kanaatindeyim; zira bir inancın temsilcisi olmayanların böylelikle fiilî hayata ait ihtiraslarına en ufak bir utanç duy-

---

ameli bir sonucu bulunmayan herkes tarafından kullanılabilir: Sanatçı, metafizikçi ve *bilimin sonuçlarından değil de uygulamasında tatmin bulduğu sürece* bilim adamı. Birçokları bana, bir Hıristiyan adalet ve merhamet ideallerini kendi kurtuluşu adına benimseyeceği için, Hıristiyanların değil de kendilerinin gerçek "aydın" olduğunu söyleyecektir. Öte yandan, bu fikri görünürde bir pratik sonucu olmaksızın kabul edecek insanların, hattâ Hıristiyanların, varlığını da kimse inkâr etmeyecektir.

[6] Malebranche, *Méditations chrétiennes* (IX, 19).

madan ve ikiyüzlüce de olsa bu ihtirasları biraz olsun aşmak arzusunu bile hissetmeksizin yenik düşmesine izin verilmiş olacağını düşünüyorum. "Beni uyumaktan alıkoyan az sayıda insan var" sözü eski öğreticiler hakkında konuşan realiste aittir. Nietzsche, Barrès ve Sorel, tersine, hiçbir realistin uykusuna mani olmamıştır. Vurgulamak istediğim bu nokta bana son derece ciddi görünen bir yeniliktir. Dünya ihtiraslarına her zamankinden daha tutkulu olan bir insanlığın ruhani liderlerinden "dünyaya vefa göster" emrini alması gerekliliği benim için ciddi bir konudur.

"Bütünsel realizmin" insan türleri tarafından bu benimseniş kalıcı mı yoksa sadece bir süreliğine midir? Düşünen bazıları olarak bir Rönesansla, yeni bir ilgisizlik inancına dönüşle sonuçlanacak yeni bir Ortaçağ'ın (realizmi uygulamasına rağmen realizmi yüceltmemiş olduğu için ilkinden çok daha barbarca) başlangıcına mı tanık oluyoruz? Yeni realizmi şekillendirdiğini keşfettiğimiz unsurlar böyle bir umuda kapılmamıza izin verir gibi değildir. Ulusların diğer uluslardan farklı olmadıkları bilincine kavuşmaya samimiyetle çabaladığını ya da bunu başarsalar bile insanlar arası nefreti sınıfsal nefrette yoğunlaştırmaktan farklı bir dürtüyle hareket ettiklerini tasavvur etmek zordur. Ruhban sınıfının inançlılar üzerinde yeniden gerçek bir ahlâki kontrol kazandığını ve inançlılara hoş olmayan gerçekleri kendilerine halel getirmeksizin söyleyebildiklerini (öyle istediklerini varsayarak) tasavvur etmek zordur. Burjuva sınıflarını pohpohlamak yerine karşı durmaya kalkışan bir eğitimliler yapılanmasının (işbirliği giderek daha önemli hale geldiği için) tasavvuru zordur. Gene de eğitimlilerin, içinde bulundukları entelektüel çürüme sürecine dur diyeceklerini; rasyonel ahlâksallığı hakir gördükleri ve tarih karşısında diz çöktüklerinde sergilemiş oldukları şeyin yüksek bir kültür olduğunu düşünmekten vazgeçtiklerini düşünmek de kolay değildir. Bununla beraber insan, geleceğin insanlığı hakkında, "kutsal egoizmlerinden" ve önlenemez biçimde neden olunan katliamlardan

yorgun düşmüş insanlığın iki bin yıl önce olduğu gibi iyinin kendisinden önde olduğunu, bu doktrinden uzaklaşmanın yol açtığı tüm kan ve gözyaşının bilinciyle, kabule yaklaştığını söyleyebilir. Vauvenargue'ün saygıyı hak eden söylemi bir kez daha doğrulanır. "İhtiraslar insana idrakı öğretmiştir." Böyle bir şeyin ancak çok uzun bir dönem sonrasında, savaş şimdiye kadar katlanılan acılardan daha fazlasına neden olduğunda, gerçekleşebileceğini düşünüyorum. İnsanoğlu, savaş konusundaki değerlerini sadece elli ay süren ve her ülkeden bir kaç milyon insanı öldüren bir savaş sonrasında yeniden değerlendirecek değildir. Savaşın kendisini sevenlerin bile cesaretini kıracak bir korkunçluk kazanıp kazanmayacağı şüphelidir; zira savaşmak zorunda kalanlar her zaman savaşı sevenler değildir.

Kötümser görüntüme bu sınırı koymakla ve böyle bir Rönesansın mümkün olduğunu kabul ederek, daha ötesinin mümkün olmadığını kastediyorum. Bunun daha önce de vuku bulduğu ya da "uygarlık insandan kaynaklandığı" için zaten aşikâr olduğunu söyleyenlere katılmam mümkün değildir. Benim burada anladığım şekliyle uygarlık –ruhani düşünce ve evrensel olana yüklenen ahlâki yücelik– bana insan gelişimindeki hayırlı bir kaza gibi görünür. Üçbin yıl önce bir dizi koşulun oluşmasıyla çiçek açan uygarlık, ilerideki karakterini mükemmel olarak önceden sezen bir tarihçi tarafından "Yunan mucizesi" olarak adlandırılmıştır. Uygarlık bana hiç de insan ırkının doğasından gelen bir sonuçmuş gibi gelmemektedir. Hattâ bana öyle küçük görünmektedir ki, insan türünün büyük kısmının (antik çağlardaki Asya dünyası ve modern zamanların Cermen dünyası) çağdaşlığın aczi içinde olduğunu ve muhtemelen gelecekte de bu aczi göstereceğini gözlüyorum. İnsanlık bu mücevheri kaybetmektedir ve bir daha bulma şansı da fazla değildir. Tersine insanın bu mücevheri bulmaması için her koşul mevcuttur; tıpkı denizde değerli bir taş bulan bir adamın taşı denize geri attığında tekrar bulması gibi. Hiçbir şey bana Aristoteles'in sanat ve felsefenin birkaç kere keşfedil-

miş ve bir kaç kere de kaybedilmiş olabileceği söylemi kadar şüphe dolu gelmemektedir. Uygarlığın, dönem dönem tezahür edebilen karanlığına rağmen, insanlığın kaybedebileceği bir şey olmadığını savunan diğer bir duruş bir inancı temsil etmesinin dışında –iyi olanı koruyacak bir araç olarak değerli olsa da– benim için değersizdir. Uygarlığın antik dünyada bir kez kaybedildiği ancak Rönesansını bulmuş olduğu söylemini, sözlerime karşı bir itiraz olarak algılamam mümkün değildir. Yunan-Roma düşünce yapısının Ortaçağlar'da tamamen yok edilemediğini ve henüz can vermemiş olan bu yapının on altıncı yüzyılda yeniden hayat bulduğunu herkes bilir; kaldı ki, bu düşünce formu hiçbir şey yokken bile ortaya çıkmış olsaydı, tezahürü bana rahatsızlık vermiş de olsa, yegâne örnek olması itibariyle bana gene de güven vermeye yetmeyecekti.

Bu noktada, insanın gelişim süreci içinde her zaman geçerli olduğu ve muhtemelen geleceğinde de geçerli olacağı gibi, tarihte üzerine bir "yasanın" yapılandırıldığı çok az sayıda olayın bulunduğu gerçeğinin yeterince dikkate alınmadığını belirtmeliyim. Vico, tarihin ilerleme ve gerileme dönemlerinin birbirini izlediği bir değişimler dizisi olduğunu söyleyerek iki örnek verir. Saint-Simon tarihi organik ve kritik devirlerin birbirini izlediği bir dalgalanma süreci olarak tanımlar ve iki örnek verir. Marx, tarihin her bir dönemi, bir önceki üzerinde şiddet kullanarak kurulan ekonomik sistemler dizisi olduğunu söyler ve bir örnek verir. Öyle geliyor ki bu örneklerin sayısını artırmak mümkün değildir; zira tarih, en azından bilinen tarih çok kısadır. Bu yanıtın gösterdiği gerçek, tarihin geçmişe bakarak gelecek hakkında çıkarımda bulunmamızı sağlayacak yasalar türetebileceğimiz kadar uzun geçmişe sahip olmadığıdır. Bu tür çıkarımlarda bulunanlar, bir eğrinin tanımını başlangıç noktasından sonraki bir kaç noktanın koordinatlarıyla yapmaya kalkışan bir matematikçi gibidir. Gerçek olduğu kadar, itirafı farklı bir düşünce yapısını gerektirse de insanlık tarihi birkaç bin yıldan sonra daha yeni başlamaktadır. La

Bruyère tarafından insan gelişiminin zirveye vardığı düşünülen bir yüzyılda kaleme alınan aşağıdaki ifadede gösterilen nadir zihin değerini ne kadar takdir etsem azdır (bu benim fikrimdir): "Dünya yüz milyon yıl var olsa da daima tüm tazeliği ve daha yeni başlıyor olma özelliğini koruyacaktır; bizler ilk insan ve atalarımızın neredeyse çağdaşı sayılırız ve çok uzak bir gelecekte kim kendisini bizimle karıştırmaktan alıkoyabilecektir? Gelecek hakkında geçmişi esas alarak yargıda bulunursak, sanat, bilim, Doğa ve kim bilir tarihteki hangi yenilikleri gözden kaçırırız? Hangi keşiflerde bulunulacak? Dünya imparatorluklarında hangi farklı devrimler olacak! Ne ölçüde bilgisiziz! Altı ya da yedi bin yılın deneyimi ne kadar önemsiz olabilir!"

Ben daha ileri giderek, geçmişin irdelenmesi her ne kadar insanın geleceğine ilişkin geçerli öngörülere yol açsa da, bu öngörülerin güven duygusunun karşıtı olduğunu söyleyeceğim. İnsanlar, Helenistik rasyonalizmin dünyayı sadece yedi yüzyıl aydınlatabildiğini ve on iki yüzyıl saklı kaldığını (bu genelleme konusunda bana hak verileceği kanaatindeyim) ve olsa olsa dörtyüz yıl daha parladığını unuturlar. *Öyle ki, bütün zamanlar değerlendirildiğinde, üzerine bir genellemeyi oturtabileceğimiz süreklilik arzeden tek dönem entelektüel ve ahlâki karanlık dönemidir.* Tarihe gözlemsel olarak baktığımızda insanlığın, ışığı aynı yıldızlarınki gibi dünyayı kendileri yok olduktan sonra aydınlatan iki ya da üç çok kısa parlak dönem hariç, genellikle karanlıkta yaşadığını; kültürlerin ise çöküş hali ve düzensiz bir organik yapı içinde varlıklarını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Rahatsız edici olan, insanlığın bu uzun mağara dönemlerini çok önemsiyor görünmeyişidir.

Çağdaşlarımın realizmine ve önyargısız bir varoluşu küçümseyişlerine geri dönecek olursak, zihnimi kurcalayan ürkütücü bir soruyu dile getirmem gerekir. İnsanlığın bugünün sistemini benimseyerek varoluşun gerçek yasasını keşfedip keşfetmediğini ve bu yasanın özünün gerektirdiği değerlerin gerçek ölçüsünü benimseyip benimseyemediğini merak ediyorum.

Ruhani olana inanç, bunu şimdi söylüyorum, bana insanın tarihindeki talihli bir kaza gibi görünmektedir. Daha da ileri giderek bunun bana bir paradoks olarak göründüğünü söylemeliyim. İnsan mevcudiyetinin bariz yasası, varlıkların fethi ve bu fethi sağlamlaştıran dürtülerin yüceltilmesidir. Masa başındaki bir avuç adamın insanlığı, yüce değerlerin ruhun iyi olguları olduğuna inandırmaları sadece hayret verici suiistimaller sayesinde mümkün olabilmiştir. Bugün bu rüyadan uyanmış olan insanlık, asıl doğası ve gerçek arzularının farkındalığıyla, savaş çığlıklarını bugüne kadar bunu kendisinden çalmış olanlara savurmaktadır. Hükümdarlığının yıkıntıları içindeki hiddettin kaydını tutmak yerine, hiddetin yol açtığı gaspın (hâlâ kalmışsa) nasıl olup da bu kadar uzun süre varlığını koruyabildiğini merak etmek daha mantıklı değil midir? Orfeus vahşi hayvanları müziğiyle zamanın sonuna kadar büyülemeyi aklına getirmezdi ama Orfeus'un bir gün kendisinin de vahşi bir hayvana dönüşmemesini uman biri de çıkabilirdi.

Realist arzular üzerine söylemlerimi dile getirmek ihtiyacını nadiren duyarım; bu arzuların vahşi mükemmeliyeti, bugün geleneklerimizde yazılmış olan ve en iyimser atalarımızı bile büyüleyebilecek olan engin nezaket, adalet ve aşka karşı beni kör etmiyor. Birbiriyle savaşan gruplar arasındaki –özellikle güvenliğin kural, adaletsizliğin ise bir skandal olduğu ulus yapısı içinde– insan insana ilişkilerde büyük bir iyileşme söz konusudur. Ancak, konumuza biraz daha yaklaşmak adına, belki de uluslar arasındaki savaşlarda esirlere karşı iyi muamelenin, düşman yaralılarına gösterilen ihtimamın ve sınıflar arasında kurumsallaşan kamusal ve kişisel merhametin gösterdiği inanılmaz uygarlık derecesini yeterince fark edemiyoruz. Gelişimin inkârı ve kalplerdeki barbarlığın hiçbir zaman olmadığı kadar kötü olduğu düşüncesi, şairler ve memnuniyetsizler için doğal temalardır. Belki onların da ilerlemeye ihtiyacı vardır. Ancak ulusal ya da sınıfsal savaşa bakan tarihçi, daha dört yüz yıl önce savaş esirlerini ekmek fırınlarında yakan ve iki yüz yıl

önce işçilerin yaşlı meslektaşlarına emeklilik fonu oluşturmasını yasaklayan bir türün dönüşümünden büyülenecektir. Gene de bu iyileşmelerin günümüz dönemine atfedilemeyeceğini söylemeliyim. Bu iyileşmeler on sekizinci yüzyılın, "modern düşüncenin hâkimlerince" şiddetle karşı çıkılan bir öğretisidir. Savaş ambulanslarının oluşturulması, devlet yardımlarındaki büyük gelişme İkinci İmparatorluğun eserleri olup geçen yarım yüzyılın ahlâkçıları tarafından fütursuzca hakir görülmüş olan Victor Hugo ve Michelet'nin "hümaniter klişeleriyle" bağlantılıdır. Bu gelişmeler, hiçbiri gerçek anlamda bir insani girişimde bulunmamış olan, çoğu –Nietzsche, Barrès, Sorel– Voltaire'in "Biraz iyilikte bulundum; en büyük eserim bu" türü bir söylemden bile yüzleri kızaracak olan ahlâkçılara rağmen bir ölçüye kadar var olabilmiştir. Bu iyi eserler bugün birer gelenek olmanın (aklın anlamlarını sorgulamadığı, iradeye dayanmayan alışkanlıktan kaynaklanan hareket) ötesine geçememiştir. Ola ki realistlerimiz bu eserlere kafa yoracak olursa, kendilerini saf dışı hissettirecek bütün olasılıkların mevcut olduğunu düşünüyorum. Gelecekte, savaşa taraf bir ulusun düşman yaralılarına bakmamaya karar verebildiği bir savaşı; burjuvanın kendisine zarar veren ve kendisini yok etmeye arzulu bir sınıfın yararlandığı hastaneleri desteklemeyi bırakmayı göz önünde bulundurduğu bir grevi tasavvur etmekte zorlanmıyorum. Her ikisinin de "aptal bir hümaniteryenizmden" kurtulmanın gururunu yaşadığını ve Nietzsche ve Sorel'in müritlerinden kendilerini yüceltecek birilerini bulduklarını tahayyül edebiliyorum. İtalyan Faşistlerin ve Rus Bolşeviklerinin düşmanlarına karşı tavrındaki yanıltıcılığı burada hesaba katmıyorum. Modern dünya bugün salt uygulanabilirlik konusunda birtakım başarısızlıklar ve temizlenmesi hâlâ mümkün olan bazı idealizm lekelerini sergilemektedir.

Yukarıda, insanlık tarafından bugün telaffuz edilen "bütünsel realizmin" mantıksal ucunun ulus ya da sınıfların organize kıyımları olduğunu söylemiştim. Bir üçüncüsü de bunların

uzlaşması olarak tasavvur edilebilir. Sahip olunacak şey bütün yeryüzüdür, dünyadan doğru şekilde faydalanmanın tek yolunun birleşim olduğu sonunda anlaşılacaktır. Bu arada kendini diğerlerinden farklı yere koyma arzusu, ulusalcılık temelinden insan türü temeline dönüşerek kendi olmayan her şeye küstahça müdahale edecektir ki, böyle bir hareket mevcuttur. Sınıfsallık ve ulusallığın bir üst aşaması, insan türünün tüm varlıklara hâkim olma arzusudur; bir insan dünyanın bir ucundan diğerine birkaç saatte uçtuğunda, tüm insan ırkı gururla titreyerek diğer tüm yaratılanlardan üstün olduğu fikriyle kendine âşık olur. İnsan türünün bu emperyalizmi, toplumun zemininde modern vicdanın bütün yönetenlerince telkin edilir. Nietzsche, Sorel ve Bergson'un kendisini dünyanın efendisi yapan dehasını yüceltikleri şey ulus değil İnsanoğludur. Auguste Comte'un, bir an önce idrakine varılmasını istediği ve bizzat kendisine olan tutkusunun bir nesnesi yapılmasını öğütlediği şey, insanlığın bir parçası değil ta kendisidir. Bazen böyle bir dürtünün daha da güçleneceği ve böylelikle insan insana savaşların sona ereceği hissine kapılmak mümkündür. İnsanlık böylelikle "evrensel kardeşliğe" ulaşabilir. Ancak bu, ulusal ruhun, hevesleri ve kibriyle birlikte terk edilmesinden çok öte; ulusun İnsanoğlu, düşmanın ise Tanrı olarak genelleştiği en üst formdur. Sonrasında, insan türü çok büyük tek bir ordu, tek bir büyük fabrika gibi birleşecek, kendi kahramanlıklarının, disiplinlerinin, buluşlarının farkındalığına sahip çıkacak; bağımsız ve önyargısız hareketi kınayacak; iyiyi gerçek dünyanın dışında konumlandırmayı çoktan bırakmış olacak; kendisi ve arzuları dışında bir Tanrı tanımayacak, büyük işler başaracaktır; bundan kastettiğim, kendisini çevreleyen madde üzerinde gerçekten çok büyük kontrol, güç ve büyüklüğünü duyumsatan gerçekten keyifli bir bilinç hali kazanacaktır. Ve tarih Sokrates ve İsa'nın bu tür için ölmüş olmasını tebessümle karşılayacaktır.

1924-1927

NOTLAR

Not A
(Sayfa 11)

Siyasi ihtirasların daha önce hiç olmadığı kadar çok kişiyi etkilemesi...

Kitlelerin kendi dönemlerindeki siyasi olaylardan ne derecede etkilendiğini tahmin etmek kolay değildir (herkesin iyi bildiği olayları haliyle ayrı tutuyorum). Kitleler kendi hatıratını yazmaz; kendi hatıratını yazanlarsa kitlelerden bahsetmez. Bununla beraber, çıkarımımın ciddi anlamda bir itirazla karşılaşacağını da düşünmüyorum. Kendimizi Fransa ile ve aktaracağım iki örnekle sınırlandırmış olalım ve Mezhep Savaşları gibi bir karışıklığın bugün de söz konusu olduğunu düşünelim; sanmıyorum ki ülke bölgelerinin çok büyük bir çoğunluğu, hangi tarafta olursa olsun, askere karşı nefretten başka bir duyguyla dolu olsun[1] ya da günlük tutan iyi eğitimli burjuvalar,

[1] Bkz. Babeau, *Le village sous l'ancien régime, IV, III;* L. Gregoire, *La Ligue en Bretagne, böl. vi;* Roupnel, *La Ville et la Campagne au xvii* siècle, i, I. "Köylüler" der Roumier, "sadece menfaatleri gerektirdiği için ve özellikle yerel toprak sahipleri yeni mezhep lehine tavır koy-

Luther'in vaazları gibi olaylara, diğer binlerce olayın arasında bir kaç satır ayırmış olsun;[2] ya da Bastille'in alınışı gibi bir olayın bir ay sonrasında Fransa'yı dolaşan bir yabancı şuna benzer satırları yazabilsin: "13 Ağustos 1789. Clermont'dan ayrılmadan önce tabldotta yirmi otuz kadar esnaf, tüccar, memur vb. ile yemek yedim; olan bitene karşı tanık olduğum kayıtsızlığı, konuşmalardaki sığlığı tarif edebilmem kolay değil. Kalplerin sadece siyasetle atması gereken bir zamanda nadiren siyasetten bahsediliyor." (Arthur Young).[3]

Halkların devletler arasındaki savaşlara karşı tavrı, uzun zamandır Voltaire'in şu satırlarda ifade ettiği gibidir: "Her bir prensliğin bu kadar çok asker bulundurmak zorunda olması

---

duğunda gerçek anlamda saf değiştirmiştir ki Katolik ruhban hâkimiyeti ancak o zaman tamamıyla yok olmuştur. İç savaş esnasında manastır ve şatoların yağmalanmasında yer alan bütün "taşralıları" Protestanlar olarak görmemeye özen göstermeliyiz (*La Royaume de Catherine de Médicis,* cilt II, sayfa 294). Romier bir çağdaşından alıntıda bulunur: "Belçika, Hollanda ve Lüksembourg'un her üçü de bu yeni doktrinin ne olduğu konusunda pek az bilgi sahibidir."

[2] "Le livre de raison de M. Nicolas Versoris" (*Memoires de la Société de l'Histoire de Paris,* cilt XII). Yazar, Paris parlamentosunda avukat, benzer bir şekilde Connétable de Bourbon'un ihaneti ve Madrid Antlaşması'nın imzası gibi olaylara bir iki satır ayırır. Aynı tavır *Journal d'un Bourgeois de* Paris'te de (1515-1536) gözlenir; yazar, halkın başına gelen talihsizlikler karşısında kayıtsızdır; Pavia faciası konusunda yorumda bulunmaz. Aynı yazarın bir çağdaşı ise Madrid Antlaşması konusunda "Dikkat edilmelidir ki, barış haberleri yayımlandığında ne şenlik ateşleri vardı ne de sevinç gösterileri, zira kimsenin ne olup bittiğini anladığı yoktu" diye yazmıştır. (Lavisse, *Histoire de France,* v. 49). Dönemin yazarları, Paris halkının Westphalia Barışı, Rossbach muharebesi ve hattâ Valmy ve Navarino muharebelerine kayıtsızlığından bahseder. "Valmy hadisesi başlarda çok az hareketlenmeye neden oldu" (Kellerman).

[3] Michelet, gençliğinde 1793'e dair izlenimlerini sorduğu yaşlı bir adamı anlatır; aldığı cevap şudur: "Ödenemeyen senetlerin senesiydi."

gerçekten de esef duyulacak bir kötülüktür. Ancak belirttiğim gibi, bu kötülük bir de iyilik doğurur. Halklar efendileri arasında gerçekleşen savaşlarda yer almaz; kuşatma altındaki şehirlerin halkları bir sakininin bile hayatına mâl olmaksızın bir efendiden diğerinin mülkiyetine geçmektedir; bu insanlar, askerlerin, topların ve paranın da çoğunun sahibi olan krala bir hediyedir." (*Essai sur les Moeurs*, sonlara doğru). Aynı şekilde, 1870'de, Prusyalı bir hizmetçi kız, çalıştığı çiftlikte tutulan bir Fransız esire şöyle der: "Savaş bitince seninle evleneceğim. Bu söylediğime şaşırma, yurtseverlik bize çok şey ifade etmiyor biliyorsun." 1914'te Prusyalı olsun olmasın birçok hizmetçi kızın, içlerinde bir yurtseverlik bulunmadığını kalben hissettiğini ve bunu fiili hayata yansıttığını hayal edebiliyorum fakat sanırım pek azı bunu (kendilerine bile) izah edebilmiştir. Bugün gerçekten yeni olan durum, belki de halkların siyasi ihtirasları benimsemesi değil, onları benimseme hakkını talep ediyor olmasıdır. Bu talep, halkları harekete geçirmek için yeterli olduğu gibi, liderlere de bu vesileyle halkları istismar edebilecekleri inanılmaz bir fırsat sağlamaktadır.

Not B

(Sayfa 24)

XIV. Louis'nin, Alsace'ı ilhakı ve Almancayı yasaklamayı bir an bile düşünmemesi...

Kraliyet iradesi 1768'e kadar Alsace'ı "Fransızcanın öğretileceği" okulların kurulmasını düşünmemiştir. Vidal de la Blanche (*La France de l'est*, I, VI) konuyla ilgili olarak şöyle der: "(Dil sorununa) Bu kayıtsızlık bizi çok da şaşırtmamalıdır. Daha ziyade bundan bir ders çıkarmamız gerekir. Bu tavır bizi, o tarihten bu yana bu dil bahanesiyle milletleri karşı karşıya getiren dar görüşlü kıskanç anlayışın üzerine çıkarır. Aynı kayıtsızlık bizi insan ilişkilerine başka bir ruhun yön verdiği, dil sorununun olmadığı bir döneme geri götürür. Savaşın kalıcı nefretleri

doğurmadığı, milli düşmanlık denilen zehrin, okullara kadar, şimdi olduğu gibi bizzat devlet tasarrufunda beslenip benimsetilmediği şanslı on sekizinci yüzyıl... Halklar ya da en azından seçkin sınıflar, eğitimliler arasında gelişen çekişmenin, bugün Alsace konusunda Fransa'nın başına gelenler gibi beklenmedik sonuçlarıyla yüz yüze kalmalarına rağmen geçen yüzyıl boyunca dil ve kültürlerinde kibirli bir husumet sergilemekten geri durmamıştır.

Not C
(Sayfa 26)

Kapitalizm, anti-semitizm ve anti-demokrasinin milliyetçilikle ittifakı

Bu ittifaklardan bazılarının ne kadar güçlü olduğundan haberdarım. Muhafazakâr ihtirasların, bu ittifakların kendilerini milli ihtiraslarla tanımlamak konusundaki kuvvetli eğilimini ve bu şekilde kazandıkları itibarın farkında olmasına; bu ittifakların da âdeta ağları kendi ayaklarına dolanarak bu ihtirasları artık samimi olarak sahipleniyor olmalarına rağmen, gene de muhafazakârlığın (özellikle kapitalizmin) temelde yurtseverlikten tamamen farklı olduğu ve tarihte sayısız örneği bulunan bu farkın bir kez daha tezahür edebileceği (burjuvazi, menfaatine uyduğunu düşündüğünde yabancılarla uzlaşma yolunu defalarca seçmemiş midir!) bugün de doğrudur. Fransız burjuvazisinin, edinimleri Cumhuriyet yasaları tarafından ciddi olarak tehdide uğradığında Fransa'ya karşı tavır alacağını tahmin etmek zor değildir. Bu durum, son yıllarda sermayelerini yurt dışına çıkaran ailelerde gözlenebilir. Monarşist ihtiraslar konusunda da aynı şeyi söyleyebilirim. Bu ihtirasın bazı takipçilerinin, önerdikleri sistemi kesin ve nihai olarak reddeden bir ülkenin aleyhine dönmeleri ihtimal dışı değildir. Bu durumu, "Spree'den Mekong'a kadar bütün dünya, Fransa'nın kendisini parçalanmanın eşiğine getiren bir zayıflık içinde olduğunun

farkında" ifadesini yayımlayan monarşist yazarlarda gözlediğimi düşünüyorum. Gerçi istisnai olan bu tür vakaların sorumluları da ülkelerine zarar vermek gibi bir niyeti –belki de samimi olarak– zaten reddedecektir.

Burjuvazinin milliyetçilik ve savaş korkusunun arkasında durmaktan bir çıkarı daha vardır. Bu duygular, bir millette kalıcı bir askerî ruh yaratır. Daha net bir ifadeyle bu duygular insanlarda, mevcut hiyerarşinin kabulü, emre itaat, üstlere karşı farkındalık (insanların hizmetlerindeki devamlılığın temini için ihtiyaç duyulan en temel etmenler) konusunda teslimiyet oluşturur. Bu duyguyu algılamasındaki bir karışıklık ise burjuvaziyi, hükümetlerin uluslararası uzlaşma çabaları konusunda tuhaf bir alınganlığa sevk eder. Bu alınganlık (burjuvazinin ifadesiyle), milli nefretin ortadan kaldırılmasına inanmanın saflık ve ihtiyatsızlık olduğu inancından kaynaklanır. Bu alınganlığın özünde ise *milletler arasındaki nefretin yok olmasının istenmemesi* yatmaktadır. Bu nefretin evlatlarının hayatına mâl olacağını bilmelerine rağmen, edinimlerinin[4] ve hizmetkârları üzerindeki iktidarlarının muhafazasını sağlayacaksa, bu fedakârlığı yapmakta tereddüt etmezler. Kim bilir, egoizmin değeri bilinmeyen büyüklüğü de belki buradadır.

Not D
(Sayfa 35)

Modern Katoliklerin, milliyetçiliklerini dine aykırı bulan Katolizme karşı tutumu üzerine.

Alman Katoliklerinin son yirmi yıl içindeki tavrı buna iyi bir örnektir. Bu tavır Edmond Bloud'un *Le nouveau Centre et le*

[4] Makyavel'in Prens'ine verdiği "Her şeyden çok tebaanın malına dokunmaktan kaçın zira insanlar için baba ölümünü unutmak, miras kaybını unutmaktan daha kolaydır" öğüdündeki derin anlamı takdir edersiniz.

catholicisme[5] adlı büyük çalışmasında ihtiyaç duyulabilecek tüm ayrıntılarıyla tanımlanmıştır. Bu tavrın tuhaf bir şekilde birçok Alman olmayan Katolik'in tavrıyla benzeştiği görülür.

"Orta" kendisini, bütün bir milletin kamu hayatının her alanındaki menfaatlerini Hıristiyan doktrinin prensipleri doğrultusunda temsil etmekle görevli olduğu şeklinde tanımlamaya başlamıştır (*Katholische Weltanschauung:* Katolik dünya anlayışı). Kısa süre sonra da "Hıristiyan bir temele" (christliche Basis) dayandırılan siyasi hareketin kuruluşunu ilân ederek bu hareketin ruhunu hareketin önderlerinden birinin (Doktor Brauweiler, Nisan 1913) tanımıyla şöyle ifade etmişlerdir: "Fiilî hayatta, *kavramları görünürdeki sonuçları belirler.* Siyasi kavramların şekillenmesi adli kavramların şekillenmesiyle kıyaslanabilir. Hukukçu, kavramlarını *ihtiyaca cevap verebilme dışındaki parametrelerle şekillendirmez, salt ihtiyaç duyulan gayeyi esas alır.* Öte yandan, böylelikle şekillendirilen bir adli kavramın hatalı olacağını söylemek de yanlış olur. Hıristiyanlık siyasası ya da Hıristiyan doktrini hakkında da aynı çıkarımlarda bulunulabilir. 1914'te Kölnlü Doktor Karl Bachem, Orta, *Katolik Doktrin, Fiili Siyaset* (*Centre, Catholic Doctrine, Practical Politics*), isimli bir kitapçık yayımlamıştır. Kitapçıkta "evrensel Hıristiyanlık" doktrininin sadece Katolik ve Protestanların özellikle parlamentodaki muhtemel işbirliğinin mümkün kılınmasına yönelik bir formül olduğu; dinî açıdan bakıldığında ise bu formülün sadece materyalizm, ateizm ve nihilizme karşı mücadeleyi hedefleyen olumsuz bir anlamı bulunduğu; olumlu içeriğinin ise 14. ve 18. maddelerinde "Hıristiyan dininin" "devletin kurumlarının temeli" olduğunu ifade eden Prusya Anayasası ile tanımlandığını ifade etmiştir.

Edmond Bloud'un haklı olarak vurguladığı gibi, Doktor Bachem böylelikle Prusya Anayasasını İnancın Kuralı olarak

---

[5] "L'Allemagne et les alliés devant la conscience chrétienne" başlıklı çalışmanın bir parçası olarak (Bloud et Gay, 1915).

ortaya koymuştur. "Prusya Anayasası" ibaresinin yerine "Milli menfaat" ibaresini koyduğumuzda karşınıza çıkan şey çoğu modern Fransız Katolik'in ruh halidir.

Alman Katoliklerinin tavrı bana bugünlerde yaygın olan aşağıdaki gibi söylemlerde bulunan bir tür Katolizmi de temsil eder görünmektedir:

"'Ortanın' Katolik temsilcileri birey olarak Katolikliklerini muhafaza eder, ancak *parti, parti olarak Katolik dünya anlayışını temsil etmek durumunda olmayabilir.*"

Ve gene:

"Papa ve Piskoposlar din konularında yetki sahibidir; ancak siyaset söz konusu olduğunda Papa ya da Piskopos otoritesinin bizi etkilemesine mahal vermeyiz." (Edmund Bloud, Nisan 1914'te *Frankfurter Zeitung*'da yayımlanan, "syndicats mixtes" liderlerinden birinin "Papa'nın Alman Katoliklerini artık usandırdığını" ifade ettiği bir mülâkatı ima etmektedir).

Bloud'un "'Ortanın' Klerikalizmden Arındırılması" olarak ifade ettiği tutum, sadece komşularımıza has bir tavır olmadığı gibi, büyük Alman nasyonalist organının (Prusya Tarih Kayıtları) "devletin Katolik anlayışının, Papa'lığın kayıtsız şartsız hâkimiyeti ilkesini terk etmeye başlayarak milliyetçi bir çehreye büründüğü" saptamasından duyduğu memnuniyeti de gerektirmez."[6]

Alman Katolikleri ile diğer bazı ülke Katoliklerindeki ortak tavrın Bloud'un aktardığı iki protestoda çok güzel dile getirildiği kanaatindeyim.

İlki Peder Weiss'e aittir:

Saygın ilahiyatçı "Siyasi Katolizmin birkaç çeşidi bulunur..." der; "en kötüsü de siyasetin ya da spesifik olarak sosyal ve milli

[6] Edmund Bloud, bir Alman milliyetçisinin muhtemelen Ren'in Fransız tarafında dile getirdiği "Katolik dünyanın yeniden Katolikleştirilebilmesi için milliyetçileştirilmesi gerekir" söylemini aktarmış; "Alman Katolizmi"nin Almanya'da yaygın biçimde "Roma Katolisizmi"nin karşıtı olarak görüldüğünü eklemiştir.

siyasanın, dinden tümüyle bağımsız konular olmasından ziyade, *Katolizm ya da Hıristiyanlığın kamu hayatında ne derece kullanılabileceğini belirlememizi sağlayan birer standart olarak görülmesidir.*"

Diğeri ise 1887'de Kardinal (o tarihte Fulda Piskoposu) Kopp tarafından kaleme alınmış olan mektupta ifade bulur:

"Ne talihsizliktir ki, üstümüzde bir çılgınlık rüzgârı esmektedir. Eskiden, 'Önce inanç sonra siyaset ilkesine' tutunurduk. Şimdi ise '*Önce siyaset gelir!* Kilise ve inanç daha sonra' diyorlar."

Action Française'i temsil eden Katoliklerimizin ise bu konuda pek yaratıcılığı bulunmamaktadır.

Not E

(Sayfa 40)

Kendine siyasi ihtiraslar edinen "aydın" bu ihtiraslara, bir sanatçıysa duyarlılığının olağanüstü etkisini, bir düşünürse ikna gücünü ve her iki durumda da ahlâki saygınlığını katar.

Bu saygınlık, en azından benim görüşüme göre, tarihte yeni karşılaşılan bir olgudur. Dreyfus vakasına "entelektüellerin" müdahalesinin Fransa'da yol açtığı sonuçlar ile Alman entelektüellerinin 1914'teki manifestosunun sadece kendi ülkelerinde değil dünya genelinde yol açtığı sonuçların geçmişte bir eşdeğerinin bulunmadığı kanaatindeyim. Terence ve Varro'nun Kartaca'ya karşı yürütülen savaştaki manevi desteğinin Roma Cumhuriyeti'nce hissedilmiş olması ya da XIV. Louis'nin, Racine ve Fermat'nın Hollanda'ya karşı yürütülen savaşı tasvibinin kendisine ilâve güç kattığını fark etmiş olması düşünülemez. Bugün gerekçesini düşünce adamlarının (ya da öyle olduğunu iddia edenlerin) tasvibinden alan bu güç katkısı, modern dünyayı onurlandırmaktadır. Bu, aklın insanlık tarihinde bugüne kadar örneği bulunmayan bir onurlandırılışıdır.

Bu saygınlığın doğal olarak iki muhtemel sonucu vardır. Modern "aydın", tasvipte bulunarak bir gerekçeyi güçlendirebileceği gibi tasvibinden imtina ederek böyle bir gerekçeyi ciddi anlamda zedeleyebilir. 1915'te Ostwald ve Mach gibileri ülkelerinin hareketlerini tasvipten kaçınmış olsalardı ülkelerine ciddi zararlar verebilirlerdi. Bugün ait olduğu devletin realizmini kınayan "aydın" bu devleti ciddi anlamda zedelemektedir.[7] Bu sebeple devlet, fiilî menfaatleri adına, işlevi olanı savunmak için bu kimseleri cezalandırma hakkına –ve belki de yükümlülüğüne– sahiptir. Bu konudaki gerçek silsileyi şu şekilde görüyorum: "aydın" asli görevine sadıktır, devletlerin realizmini kınar; bunun sonucu olarak devletler kendi görevlerine karşı eşdeğer liyakatle, "aydını" baldıran zehrini içmeye zorlar. Modern dünyadaki ciddi işlev bozukluğu "aydınların" devletlerin realizmini kınamaması, tam tersine tasvip etmesidir; "aydın" artık bu zehri içmemektedir.[8]

Bir diğer işlev bozukluğuna daha değinmem gerekirse o da devletin, realizmini kınayan "aydını" cezalandırmamasıdır. Bu durum Fransa'da Dreyfus vakasında söz konusu olmuştur. Olayların gelişimi, "aydının" o gün de yaptığı gibi genel adalet talebinde bulunmasını gerektirmiştir. Öte yandan aynı olaylar, belki de "aydın" idealizmiyle güçten düşen devletin "aydınları" hapsetmesini gerektirirdi. "Aydın" eğitimsizin işlevini üstlendiğinde sonuç anarşidir; öte yandan, asli görevi ülkesini savunmak olan eğitimsizin "aydın" gibi davranıp sınırların kalkması özlemini, evrensel sevgi ya da diğer maneviyatçı inançları açığa vurmasında da anarşi vardır.[9] Devletin güvenliği ile ilgilenen

---

[7] Bu yüzden, bu tür bir davranış bugün eskiden olduğundan çok daha fazla cesaret gerektirmektedir.

[8] Bununla beraber, Zola, Romain Rolland ve Einstein da bu zehirden içmiştir.

[9] Turgot'nun XIV. Louis'ye sarf edebildiği "Efendimiz, sizin hâkimiyetiniz bu dünyada" türünden söylemlerin ardında "eğitimsizlerin ihaneti" saklıdır.

filozofları ve insanoğluna sevgiyi aşılamaya çabalayan rahipleri gördüğümde Dante'nin sözleri aklıma gelir: "Kılıç kuşanmak için doğmuş olana dini göster; vaaz vermek için doğmuş olanı da kral yap. Böylece bütün adımların asıl olan yoldan çıkmış olur." Diğerleri tarafından değersiz bulunan bu ikinci işlev bozukluğuyla mücadele ise benim görevim değildir.

Not F
(Sayfa 45)

Ruhban sınıfının askerlik görevini nasıl da istekle kabul ettiğini düşünün.

Tarihçilerin dikkate değer bulacaklarını düşündüğüm bu istekliliğin, yasası her ne kadar bütün dünyevi bağlantılara kapalı kalmayı emrediyor olsa da ruhban sınıfının ülkesine karşı samimi bağlılığına işaret ettiği açıktır. Dahası, son savaşta eli silâh tutan çoğu İsa elçisinin, hangi ülkeden olursa olsun ve ülkesinin gerekçesi konusundaki fikri ne olursa olsun ülkesini savunmaktan memnuniyet duyduğu görülür. En anlamlı gerçek ise şudur: Yurt dışında kurulu bulunan ve savaşın ilânında yurt dışında kalmaları emredilen bazı Belçikalı keşişlikler (bana söylendiği kadarıyla diğerleri de) askerlik görevlerini yerine getirmek üzere başkente dönmek konusunda ısrarcı davranmıştır. Keşişlerin bu hareketinin, yurtseverlikten ziyade, başka şekilde hareket ettikleri takdirde yurttaşları tarafından şiddetle eleştirilmekten korkmalarıyla açıklanabileceği gerçektir; zira "aydınlar" bir işlevleriyle tamamen örtüşen bir hareketin alâmetinin, eğitimliler arasında makbul olmamak olduğunu artık kavrayamaz olmuşlardır. Tarihçi için buradaki en kayda değer husus ise ruhban sınıfına verilen askerlik görevinin Kiliseden bir itiraz görmemiş olmasıdır. Birtakım Kilise büyükleri (Monsenyor Battifol, *L'église et le droit de la guerre*) "Askerlik

hizmetinin yasallığı konusunda bir şüphe yoktur"[10] iddiasında bile bulunabilmişlerdir. Ancak, *Dictionnaire apologetique de la foi catholique* (Art. "Paix et Guerre") adlı çalışmasında yazarın (Peder de la Brière) Kilise telkiniyle silah kullanmanın, "aydınlar" tarafından bile olsa, Hıristiyan düsturuyla hiçbir şekilde çelişmediğini kanıtlama çabasını izlemek ilginçtir. Ancak ilahiyatçıların bu fikrinin daha yüksek Ruhban makamlarınca en azından alenen paylaşıldığı pek söylenemez, zira silâh kullanan her "aydın" bir kilise yasağıyla karşılaşır –şöyle ki bu yasaklar ilân edildiklerinden bir dakika sonra kaldırılır.

Modern eğitimsizler (örneğin Barrès) ruhbanın bu yurtseverliği ve savaşma arzusunu metheder. Geçmişin eğitimsizleri ise ruhbanın bundan utanç duymasını sağlamaya çalışmış, ruhbanın üzerine aldığı mukaddes vekaletle daha çok uyum içinde olduğuna inandıkları duyguları telkin etmeyi tercih etmişlerdir. XII. John ve II. Julius'un savaşçı hezeyanları çağdaşlarınca şiddetle kınanmıştır. Sürekli olarak "Başlarındaki ruhban keli kendilerine bu dünyanın ihtiraslarından uzak olmaları ve sadece cenneti düşünmeleri gerektiğini hatırlatmıyor" söyleminde bulunan ve "aydının" yüksek işlevinin farkında olan eğitimlilerden olan Erasmus'tan ayrı olarak İtalyan Tizio şöyle yazmıştır: "Sükûnetli ve bağımsız olmaları gereken Piskoposların Hıristiyan kanı dökülmesinde yer almaları şaşırtıcıdır." Fransız şair Jean Bouchet II. Julius'tan savaşı sona erdirmesini niyaz eden gözü yaşlı Kiliseyi şöyle tasvir etmiştir (gerçi II. Julius Fransa'ya karşı savaşıyordu):

Sizin hâkiminiz Efendimiz Aziz Peter'dir,
Kendisi dünya malı için hiç savaşmadı.

---

[10] Monsenyör Battifol'un yazıları savımı o kadar iyi desteklemektedir ki, hiç ummadığım bir yazarın ağzından bu ifadeyi yazmaya tereddüt ediyorum. Nitekim kendisi de zamanının çoğunu Hıristiyanlık ruhunun, "savaşın ahlâksallığı konusunda kendisiyle çelişmesi" üzerinde çalışmakla geçirmektedir.

On dördüncü yüzyıl Fransası'nın ahlâki doktrinlerinin bir özeti niteliğindeki *Le Songe du Verger*'de bir Şövalye ve Rahip arasında geçen, Rahibin kendi sınıfına savaşma hakkı tanınmasını talep ettiği diyalogda Şövalye, Rahibe şöyle der: "Rahiplerin silâhları dualar ve gözyaşıdır." Bir askerin, maneviyatın bir temsilcisine asıl olan işlevini hatırlatması ve bu işlevin dünya düzeni için gerekliliğine inanıyor görünmesi anlamlıdır. İşte size "aydınlığın" ve modern eğitimsizlerde, hattâ asker olmayanlarında bile, nadiren rastlanan sosyal değerinin –az kalsın özellikle asker olmayanlar diyecektim– bir işareti.[11]

Not G
(Sayfa 58)

Gerçek olduğuna ve sadece gerçeğe kafa yorduğuna inanılan insan tezahürünün, her izleyenini bir iç gözleme sevk ediyor olması.

Bu tezahürün uygarlaştırıcı etkisiyle ilgili olarak aşağıdaki pasajı aktarmalıyım: –

"İnsana bahşedilen bu insana özgü özelliğin önemli ahlâki etkileri vardır. Birincisi, aklın değerli uygulamalarının, gelişmiş düşüncenin ve kapsamı her yönde gelişen bir bakışın; ken-

[11] İşte içerdiği şiddete ilâveten, modern eğitimsizin rahiplerin yurtsever sadakati konusundaki hislerini de yansıttığına inandığım bir pasaj: "Fransız ruhbanı ateşli yurtseverdir; ateş altında kahramanca görevini yapar; askerlik görevinden kaçınmış olmakla itham edilmeyi kendine konduramaz ve doğru olanı yapar. Bunun İncil'e uygun olup olmadığını söylemek bana düşmez. Bizler sadece birer Fransız ve yurtseveriz; yurtsever Fransız keşiş ve rahiplerini ancak tasvip ve takdir edebiliriz. Fransız rahibi bir Alman'ı affedecek değildir; Alman rahip ve papaz da bir Fransız'ın günahını çıkarmayacaktır. Önce vatan gelir! Öldürün! Öldürün! Hıristiyanların Allah'ı adına sizi bağışlıyoruz, Hıristiyan öldürmenizi kutsuyoruz!" (Urbain Gohier, "La Vieille France," aktaran Grillo de Givry, *Le Christ et la Patrie*, sayfa 12).

di kabuğundan çıkarak başkalarına girebilmek, başkalarının hareketlerini anlamak, tutkularını paylaşmak ve dürtülerini kavramak anlayışı üzerine kurulan bu alışkanlıktan kaynaklandığıdır. Sanatçının, izleyiciye ya da dinleyiciye hissettirilen bu ayrıcalıklı özelliği; bu katılım ve benzeşme yeterliliği, egoizmin karşıtı olarak şekillenen ve hoşgörü, iyilik ve sıkça da adalet olarak tezahür eden bir oluşumdur. Ardından, sıklıkla etkisi hiç de azımsanamayacak erdem dersleri sunulur izleyenlere; öyle ki izleyici kendi menfaatlerinin söz konusu olmadığı hareket ve düşünceleri kınamak ya da övmek durumunda bırakılır. İzleyici, epiği oynayanda, tehlikeleri biraz abartılı da olsa yabancısı olmadığı kendi görüntüsünü, kendisi gibi birini, gönüllü ve içten bir temsilcisini bulur. Sonrasında, bilinçli insanlığı ve ahlâksallığı tanımlayan temel kavramla tanışarak kendisine başkasının kimliği üzerinden tanık olur (kendisinin kendisine olan önyargısız tarafsızlığı, ihtirasların genel anlamda bir tutulması, niyet ve düstur, evrensel olan üzerine kurulan yargı, görevi olanı bulmak için yapılan iç gözlem, iradenin yönünün açık ve net sezilişi).

"*Ancak bu bizi şairin nesnesinin fayda ve ahlâksallık olduğu düşüncesine sevk etmemelidir. Öyle olsaydı, gerçek sanat duygusunu kaybederdi.* Öğretmek ve ahlâk kazandırmak: Sanatçının bu nesnesi dolaylıdır –sistematik olarak kendisi için hazır halde değildir. Sadece, sanatçının ona çabalamaksızın ulaşmış olması gerekir; hattâ sanatçı kimi zaman ondan uzaklaştığını düşündüğü bir anda ona kavuşur. Yapmak istediği şey, duygulara dokunmak, heyecanları canlandırmaktır. Böyle yaparken de coşturur, arındırır ve ahlâk aşılar. Şair (özellikle onun için konuşuyorum) aslında herkese hitap eder. Şöyle ki, kelimelerinin kurgusu ne kadar tuhaf görünürse görünsün *sadece evrensel olanın tınısını verir.* Aslında bu tınıyı, özel olan da verebilir; özele indirgenmeyen kurgu yaşamsallıktan yoksundur; bununla beraber, bir bağlantı tanımlamadığı takdirde ise saf, anlaşılmaz, açıklanamaz bireyi gerçekliğinden tüm soyutlanmışlığıyla dı-

şarıda bırakır.[12] İhtirası genelleyerek, onu asilleştirir ve hem zihnin hem de düşünce ve önyargısız duygunun nesnesi kılar. Nispeten önemsiz şahsi meşgalelerinden uzaklaşarak insanlığın ortak ihtirasının üst dünyasına bir ümidi ya da korkusu olmaksızın (en azından çok şahsi ya da çok güncel bir korku ya da ümit) ulaşan dinleyici, bir ruh yüceliğinin farkını hisseder; bilinci geçici olarak egoizminden arınır. (Renouvier, *Introduction à la philosophie analytique de l'Histoire*, sayfa 354).

Not H

(Sayfa 60)

...Polis şefine Fransa tarihinin, tahtını gözetecek şekilde kaleme alınması için gerekli önlemleri almasını emreden Napoléon.

İşte, bu konuda Napoléon tarafından 1808'de Bordeaux'da dikte ettirilen notun bazı kısımları. Belge geçmişte birçok tarihçimizin de yapmış olduğu gibi tarihin, üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak kaydedilmesi fikrini ifade eder: –

"İçişleri Bakanının notunda ortaya konan ilkeleri tasvip etmiyorum. Yirmi yıl önce doğru olabilirlerdi, atmış yıl sonra da doğru olacaklar ancak bugün doğru değiller. Velly Fransa tarihi üzerinde hayli tafsilatlı bilgi aktarmış olan bir yazardır. Başkan Hénault'nun kısaltılmış kronolojisi iyi bir klasiktir. Her ikisinin de devamını getirmek lazımdır. *Devamlarının yazılmasındaki ruhtan emin olunması en önemli husustur.* Polis Bakanına Millot'nun devamıyla ilgilenmesini emrettim; Velly ve Başkan Hénault'nun devamlarının yazılması üzerinde iki Bakanımın istişare içinde olmalarını istiyorum..."

"IV. Henri, VII. Louis, XIV. Louis ve XV. Louis'ye karşı âdil olunmalıdır; ama dalkavukluk etmeden. Eylül Katliamları ve Devrimin dehşetinin üzeri, On altıların Engizisyonu ve kat-

[12] Bu, Renouvier'nin ne anlamda "bireyci" olduğuna açıkça işaret eder. (bkz. sayfa 42)

ledilişiyle aynı renk boyayla sıvanmalıdır. Devrim söz konusu olduğunda, muhalif hareketlere yer vermekten özellikle kaçınılmalıdır; hiçbir Devrim muhalifinin başarı kazanmış olma ihtimali bulunmamalıdır. Ne ölenlere ne de sağ kalanlara suç isnat edilmemelidir. Döneme has durum ve şartların yol açtığı olayları öngörebilmek ve unsurlarını değiştirebilmek kimsenin tasarrufunda değildi.

"Ülkenin mali kaynaklarının her zaman kötü kullanıldığını, taşra meclislerindeki kargaşayı, Parlamentoların taleplerini, Yönetimin kanun ve mercilerindeki yetersizliğini vurgulamalılar. Yasal ve idari bütünlükten yoksun adeta birbirine geçmiş bu Fransa, tek bir devletten ziyade yirmi Krallığın birliğiymiş gibi görülmeli; öyle ki yasal, idari ve toprak bütünlüğünün getirdikleriyle insanlar rahat bir nefes almış olsun... Bakanın ileri sürdüğü fikir uygulanacak olursa, bu görevin özel girişime bırakılmasına sebep olacaktır; herhangi bir yayıncı tarafından sergilenebilecek spekülatif bir tavır, yanlış olduğu gibi sadece pişman olunacak sonuçlar doğuracaktır."

Tabiîdir ki, tarihi kendi menfaatlerine uygun hale getirenler sadece otoritenin savunucuları değildir. Condorcet (*Tableau historique, 10e Epoque)*, tarihin, hurafe ve zorbalığın tohumlarını henüz yeşermeden fark ettirecek ve bu tohumları aklın kudretiyle ezecek aktif bir uyanıklık halinin devamlı kılınmasını hedeflemesi gerektiğini söyler.

NOT I
(Sayfa 65)

Hümaniteryenizm ve Hümanizm.

İşte konuyla ilgili eskilerden ilginç bir pasaj: –

"Latin dilini yaratanlar ve bu dili iyi konuşanlar *humanitas* kelimesine Yunancadaki eş anlamlısı olan ve tüm insanlık için etkin bir iyilik ve nezaket anlamına gelen *philanthropia* kelimesindeki malûm anlamı yüklemez; bunun yerine, Yunanlıların

paideia kelimesine yükledikleri eğitim ve güzel sanatlar bilgisini kasteder. Bu alanlardaki zevk ve mizaçlarını en iyi dışa vuranlar *humanissimi* olarak adlandırılmayı en çok hak edenlerdir. Tüm canlılar arasında sadece insan, kendisini bir alanda geliş-meye adayabildiği için *humanitas* olarak adlandırılır. Eskilerin, özellikle Varro ve Cicero'nun bu kelimeye yükledikleri anlam budur. Eserlerinin neredeyse tamamı bu yönde örnekler sunar; o yüzden sadece bir alıntıyla yetineceğim. Varro'nun ilk kitabının giriş kısmını, 'İnsani şeylere dair' seçtim: 'Praxiteles, qui propter artificium nemini est paulum modo humaniori ignatus (Bir sanatçı olarak muhteşem yeteneği, biraz olsun sanata yeteneği olan herkesin Praxiteles'i tanımasını sağladı).' *Humanior* burada, imlâsı biraz eksik olmakla beraber, akla ilk gelen kolay, basit, hayırlı anlamlarını taşımaz. Bu anlamlar yazarın düşüncesini ifade edemez. Kastedilen anlam, Praxiteles'i kitaplarından ve tarihten tanımış olan eğitimli ve bilgili insandır (*Aulus Gellius, Noctes Atticae*, Kitap XIII, XVI).

Not J
(Sayfa 83)

...Özgürlük ve tartışmaya dayanan tüm kurumlar ne kadar suçlansa azdır.

Burada yeni olan şeyin, tartışma özgürlüğünün suçlanmasındaki hiddet ve ihtirasta yattığına dikkat edin. Nitekim, tarihe baktığımızda da çoğu sözde özgür düşünürün zaten egemen erke boyun eğmeye meyilli olduğunu görürüz. Spinoza, "Herkes kendini, kendisinin ve diğerlerinin haklarının bir savunucusu olarak görse hükümet diye bir kurumsallaşma söz konusu olamazdı" der. *Descartes'ın Mektupları* "devletin gerekçesini" destekleyen pasajlar içerir.

Eski Fransız mutlak monarşistlerinin, egemen erkin ana işlevinin adalet olduğunu ne kadar çok dile getirdiği belki de yeterince dikkate alınmamaktadır. "Kralın haklarından

en önemli olanı" der bu teorisyenlerden biri (Guy Coquille, *Institution du droit des Français*, 1608) "*Krallığının selâmetine yönelik kanun ve nizamnameler* yapmaktır." Bir başkası (Loyseau, *Des Seigneuries*, 1608) şöyle der: "Kamu üzerindeki egemen erkin kullanımı adalet tarafından düzenlenmelidir..." Bossuet (*Instruction à Louis XIV*) şöyle der: "Kral adaleti idare ettiğinde ya da kanunlara tam uyum içinde idare ettirdiğinde, *ki bu kendisinin asli görevidir*..." Çağımızın mutlak monarşistleri, Fransız olanları bile, "devletin gerçekleştirmesi gereken iki fonksiyonu vardır: adaletin ifası ve savaşın idamesi. *Ancak savaş çok daha önde gelir*" (Treitschke) diyen Alman teorisyenden esinlenir.

Bossuet'nin şu ünlü pasajına dikkat edin (*Pol.*, Kitap VIII, madde II, par. I):

"(Hükümetin) mutlak olması ayrı bir şeydir keyfî olması ayrı. Kısıtlayıcılık anlamında, egemen erki bastıracak bir güce mahal vermeyecek şekilde mutlaktır; bu anlamda tüm insan yetkisinden bağımsızdır. Ancak bu, hükümetin keyfiyeti anlamını çıkarmaz; zira her şeyin Tanrının yargısına tâbi olması gerçeğinden ayrı olarak (keyfî diye adlandırdığımız hükümet için de geçerlidir) imparatorluklarda kanunlar vardır ve bunlara aykırı olarak yapılan her şey doğrunun ihlalidir."

Keyfî olanı savunmanın Fransız düşünürler arasında, Bossuet için bile, yeni bir şey olduğu görülecektir (Bossuet'nin doktrinlerinden bahsediyorum; uygulamaya dönük tavsiyelerinden değil).

Not K
(Sayfa 92)

Bu Nietzsche'nin öğretisidir.

Bu çalışmamda, Nietzche'nin (Hegel'in de) öğretisini, özellikle büyük bir ahlâki telkin ögesi haline gelmiş olması bakımından ele aldığımı yinelemeliyim; yoksa bu öğreti salt bu açıdan

değerlendirilemeyecek kadar karmaşıktır. "Gerçek fikirlerinin yanlış anlaşılmasındaki" suçu kendilerinde araması gereken kimi felsefeciler konusunda ise şu sağgörülü tespiti aktaracağım: –

"Nietzschecilik Hegelyenlikle aynı testten geçmiştir. Şüphe yok ki şu ya da bu felsefi tema, özellikle barbarlık adına gelişecek yeni saldırganlıkları mazur gösterecek bahaneler olarak kullanılabilmiştir. *Ancak bunların kullanılmış olmalarının ve kullanılma şekillerinin, gözden kaçırılmaması gereken bir önemi vardır.* Aslına eksiksiz sadık kalmak, kayıtsız ve muallak olmayan rasyonel bir felsefenin kriterlerinden biri değil midir? *Öte yandan çelişkileri kabullenmeye başlayan sistemler, bu çelişkilerin üzerinde kalabilecekleri ya da onlarla 'beraber var olabilecekleri' tasarrufunda bulunmakla düşmanlarını tam ortalarına yerleştirmiş olurlar.* Cezaları ise antitezlerinin hâlâ kendilerine benziyor olmasıdır; Nietzsche'nin başına gelen de budur." (L. Brunschvicg, *Le Progrès de la Conscience dans la philosophie occidentale,* s. 431.) Bu kitap, artık neredeyse siyasetin vazgeçilmez söylemleri haline gelmiş olan "Hegelyen temalar" ve "Nietzscheci temaları" çok güzel göz önüne serer.

Not L
(Sayfa 95)

Taine ve Auguste Comte'un müritlerinden çok önce.

Origines de la France Contemporaine bir dergide yayınlanmaya başladığında, kimileri modern "aydına" yönelttiğim suçlamaların amacından saptığını, zira bu kitabın yazarı üzerinde yeterince durmadığımı dile getirdi. İfadelerine göre, kendisi son elli yılın "büyük realist 'aydınıdır'; benim hedef aldığım 'aydınlar' ise ancak onun cebindeki bozukluk olabilirdi." (Kimilerindeki Barrès ve Maurras düşüncesine karşı bu âni aşağılama gerçekten şaşırtıcıdır).

Burada *realizm* kelimesi açıkça suiistimal edilmektedir. Taine, gerçeğin ya da daha ziyade siyasi gerçeğin asli doğasına ışık tutmuş ve evrenselciye, bu konunun evrenselcinin yargı sahasına girmediğini hatırlatmıştır. Taine, bu gerçeği asla evrensel olanın pahasına *yüceltmemiştir* ki, bu benim karşı olduğum bir realizmdir. Kendisi, tam tersine, kendi alanında kalan evrenselcinin (Spinoza ve Goethe'ye olan hayranlığına bakın) büyük bir insani model olduğunu açıkça göstermiştir. Bunu siyasi olmasa (infinitist, panteist) bile evrenselciyi had safhada küçük gören Maurras'la kıyaslayın. Taine'i, milletlere "sağduyudan tamamen yoksun" önyargılarını (Barrès) telkin edenlerin; toplumsal olanla ilgilenmeyen zekânın ise bir vahşinin tavrı olduğunu iddia edenlerin; askerî, adalet ve öğrenimin temsilcilerinin pahasına yüceltenlerin babası olarak görmek de bana zor geliyor.[13] Sanırım Taine, köken olarak kendisinden esinlendiğini iddia edenler için keyifle, Bergson'un bazı "müritleri" hakkında söylediği rivayet edilen sözü kullanacaktır: "Bu beyler de pek şahsına münhasırmış."

Gene de Taine, bana iki noktada modern realistlerin öncüsü gibi görünür. Birincisi bireyselciliği, daha doğrusu, yurttaşın ahlâki özgürlüğünün (bunun özünde eski yapılanmalardan duyulan pişmanlık, daha genel olarak, bireyin ruhunun devlete karşı özerkliğine izin verilmesi yerine, bireyin ruhunu şekillendirecek grupların oluşumunun öğütlenmesinden duyulan pişmanlık yatar) kınanmasıdır; Fransız düşünürler arasında çok daha yeni olan ikincisi ise idealist eğitimin kınanmasıdır. "*Régime moderne*" çalışmasının kapanış bölümü *Déeracines ve L'Étape*'a ait eğitim savının tamamını net olarak şöyle ortaya koyar: –

"Bazen yakın arkadaşlarıyla beraberken, bütün keskin dili ve aşırı yorgunluğuyla genç adam bize şunu söyler: 'Eğitiminizle bize dünyanın belirli bir yapısının olduğunu inandırdınız.

[13] Bkz. matematikçi Franz Woepfke'ye methiyesi.

Bizi aldattınız. Oysa dünya, en azından bizim duyarlılık ve hayal gücümüz için, çok daha çirkin, kirli, kasvetli ve sert. Duyarlılığımızı ve hayal gücümüzü donanımsız ve fazla heyecanlı buluyor olabilirsiniz; eğer öyleyse bu sizin suçunuz. Bu yüzden bütün dünyanıza lanet ediyor ve nefretle bakıyoruz; üzerine kanunlarınızı, kurumlarınızı ve sanatınızı oturttuğunuz, sağduyunun gözden kaçıramayacağını söylediğiniz ilk ve asıl gerçekler de dâhil olmak üzere, bizim için birer yalan olan sözde gerçeklerinizi reddediyoruz.' Çağdaş gençliğin edebiyat, sanat ve hayattaki zevk, fikir ve eğilimleri bu gerçeği yüksek sesle dile getiriyor."

Uygulamalı eğitimi savunan bu manifestoya karşı gerçek bir Montaigne, Pascal ve Montesquieu takipçisinin şu tepkisini ortaya koymalıyım:

"Bütün yazınsal eğitimleri yönlendiren etmenler olarak, klasik ruh, akıl ve felsefenin temel gerçeklerini hicveden bir çalışmasında Taine, antik çağ edebiyatı karşıtlarının,[14] bunların ayrılmaz parçası olan genel fikirlerin ve hattâ tarafsız ve önyargısız kültürün söylemlerine benzer ifadeler kullanır: "Öyleyse tek amacımız bireyleri ampirik bir dünyaya[15] hazırlamak; dünyayı olduğu şekliyle kavramayı öğretmek ve bu şekliyle devam ettirecek şekilde eğitmek olacaktır. Oysa ki okul yasaları, birinin çağın kötülüklerinden dolayı doğru olarak suçlanabilmesine elverecek; bu kötülüklerin bıkkınlık içindeki, zayıf düşmüş ve sınıflarını temsil etmeyen kimseler tarafından topluma atfedilen bu nefret ve değersizleştirmenin gerekçesi olarak gösterilmesini haklı çıkaracak kadar eski değildir. Öte yandan bu suçlamalar haklı bile olsa, aklın, ahlâkın ve güzelin genel prensipleri ve ampirik hayatın kıyaslanması, gerçeklere karşı eskiden olduğundan daha büyük bir tiksintiye yol açar; bu tehlikenin, bütün bu zayıf görüşleri ve tüm idealizmi eğitimden

[14] Bu karşıt, bariz bir şekilde Jules Lemaître'di.

[15] Barrès ve Bourget "Ampirik bir Fransa" ifadesini kullanır.

dışlayarak bertaraf edilmesini arzulamak ise hazin bir paradoks olurdu." (Renouvier, *Philosophie analytique del'Histoire*, cilt iv, s. 541).

Not M
(Sayfa 95)

Bu heves bana tamamen on dokuzuncu yüzyılın bir alıntısı olduğu izlenimini veren bir zihin sersemliği yaratıyor...

Bu zihin sersemliği, fizikte ağırlık ya da elektriğin tanımlanmasında olduğu gibi siyasette de kesin nedensellik ve etki yasaları bulunabileceği inancı (Maurras tarafından kesin bir tanımla formüle edilmiştir) gibi hallerde görünür (*"Siyaset bilimdir."*) Bu, bilimin ahlâk da dâhil olmak üzere her alanda uygulanabilirliği bulunduğu iddiasında olan ve yinelemem gerekirse on dokuzuncu yüzyıldan kalan bir hurafedir. Bu doktrinin bayrağını dalgalandıranların, sadece bir tutkudan ibaret olduğunu kendilerinin de çok iyi bildikleri eğilimlerine bilimsel görünüm prestijini kazandırmak hevesinde olup olmadığının anlaşılması gerekir. Tarihin bilimsel yasalara boyun eğdiği dogmasının özellikle keyfî otoritenin partizanlarınca telkin edilmesi dikkat çekicidir. Bu son derece doğaldır, zira bu dogma en nefret ettikleri iki gerçekliğin, insan özgürlüğü ve bireyin tarihsel hareketinin saf dışı bırakılmasını sağlar.

Not N
(Sayfa 98)

Çağımız, toplumsallığın düşüncenin övgüye değer formu olduğunu; bağımsız düşüncenin ise değersizliğini öğreten akıl hocalarına tanık olmuştur.

Bireyselciliğe karşı başlatılan (bayraktarlığını Maurras'ın yaptığı) bu haçlı savaşında yeni olan şeyin, bireyin sadece bir kesit olduğunun ve bireyi, geniş anlamda ırkı, çevresi, ülkesi ve ken-

disi olmayan binlerce şeyin şekillendiriyor olduğunun kabulü olmadığına dikkatinizi çekerim. Burada yeni olan şey esarete, insanoğluna yapılan kayıtsız şartsız teslimiyet telkinine olan ihtiras ve bu teslimiyetten kurtulma çabalarının değersizleştirilmesidir. Yeniden söylemek gerekirse bu (Fransız düşünürlerinde çok tuhaftır) insanoğlunun *reddedilemez* parçasına, özgür olan parçasına karşı nefretine olan bir ihtirastır.

Bugün aklın itaatini telkin edenler, bu itaati sadece kültürsüz kitlelerden değil düşünce adamlarından da beklemektedir. Dreyfus vakasının bireyselci karşıtları, bilim adamları, yazarlar ve felsefecilerin bağımsızlığına –"bir avuç entelektüelin çılgın kibrine"– özellikle karşı çıkmıştır. Gene de tuhaf olan, bu itaatkârlığı talep etmiş olmaları değil elde etmeleridir. Maritain "herkes filozofça düşünemez, insanoğlu için asıl olan, efendisini seçmektir" beyanında bulunduğunda ve Maurras çoğu aklın işlevinin itaat etmek ve bir liderin düşüncesini yansıtmak olduğu iddiasında bulunduğunda, kendilerine alkış tutacak ve özgürlüklerinden bu yönde feragat edebilecek bazı insanlar bulabilmiştir. On sekizinci yüzyılın düşünürleri "İnsanlara bir din lazımdır" demiştir. Çağımızdakiler ise "Kendimiz için bir dine ihtiyacımız var" demektedir. Barrès, kaleme aldığı "Efendilerin sorumluluğu, Fransa'nın alışkanlık ve önyargılarını, evlatlarımızı milli birliğin birer parçası olmak üzere en iyi şekilde hazırlayacak şekilde benimsetmektir" ifadesiyle kendisinin ve meslektaşlarının kesinlikle bu birliğin içinde bulunacaklarını kastetmiştir. Gene, yukarıda bahsettiğim ve Montaigne ve Renan'ın ardıllarında görülen ve sözünü etmeye değer bulduğum disiplin açlığı konusuna gelmiş bulunuyoruz. Bunun sebebi, söylediğim gibi, "güçlü gruba" ait olma arzularıdır. Bu arzu aynı zamanda, güzel bir insani oluşumda bir araya gelmenin sanatsal değerine duydukları sempati ve –kendini düşünmeye mecbur hissetmek değilse– bir çoklarında olduğu gibi yönetilmekten alınan hazdan da kaynaklanır –sözde düşünce adamının en tuhaf hazzı.

Bu kolektif ruh hevesinin, Maine de Brian'ın, L. Brunschvicg tarafından aktarılan bir pasajında (a.g.y., *La Sociologie de l'ordre*, s. 526) insan aklına tüm aykırılığıyla, övgüyü hak eden bir şekilde değersizleştirildiğini düşünüyorum: –

"... M. Bonald'a göre, milletlerin ya da ele aldığımız (evrensel) gerçeklerin temelinde ve doğasında bulunan asli özne, insan aklı ya da bireysel kavrayış değil; en başından beri, konuşma yeteneği vasıtasıyla ve parçalarından bağımsız olarak sadece kitleyi şekillendiren mucizevi bir etkiyle insan aklı ve bireysel kavrayıştan beslenmiş olan ve bireylerinkinden farklı bir kolektif anlayışla donatılmış olan toplumun ta kendisidir. Birey, insan, hiçbir şeydir; birey olarak kişiler sadece algılanabilir birer gerçeklikken, aslında var olan şey toplumdur. Bırakalım bu sosyal metafiziği anlayabilen anlasın. Yazarın kendisi bunu açıkça anlayabiliyorsa ben yanlış taraftayım demektir. Öyleyse felsefeden konuşmayı bırakıp entelektüel ve ahlâklı insanın biliminin hiçliğini kavramalıyız; bilinçlilik temeline dayanan psikolojinin tamamıyla hatalı olduğunu kabul etmeliyiz; bilimi ise sahte ve büyüleyici ışığıyla bize her şeyi, hatta kendi varoluşumuzu bile göstererek bizi sürekli olarak aldatan ve yanlış yola sevk eden bir yanılsama olarak değerlendirmeliyiz."

Brunschvicg haklı olarak şunu ekler: "Antitez daha net ifade edilemezdi. Ya bilinçlilik temel gerçeği ya dil temel gerçeği; ya Sokrates ya Bonald."

Ya Sokrates ya Bonald. Barrès ve Maurras seçimlerini yapmıştır.

Not O
(Sayfa 117)

...Felsefeleri "iyi savaşçılar" oldukları ölçüde takdir eden Péguy.[16]

[16] "Note sur M. Bergson et la philosophie bergsonienne," *Cahiers de la Quinzaine*. Bkz. kitabım *Sur le succès du Bergsonisme*, sayfa 158.

Felsefecileri entelektüel özelliklerinden ziyade aksiyon yetisiyle yüceltme kararlılığına günümüzün düşünce adamları arasında sıklıkla rastlanmaktadır. *Souvenirs concernant Lagneau* çalışmasında Alain, ustasını olabildiğince olumlu resmetmek arzusuyla, onun en az zekâsı kadar enerji ve kararlılığını da över. Bir ahlâk bilimi profesörünün (Jacques Bardoux) asker olan Fransız edebiyat adamlarına (Vauvergues, Vigny, Péguy) özel bir değer atfettiğini görmek –konu sadece edebiyat olmasına rağmen– çarpıcıdır. Eğitimliler konusunda ise, en çok kendi meslektaşları tarafından beğenilen ve yakınlarda d'Annunzino'yu bir asker olarak tavrı yüzünden çok takdir ettiğini beyan eden ve edebiyata geri dönmüş olmasından hicap duyduğunu söyleyen birisine işaret etmekle yetineceğim.[17] İmparator Julian, Aristoteles'in, *Treatise on Theology*'nin yazarı olmaktan duyduğu gururun Perslerin gücünü yok etmiş olsaydı duyacağından fazla olduğu söylemini methetmişti. Fransa'da bu yargıya katılan askerleri bulmak hâlâ mümkündür; ancak sayıları bir avuç eğitimliyi geçmez. Başka yerlerde (*Les Sentiments de Critias, s. 206*) savaşçı hayatın yüceltilmesi ve yerleşik hayatın hakir görülmesi arzusunun (yazı adamları için ne kadar tuhaf) açıklamasını ve geçmişini vermeye çalıştım. Bu özelliğin çağ-

[17] Aynı durum Byron hakkında konuşan Lamartine için de söz konusu olmuştur: "Silâh altındayken ateşler içinde yere kapandığı Missolonghi'deki çadırda bile diğer tüm çalışmalarından daha gerçek ve daha yok olmaz bir şiir vardı." (*Commentaire de la 2e Méditation*).Bu, Barrès, Suarès, Péguy tarafından benimsenen ve "Kahramanca bir ölümde aklın bütün edimlerinden daha fazla şiirsellik vardır" demeye getiren öğretinin ta kendisidir. Bu duruş hiçbir şekilde Romantiklerin tamamına özgü değildir. Hugo, Vigny, Michelet'nin üçü de hareketin tüm şiirselliğini hissetmiş ancak bunu entelektüel hayatın yüksek formlarının şiirselliğinden üstün görmemişlerdir. Hugo, Homer ya da Galilei'yi Napoléon'a hattâ Hoche'a feda etmeyi asla düşünmemiştir –Lamartine'in Byron'da methettiği gibi tarafsız bir kahraman örneği için.

daş yazarlarda 1914 savaşından çok önceleri görülmeye başlaması ve savaşçı söylemlerde en çok bulunanların her zaman savaşı yönetenler olmaması dikkat çekicidir.

Yeni olan, bir daha söylüyorum, eğitimlilerin aktif bir hayatı yüceltmesi ve yerleşik hayatı değersiz görmeleri değildir; yeni olan *doğallıktan yoksunluk ve dogmatik niteliktir*. Ronsard, "Yüce Tanrılar, hayatlarının kitap başında geçip gitmesine izin verenleri kim methedecek"[18] diye bağırdığında; Bertrand de Born "yüksek bir geçmişten gelen kimsenin kafa ve kol kesmekten başka bir düşüncesi olmamasını" arzuladığında; Froissart şövalyelerin şanına methiye düzdüğünde ve burjuvaziyi alenen aşağıladığında, kimse, asil pozlar veren ve doktrin diye bir kelimenin varlığından bile habersiz bu içten lir sanatçılarını savaşçı estetiğin vakur profesörlerinin ataları olarak algılamayacaktır. Dahası, *Scenes and Doctrines of Nationalism*'in yazarının, lutfedip de bu basit insanların soyundan olduğunu kabul edeceğinden bile şüpheliyim. Romalı ehramını kılıç karşısında küçük düşürme çabasıyla sıklıkla bana bazı çağdaş yazarları hatırlatan bir on yedinci yüzyıl yazarında aklın yaşamsallığına yöneltilen, dogmatik bir aşağılayıcılık seziyorum (Bu yazarın, asiller sınıfının oldukça alt mertebelerinden bir beyefendi olduğu gerçektir).

"Tabiîdir ki, erkeklerin cesaretini kırmanın, zihinlerini barışçı ve evcimen egzersizlerle meşgul etmekten daha iyi bir yolu yoktur; avareliğin uygar devletlere girmesi için edebiyattan daha zarif ya da tehlikeli bir kisve olamaz. Tembel ve aylak insanlar ticaret ve ziraata zarar vererek bir ölçüde zayıflığımızın ve çağımızdaki korkaklığın müsebbibi olmuşlardır." (J. L. de Balzac, *Le Prince*, 1631. Kendisi daha sonra, devlette edebiyat ve sanata, –Anayurda güç kattığı ve onu güzelleştirdiği oranda rıza göstermiştir).

[18] Ronsard'ın kendisi de "hayatını kitap başında geçirenlerdendir."

Öte yandan, Fransız edebiyatının iyi dönemlerinden bir usta, bu döneme büyük saygı duyan çağdaşların onaylayacağını hiç tahmin etmediğim, aklın harekete dayalı ruh hali pahasına yaşamasına bir methiye yazar (Özellikle Georges Sorel'in görüşlerini takdir edenler aklıma geliyor).

"Bir adamın Fransa'da makam ve görevlerini reddederek evde hiçbir şey yapmadan oturmaya tenezzül etmesi güçlü bir karakter yapısı ve geniş bir gönül gerektirir. Bu rolü haysiyetiyle oynayacak yeterli erdemleri olan ya da sıradan tabirle "işle" geçirilmeyen zamanını doldurabilecek kaynaklara sahip insanlar çok nadirdir. Ancak, bilge adamın avareliğinin daha iyi bir sıfata ihtiyacı vardır; aslında düşünceye dalan, konuşan, okuyan ve sükût içinde olana çalışıyor demeliyiz." (La Bruyère, *Du Mérite personnel).*

Not P
(Sayfa 121)

"Aklın Partisinin Manifestosu" (Figaro, 19 Temmuz 1919).

Aralarından birkaçı halkın en çok saydığı düşünürlerden olan elli dört Fransız yazarı tarafından imzalanan bu manifesto bugünkü değerlendirmemiz için son derece önemlidir. Manifesto yukarıda yer verdiğim, Kilisenin misyonu hakkındaki tuhaf pasaja ek olarak şu tür ifadeler içermektedir: –

"Akıl kavramının siyaset alanında ve dünya düzeninde gerekli kıldığı milliyetçilik, mantıklı, insani bir sistemdir; üstelik Fransız'dır."

Dahası: –

"Bir edebiyat milli olduğunda daha büyük bir evrensel önem kazanıp daha fazla genel ilgiyi cezbetmez mi?"

Ve gene: –

"İnsanlığın manevi menfaatlerini korumanın, ırkımızın kaderinin bir parçası olduğu inancındayız –bu inancımıza dünya

da katılıyor... Avrupa ve dünyanın kalanındaki insanlık için endişeliyiz. Fransız insaniyeti bunun egemen koruyucusudur."

Ve hepsinin üzerinde: –

"Muzaffer Fransa, yasal bir egemenliğin tezahür edebileceği tek düzen olan aklın düzeninde gene yer almaya niyetlidir."

Bu sebeple de (manifesto şu kelimelerin altını çizer) "*Medeniyetin savunucusu muzaffer Fransa'nın himayesi altında Avrupa ve dünya entelektüel Birliğini*" kurmayı hedefler.

Silâhla kazanılan zaferin entelektüel ortam üzerinde kontrol hakkını kazandırması –bugünün Fransız düşünürlerinin tasladığı budur! İnsanın aklına, bu düşünürlerin, takipçisi olduklarını iddia ettikleri Romalı yazarların, silâh zoruyla ele geçirilmiş olan Yunanistan'ı akıl hocaları olarak benimsemesi ve 1871 senesinin Alman düşünürlerin ise gene "medeniyetin savunuculuğu"[19] söylemiyle "muzaffer" ülkelerinin entelektüel hâkimiyetine soyunmaları geliyor.

Bu manifesto yayınlandığında büyük yazarlarımızdan birine de benzer düşüncelerin hasıl olduğu anlaşılıyor. Bu dokümanla ilgili bir mektubunda,[20] Marcel Proust "'Frakreich ueber alles' türü bir yaklaşımla, bütün ülke edebiyatlarının polisliğine" soyunulmasını esefle karşılar. Aklın gerçek bir sözcüsü olarak şöyle der: "İnsanın sadece ikna kuvvetiyle egemenlik sağlayabildiği edebiyat gibi konularda diğer ülkelere karşı bu zorlayıcı tavrı neden benimseyelim ki?" Bu fırsatla bu gerçek "aydına" saygımı ifade ederek, Fransa'da hâlâ soğuk çeliğin erdeminden başkasına iltifat etmeyenler dışında da yazarlar bulunduğunun bilincinde olduğumu söylemeliyim.

---

[19] "Almanya, Avrupa medeniyetinin koruyucusu ve desteğidir." (Lamprecht). "Almanya, savaştan sonra, Avrupa'nın kalbi olmak ve Avrupa beşeriyetini oluşturmak tarihi görevini yeniden devralacaktır." (Wilhelm II, *Temps,* 14 Eylül 1915).

[20] Bkz. Robert Dreyfus, *Souvenirs sur Marcel Proust,* sayfa 336.

Not Q (Sayfa 135)

Yargılarını sanatsal duyarlılıklarına dayandıranlar.

Birçok eğitimlinin siyasi tavrının bu sanatsal kaynağı, Maurras konusunda Daniel Halévy tarafından çok güzel vurgulanmıştır. Eski bir makalesinde (*La Grande France,* 1902) Halévy, Maurras'ın *Anthinéa*'sından başının üzerinde bir çömlek kap taşıyan kadının yürüyüşünü tasvir eden şu güzel pasajı aktarır: –

"Kabaran ve bir vazoya benzeyen göğsü bir çiçek gibi açılır. Boynu düşer, beli sinirlice kasılır. Yürüyüşü şimdi daha gururlu ve esnektir; paha biçilmez bir ağırbaşlılıkla ifade edilebilecek bu yürüyüş, zihne bir müzik olarak ulaşır. Bu canlı sütun, en ufak bir kesinti ve sarsıntıya izin vermeden hareket eder, süzülür ve ilerler. Zeminin girinti ve çıkıntılarını izler; en ufak çıkıntıya bile uydurur kendini, köklerinden uzayan ve topraktan bir santim bile ayrılmadan toprağın üzerinde gezinen genç bir filize benzer. Sonsuz çokluktaki ufacık dur kalklar sarsıntıları hissedilmez yapar ya da hissedilen, bu tekrarların havaya akan dalgalarındaki devamlılığın uyumudur sadece."

Daniel Halévy ilave eder: "Charles Maurras düşüncesini tam yansıtabilmek adına tüm pasajı aktardım. Kendisinin klasik düşünce yapısına göre, varlıklar, duygu ve tutku şoklarından dolayı değil, kendilerine devamlılık ve daha ziyade kelimenin insani anlamında varoluş kazandıran form ve ritimden dolayı güzeldir. Charles Maurras bu form zevkini, tarih alanına ve tüm 'sosyolojisine' uyarlar."

Varlıkları, kendi sanatsal duyarlılığını tatmin ettiği ölçüde iyi ya da kötü bulan insan tipini daha iyi ifade eden bir tanım yoktur. Buna karşıt olarak tam aksi bir tiplemeye yer vererek ikisinden hangisinin "akla" ait olduğu yargısını okuyucuya bırakacağım: "... zira varlıkların, mükemmeliyet adına salt doğaları itibariyle ölçülmesi gerekir; varlıklar duyularımızı pohpohladığı ya da yaralıyor oldukları için daha az mükemmel değildir." (Spinoza).

DİZİN

A

Aquinolu Thomas 39, 62, 74, 90, 110, 127, 146
Aristoteles 62, 93, 107, 116, 120, 150, 179
Ataulf 23
Aziz Augustinus 69

B

Bacon, Roger 39, 116, 127
Balzac, Honoré de 15, 57, 180
Barrès, Maurice 39, 41, 42, 44, 45, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 64, 76, 77, 78, 84, 85, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 129, 130, 133, 136, 137, 142, 145, 149, 154, 166, 173, 174, 175, 177, 178, 179
Bartholomew de las Casas 46
Baudelaire, Charles 114, 126
Beaufort 59
Benedictus, XV. 18, 71
Bergson, Henri 63, 86, 101, 102, 122, 124, 155, 174, 178
Bethmann-Hollweg, Herr von 27, 46, 89
Bismarck, Otto von 21, 24, 36, 56, 78, 91, 136
Bloud, Edmond 160, 161, 162
Bouchet, Jean 166
Bourget, Paul 15, 18, 64, 66, 94, 96, 119, 122, 175
Brunetière 39, 116
Brunschvicg, L. 173, 178
Buckle 44
Buffon, Georges-Louis Leclerc de 39

C

Callicles 48, 88, 99, 122
Chamberlain, Houston 29, 106, 136

Charles, V. 28
Chateaubriand, François René de 39, 129
Cicero 44, 103, 104, 171
Clairvaux 105
Claudian 55, 103
Clovis 59
Colleoni 102
Comte, Auguste 24, 63, 94, 96, 117, 155, 173
Condorcet, Marquis de 170
Coulanges, Fustel de 59, 67
Cuse, Nicolas de 81

D

d'Annunzio, Gabriele 39, 45, 55, 56, 64, 129, 133
Dante Alighieri 39, 55, 165
d'Aubigné, Agrippa 39, 55
Descartes, René 39, 62, 93, 116, 120, 125, 132, 171
de Witts 43
Diderot, Denis 65, 129
Dreyfus, -olayı 43, 83, 163, 164, 177, 182
Duhamel, Georges 65
Durkheim, Émile 76

E

Einstein, Albert 79, 128, 164
Erasmus, Desiderius 38, 64, 127, 141, 166

F

Fénelon, François 44, 45, 131
Fichte, Johann Gottlieb 34, 48, 62, 82, 87, 128
France, Anatole 15, 54, 63, 129, 136, 143, 144, 145, 173, 183
Franck, César 126
Fransız Devrimi 44
Fréret 59
Furetière 15

G

Galilei, Galieo 39, 120, 127, 179
Gerson 42
Goerres 48
Goethe, Johann Wolfgang von 38, 39, 47, 51, 52, 64, 65, 66, 116, 125, 128, 174
Guesclin, Bertrand du 117
Guicciardini, Francesco 49

H

Haçlı Seferleri 35
Halévy, M. Daniel 83, 183
Hegel, G. W. F. 62, 76, 85, 86, 89, 94, 96, 115, 124, 127, 136, 172
Henri, IV. 169
Hermant 15
Herriot 89
Hesiodos 104
Hugo, Victor 26, 33, 47, 55, 61, 123, 129, 134, 135, 136, 138, 154, 179
Huyghens, Christiaan 39

İ

İncil 9, 10, 88, 110, 167
İsa 43, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 101, 110, 141, 145, 146, 148, 155, 165

J

James, William 45, 80, 86
Jeanne d'Arc 33
John, XII. 166
Joseph, Franz 69
Julius, II. 166

K

Kant, Immanuel 38, 47, 62, 76, 81
Kepler, Johannes 39
Kilise 13, 44, 62, 65, 69, 70, 71, 74, 75, 84, 89, 90, 91, 106, 109, 121, 123, 125, 131, 163, 165, 166
Kipling, Rudyard 39, 45, 64, 91
Kriton 85

L

La Bruyère, Jean de 51, 97, 108, 129, 151, 181
Lamarck, Jean-Baptiste 126, 138
Lamartine, Alphonse de 39, 47, 61, 129, 134, 135, 179
Leibniz, Gottfried 39, 80
Lemaître, Georges 39, 116, 128, 175
Lessing, Gothold Ephraim 48, 51
Liberalizm 83
Lotze 80
Louis, VII. 169
Louis, XI. 88
Louis, XIV. 21, 24, 25, 33, 44, 46, 60, 88, 158, 163, 164, 169
Louis, XV. 169
Lucan 55, 103
Luther, Martin 87, 141, 157
Lyceum 105

M

Mabillon 117
Machiavelli, Niccolò 85, 87, 88, 89, 112
Maistre, Joseph de 39, 77, 103, 106, 115, 123
Makyavelizm 84
Malebranche, Nicholas 38, 41, 64, 66, 75, 93, 124, 134, 138, 148
Marx, Karl 29, 92, 151
Massillon 44
Maurras, Charles 25, 29, 39, 42, 54, 55, 64, 67, 71, 76, 82, 86, 87, 89, 93, 96, 100, 112, 116, 121, 123, 173, 174, 176, 177, 178, 183
Mazarin 115
Michelangelo 40
Michelet, Jules 39, 47, 65, 97, 113, 121, 133, 134, 136, 138, 154, 157, 179
Molière 57
Mommsen, Theodor 39, 48, 59
Montaigne, Michel de 39, 64, 68, 100, 108, 114, 116, 122, 144, 175, 177
Montesquieu 20, 39, 83, 108, 109, 175
Mussolini, Benito 36, 88, 89, 93, 115

N

Napoléon 22, 33, 44, 60, 61, 91, 115, 117, 127, 169, 179

Newton, Isaac 39
Nietzsche, Friedrich 41, 44, 47, 52, 80, 81, 86, 92, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 116, 117, 118, 122, 128, 135, 136, 149, 154, 155, 172, 173

O

Ostwald, Wilhelm 39, 164
Ovidius 103

P

Pangermenizm 28, 29
Pascal, Blaise 39, 68, 79, 108, 175
Pasteur, Louis 33
Péguy, Charles 39, 41, 64, 106, 116, 117, 123, 124, 178, 179
Peloponnesus 105
Petrarca, Francesco 39, 52
Pius, XIV. 61
Platon 40, 62, 76, 81, 87, 106, 107, 120, 124
Plotinos 62
Polybios 50
Portico 136
Pragmatizm 99, 100, 101
Praxiteles 106, 171
Proudhon, Pierre-Joseph 47, 65, 92, 113, 133
Proust, Marcel 182
Pythagoras 81, 118

Q

Quintet 65

R

Rabelais, François 39
Racine, Jean 19, 33, 39, 51, 61, 129, 163
Renan, Ernest 38, 40, 44, 45, 47, 53, 59, 60, 65, 68, 83, 107, 108, 110, 116, 120, 121, 126, 128, 129, 136, 142, 144, 147, 148, 177
Renouvier, Charles Bernard 63, 80, 113, 124, 144, 169, 176
Richelieu 36, 88, 89
Rolland, Romain 109, 130, 145
Roma 23, 25, 50, 59, 78, 83, 103, 106, 127, 136, 151, 162, 163
Romantizm 4, 23, 36
Rönesans 84, 134
Ronsard 55, 107, 180
Rousseau, Jean-Jacques 39, 95, 97, 119

S

Saint-Simon 107, 151
Sand, George 32, 57
Scarron 15
Schelling, Friedrich 124
Schlegel, Friedrich 48, 51, 80
Seneca 103
Shakespeare, William 52, 57, 118
Sokrates 43, 53, 80, 84, 85, 94, 99, 106, 107, 136, 137, 145, 155, 178
Sorel, Georges 15, 18, 76, 79, 81, 85, 92, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 116, 117, 118, 122, 149, 154, 155, 181
Sosyalizm 13, 29, 32, 34

Spinoza, Baruch 43, 64, 80, 95, 107, 112, 113, 116, 117, 124, 126, 132, 138, 143, 171, 174, 183
Spire, André 17
Stendhal 15, 16, 66

T

Tacitus 103
Taine, Hippolyte 94, 96, 136, 173, 174, 175
Theoderich 23
Thierry 59
Tolstoy, Lev 9, 18, 63, 141
Treitschke, Heinrich von 22, 39, 59, 60, 172

V

Varro 163, 171
Vauban 19, 115
Vauvenargues 105, 109, 115, 126
Vico, Giambattista 151
Vinci, Leonardo da 38, 40
Vergilius 55, 103
Vittoria 46, 90
Voltaire 33, 39, 43, 44, 59, 64, 68, 108, 120, 122, 129, 144, 154, 157

W

Wagner, Richard 47, 52
Winckelmann, Johann Joachim 51

Z

Zangwill, Israel 17
Zola, Émile 43, 130, 164



Batı'da Aydınlar hakkında ilk kapsamlı eleştiri XX. yüzyılın başlarında Julien Benda'dan gelir. Benda'ya göre, aydınların hakikat duygusu artık zayıflamıştır. Onlar, şimdilerde siyasi ihtirasların güdümündedirler. İktidarın muhalif görünen sözcüleridir. Esasen kendi gruplarının çıkarlarını kollamak adına da sonsuz bir kin ve nefret duyarlar.

"Benda'nın tanımına göre gerçek aydınlar kazığa bağlanıp yakılma, sürgüne gönderilme, çarmıha gerilme riskine girmek durumundadırlar. Bu yüzden de sayıları çok olamaz, gelişimleri belli bir rutine bağlı olamaz... Benda'nın tasarladığı biçimiyle gerçek aydın imgesinin hâlâ çekici ve güçlü bir imge olduğuna benim şüphem yok."

Edward W. Said, *Entelektüel*

"Benda'nın anlattığı entelektüeller alelâde insanlar ya da sıradan okumuşlar gibi maddi kazançla ilgilenmezler. Şahsi çıkar peşinde koşmak, ikbal ve mevki gayreti içinde olmak onların işi değildir. Onlar siyasal iktidarın yakını olmak için el etek öpmezler. Güçlünün uydusu değil, zayıfın savunucusudurlar. Zengin sofralarından yemlenmek için şaklabanlık yaparak kralın soytarısı rolüne soyunmazlar... Siyasal iktidarın kusurlarını, otoriteyi kötüye kullanmasını kınarlar ve bunu topluma haykırırlar. Onlar, iktidarın hizmetlisi değildir. ...Onlar satılık değildir, kalemlerini de ödünç vermezler. İşte, bu kabilden özelliklerle bezediği entelektüellerin dönemin siyasi gelişmeleri karşısında ilkesiz davranışlarının yarattığı infialle Benda sözünü esirgememiş ve 'aydın ihanetinden' söz edebilmiştir."

Nur Vergin, *Doğu Batı*, Entelektüeller-III

ISBN: 978-975-2410-66-4



